

NEDESTRUKTIVNÍ VÝZKUM VRCHU TŘEMŠÍN V JIŽNÍCH BRDECH

Tomáš Krofta – Jan Šnobl

„Ačkoli zbytků tu jen málo viděti, přece pro zoláštní jich pamětihodnost a pro rozkošnou cestu radno jest každému, kdo jen může, aby Třemšín navštívil.“

(Sedláček 1897, 199)

1. ÚVOD

Třemšín (827 m n. m.) je jedním z nejvyšších vrcholů středočeského pohoří Brdy, resp. nejvyšším vrcholem jejich jižní části, která je obecně známá též pod pojmem Třemšínské Brdy. V současnosti leží vrchol Třemšína na katastrálním území obce Voltuš (okr. Příbram), cca 7,5 km jihozápadně od náměstí v Rožmitále pod Třemšínem (*obr. 1*).

Jako dominanta okolní krajiny Třemšín již v minulosti značně přitahoval zájem lidí, o čemž svědčí vybudování hradiště, stavba vrcholně středověkého hradu, parkové úpravy na přelomu 18. a 19. století, národní poutě z 2. poloviny 19. století atd. V současnosti je cílem mnoha návštěvníků, které na vrchol vede několik turistických tras z různých směrů. Pozůstatky minulých lidských aktivit na Třemšíně byly okolnímu obyvatelstvu dobře známy, o čemž svědčí i množství pověstí. Velice záhy se tyto pozůstatky také staly předmětem studia odborníků.

Hradiště na Třemšíně se řadí mezi ty nejdéle známé a zároveň mezi ty, kterým archeologie ve svých počátcích věnovala nejvíce pozornosti. Oproti tomu od 2. poloviny 20. století je zmiňováno pouze okrajově ve studiích věnovaných okolnímu osídlení či v rámci rozsáhlejších kompendií, které své poznatky zakládaly na starších zjištěních. Hradišti dosud chyběl přesnější plán a dosud nebylo přesvědčivě datováno (srov. Čtverák *et al.* 2003, 343).

Obdobný byl osud vrcholně středověkého hradu. Ten byl znám z písemných pramenů a po svém zpusnutí nikdy nezaniklo povědomí o jeho existenci. V posledních desetiletích se mu taktéž nikdo odborně podrobněji nevěnoval, a proto datování období jeho života bylo založeno pouze na znalosti písemných pramenů. Stavební podoba i důvod výběru neobvykle vysoké polohy pro jeho výstavbu byly taktéž neznámé (Durdík 2000, 564–565). Nedávný povrchový průzkum umožnil mimo jiné vytvořit první přesný plán. Zároveň však vyvolal pochybnosti zejména o dosavadní interpretaci počátků hradu (Krofta – Čibera *v tisku*).

Lokalita se nachází v zemědělsky marginální krajině, která tvoří v současnosti rozsáhlý lesní komplex. Z badatelského hlediska se jedná o klasickou periferní oblast. Většina tohoto území leží v zóně vrchovin, tedy v tzv. třetí sídelní zóně. Samotný vrchol pak již v zóně čtvrté – nejvyšší polohy (členění dle Gojda 2000, 144–149; srovnej též Sádlo *et al.* 2005, 112–116). Již v úvodu je třeba podotknout, že Třemšín je třetím nejvýše položeným českým hradištěm a mezi hrady zaujímá desáté místo v rámci Čech. Zároveň v obou případech svědčí dochované pozůstatky o vynaložení nemalého úsilí při stavbě. Je také potřeba zdůraznit, že tento nápadný, zdaleka viditelný vrch tvoří pohledovou dominantu kraje a se značnou pravděpodobností tomu tak bylo i v minulosti.

Obr. 1. Třemšín. Poloha lokality na mapě Čech

Účelem tohoto článku je především zveřejnění výsledků nedestruktivního archeologického výzkumu, zejména prvního geodetického plánu a moderního popisu hradiště, zhodnocení movitých nálezů a příspěvek k interpretaci hradiště a vrcholně středověkého hradu. Okrajově se též vyjadřuje k dalším lidským aktivitám a k chápání tohoto výrazného vrchu v minulosti.¹

2. PŘÍRODNÍ CHARAKTERISTIKA

Pojednávaná lokalita představuje nejvyšší bod na jižním konci výrazného hřebene poledníkové orientace. Vrch tvoří výraznou a nezaměnitelnou dominantu pro široké okolí, zejména z jižního a jihovýchodního směru. Vrchol je plochý a rozšiřuje se jižním a posléze i východním směrem. Terén na okrajích spadá povětšinou prudce dolů a částečně je pokryt kamennými moři. Na svazích Třemšína pramení dva důležité vodní toky oblasti – Lomnice a Skalice.

Z geologického hlediska je vrchol Třemšína tvořen křemennými slepenci a pískovci kambria.² Tato velice tvrdá hornina se jen zvolna rozpadá do mohutných blokových sutí, které jsou pro Brdy typické a zakrývají většinu svahů. Ostatní horniny se kvůli těmto sutím na povrchu uplatňují jen omezeně. Křemenné slepence a pískovce kambria jsou z hlediska úživnosti mimořádně chudé, a proto jsou Brdy považovány za největší české území tvořené takto chudými horninami (Culek 1996, 178; Cílek – Ložek 2005a; Ložek – Cílek 2005, 11; Demek – Mackovčín a kol. 2006).

Kambrický slepenec způsobuje i značnou kamenitost brdských půd. Místy se projevuje též vyšší obsah jílu a zhutnění. Většinou se jedná o půdy s minimem živin a minimálním zastoupením účinných dvojmocných bází – vápníku a hořčíku, které jsou zásadní pro zdárný růst zemědělských plodin. Převažuje kambizem dystrická, která místy jeví tendenci k podzolizaci (Cílek – Ložek 2005b; Tomášek 2007).

Vegetačně tvoří Brdy ostrov oreofytika v okolním mezofytiku (Štěpán 1982). Dle rekonstrukčních vegetačních map by se v jižních Brdech měly nacházet především květnaté a bikové bučiny (Mikyška a kol. 1968–72, list M-33-XX Plzeň; k použitelnosti geobotanických rekonstrukčních map srovnej Sádlo – Peške 1993, 100–101; Beneš 2008, 57–58). Podoba vegetace a její vývoj v subatlantiku však byl patrně mnohem složitější, a to i díky dlouhodobým antropickým vlivům (k tomu srovnej nejbližší palynologické výzkumy z okolí: Břízová 2008; Nováček – Petr 2009).

Klimaticky se vrcholové partie jižních Brd nachází podle klasifikace Quitta v chladné oblasti CH-7, které lemuje mírně teplá jednotka MT-3 a tu pak MT-5 (Quitt 1971; Štěpán 1988, 12–14). I klimaticky má tedy toto území horský ráz. Tomu odpovídají i oproti okolí nižší teploty, vyšší srážky, ale například i větší délka sněhové pokrývky.

Shrneme-li výše uvedené údaje, lze území jižních Brd, jejichž nejvyšším vrcholem je Třemšín, označit za značně oligotrofní, tedy živinami chudé, chladné a poměrně vlhké území. Není tedy vhodné k rozvoji zemědělství. Lepší podmínky nenacházíme ani směrem severním a západním. K zemědělství je využitelná až rožmitálská kotlina na severovýchodě, vzdálenější Březnicko na východě a Hvožďanská pahorkatina na jihu. Ty se nacházejí již v nižších nadmořských výškách, s mnohem menší členitostí a klimaticky jsou příznivější. Na jiném geologickém podkladu (středočeský pluton) se vyvíjely odlišné, živinami bohatší, méně kamenité a lehčí půdy.

3. HISTORIE LOKALITY A JEJÍHO VÝZKUMU

Třemšín je jméno slovanského původu a je vykládáno jako místo s porostem střemchy (*Prunus padus*; srov. Profous – Svoboda 1957, 372; Blažek 2000, 10). Poprvé se s ním setkáváme v predikátu Beneše ze Třemšína (Benessius de Trziemsin) na listině z roku 1349 (RBM V, 769). Beneš zde pomáhal řešit spor o nedaleké rožmitálské panství mezi arcibiskupem Arnoštem z Pardubic a Oldřichem z Rožmitálu. Dalšími svědky byli Oldřich z Bělčic, řečený Jahoda, Heřman z Tehova, Havel z Březnice a Protiva z Hrádku, tedy snad příbuzní a klienti výše zmíněných feudálů. Dle erbovního znamení v podobě sviní hlavy na Benešově pečeti ho můžeme zařadit do rozrodu Buziců. Ve 14. století zachycují prameny ještě několik jmen s přídomkem ze Třemšína a roku 1382 je zmiňován Matěj, purkrabí na Třemšíně.

1 Článek je jedním z výstupů grantu SGS-2013-074 „Archeologie jižních Brd a jejich podhůří“.

2 Srovnej geologickou mapu na webu České geologické služby: http://mapy.geology.cz/geocr_50/.

K roku 1402 byl zapsán výslech zločinců, ve kterém je zmínka o zamýšleném útoku na hrad Třemšín. O rozsahu třemšínského panství jsme informováni k roku 1403 (vsi Roželov a Plchov – „villae Rozalow, Plchow ad castr. Trzemssin“; DD. 14/111 citováno dle *Profous 1951*, 604), kdy ho Václav IV. uděluje jako královskou odúmrť Janu Zajíci z Třemšína. Proti tomu se však odvolal Jošt z Třemšína, syn předchozího majitele. Snad v závěru 14. či na počátku 15. století se neznámo jakým způsobem dostává do držení pánů z Třemšína ves Hvožd'any s farním kostelem a tvrzí. Během husitských válek nemáme ke Třemšínu žádné zmínky. Až roku 1437 se zmiňuje Mikuláš Vepř z Třemšína, který získává vsi Smolivec, Radošice a Březi. Patrně tentýž Mikuláš roku 1436 vykonával patronátní právo ke kostelu ve Hvožd'anech. Roku 1446 se psal Mikulášem z Rožmitála, seděním na Třemšíně. Naposledy se připomíná roku 1473. Tímto datem zároveň končí zprávy o pánech píšících se z Třemšína.³

Hrad Třemšín se v pramenech objevuje opět až roku 1528. Tehdy získal od krále Ferdinanda povolení k obnově pustého hradu nejvyšší pražský purkrabí Zdeněk Lev z Rožmitálu. Vzhledem ke značné míře Zdeňkova zadlužení v této době není pravděpodobné, že by k nějaké stavební činnosti došlo (k osobě Zdeňka Lva z Rožmitálu více *Kotlářová 2008*, 42–95). Kronikář Václav Hájek z Libočan, který ve 20. letech 16. století působil jako farář v nedalekém Starém Rožmitále, zmiňuje ve své kronice k roku 1225 jakéhosi Sudoslava Třemšínského (*Hájek z Libočan 2013*, 544). Tento údaj, jak podotýká A. Sedláček (1897, 200), ale nemá žádnou oporu ve známých pramenech.

V polovině 16. století získávají zadlužené rožmitálské panství s pustým hradem Třemšínem Gryspekové, kterým patří až do porážky českých stavů na Bílé hoře. Po ní jim bylo panství zkonfiskováno a císařem darováno pražskému arcibiskupovi (*Sedláček 1897*, 195–199). Panství bylo ceněno i pro své rozsáhlé lesy, ve kterých byla provozována lesní řemesla a byly využívány skelnými a železnými hutěmi (zmiňovány od 16. století). Tyto lesy měly být zároveň lákavé i pro poustevníky. Hmotným dokladem provázanosti místa s náboženskými pohnutky je kaple, kterou nechal roku 1771 postavit rožmitálský lesmistr Josef Eustach Kračmer (*Hille 1913*, 15–23, 27–31; *Adler 1974–1975*; *Hoffmann 1974–75*).

Pro svoji dominantní polohu a nejspíše ještě částečně dochované pozůstatky je Třemšín zakreslen schematickou značkou pro zříceninu do Müllerovy mapy Čech z počátku 18. století. Ještě v době I. vojenského mapování v 2. polovině 18. století musely být zříceniny hradu jasně identifikovatelné, jelikož byly schematicky zakresleny a označeny Trzemschin Alt Schloß (obě mapy dostupné na: <http://oldmaps.geolab.cz>).

Údajně pro historickou památnost, čerstvý vzduch a daleký výhled si Třemšín oblíbil arcibiskup Vilém Florian, kníže Salm-Salm (1793–1819) a nechal zde upravit cesty a pěšiny, srovnal „podhradí i vyšehrad“ a zbudoval zde několik „lusthauzů a chodeb“. V dalších úpravách pokračovali jeho nástupci na arcibiskupském stolci a pro vylepšení vyhlídky zde vyrostla dřevěná pyramida, kterou poté nahradila dřevěná rozhledna. Roku 1826 měl být vybudován kamenný most přes příkop (*Hille 1913*, 32–36).⁴

Za první pokus o výklad pozůstatků lidské činnosti na Třemšíně můžeme označit topografické dílo J. Schallera (1790, 66–67). Zde je Třemšín popsán jako pustý zámek,⁵ kdysi rytířské sídlo pánů z Třemšína, které zničili husité (k dějinám bádání též *Krofta 2012*). O zbytcích hradu je též zmínka v tzv. Eichlerově sbírce z roku 1825 (*Sklenář 2001*, 27; *týž 2011*, 357). Existenci staršího hradiště měl pravděpodobně v první polovině 19. století do vědeckých kruhů uvést mineralog, petrograf a geolog F. X. M. Zippe (*Čtverák et al. 2003*, 343; *Smejtek 2005*, 195), který byl jedním z prvních dvou stálých odborných zaměstnanců Národního muzea (*Sklenář 2012*, 514). Od Zippeho pochází taktéž stručný popis tehdejšího stavu hradiště, který uveřejnil ve své práci o českých hradištích M. Kalina z Jäthensteínu (*Sklenář 2005*, 653; *týž 2011*, 357–359).

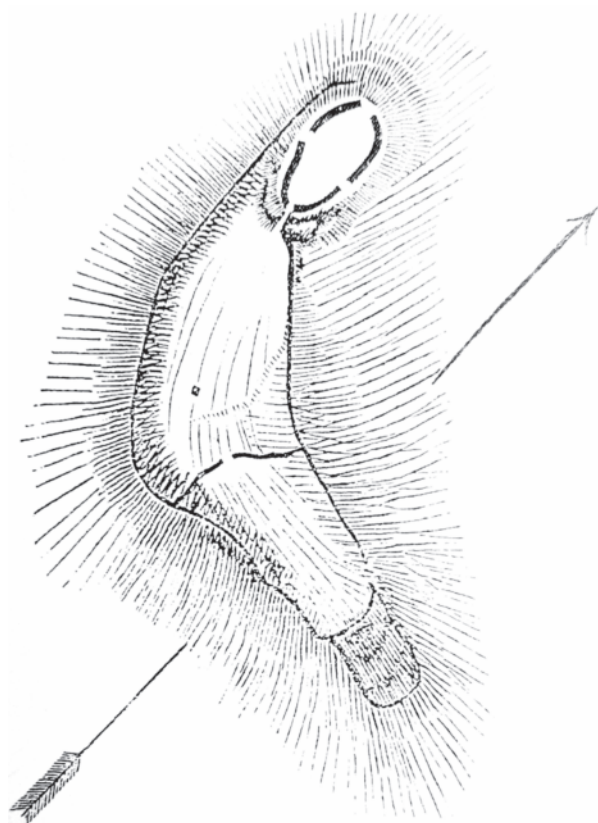
Na mapě stabilního katastru (dostupné na: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>; tato část mapována roku 1830) je patrný obrys jádra hradu se schematicky vyznačeným triangulačním bodem, stromy a menším obdélným nespalným objektem v jihozápadním rohu. Situace je již pozměněna parkovou úpravou. V jižním sousedství⁶ můžeme identifikovat naznačenou cestu lemovanou značkami pro ruiny a podmačenou louku. To vše je obklopeno lesy.

3 K historii hradu a k jeho majitelům ve středověku i s odkazy na prameny a literaturu podrobněji *Sedláček 1897*, 200–202, a *Krofta – Čibera v tisku*.

4 Mnoho zajímavých informací by jistě přineslo podrobné studium archivních pramenů vážících se k rožmitálskému panství v tomto období.

5 Označení zámek i rytířské sídlo musíme chápat ve smyslu slova té doby. Ta nerozlišovala striktně jako současnost pojmy (vrcholně středověký) hrad a (novověký) zámek (*Musil 2006*, 14). Za rytířské sídlo či hrad bývají často označeny i památky dnes datované do pravěku či raného středověku, tj. v současné terminologii hradiště (*Sklenář 2001*, 10).

6 Tedy v prostoru předpolí hradu, někdy označovaném jako předhradí – viz dále.

Obr. 2. Třemšín. Plán vytvořený W. Dresslerem a J. Kiemannem. Převzato z: Sklenář 2011

spíše první specialista na hradiště a výšinná sídliště české archeologie vyhotovil popis Třemšína a roku 1860 jej zaslal Archeologickému sboru Musea království Českého (Anonym 1861; Sklenář 2012, 519–520). Ve svém dalším textu se Olbricht věnuje funkci hradiště. Společně s Hradcem u Dobříše měl Třemšín sloužit „druidskému kultu“ a také k obraně země. Na základě jeho polohy a přítomnosti kamenných valů jej datoval jako keltské⁷ (Sklenář 2006). Významné místo zaujímá třemšínské hradiště ve spisech J. E. Vocela, který ho taktéž datuje do keltského období,⁸ ale oproti Olbrichtovi mu přisuzuje refugiální funkci (Vocel 1865, 259; *týž* 1866–68, 109; *týž* 1869, 323).

Roku 1866 provedl na Třemšíně průzkum Vocelův spolupracovník F. X. Beneš (Anonym 1868). J. P. Hille uvádí, že F. X. Beneš vyhotovil zprávu, která se však později ztratila (Hille 1913, 7). Otázkou ovšem zůstává, jakou zprávu měl J. P. Hille přesně na mysli a jak relevantní měl v době své činnosti zdroj. Beneš totiž své poznatky o Třemšíně publikoval již téhož roku. Rukopis práce je uložen v Archivu NM, fond F. Beneš, kart. 3, č. 121. (Sklenář 2012, 523–525, 599).

Julius Ernest Födisch, správce sbírek hraběte Eugena Černína z Chudenic, publikoval na přelomu 60. a 70. let studie věnované českým hradištím. Z roku 1868 pochází jeho mapa hradišť s kamennými valy v Čechách, na které je zobrazeno i třemšínské hradiště (Sklenář 2012, 527–529).

Nejpodrobněji popis kamenných valů na Třemšíně a jeden ze dvou⁹ dochovaných plánů uveřejnili W. Dressler s J. Kiemannem (Sklenář 2011). Dále však ve své práci nepokračovali a vzhledem k uveřejnění v často militantně laděném časopise Spolku pro dějiny Němců v Čechách ji ani pozdější autoři nerefletovali (obr. 2). Další pláněk někdy v této době vytvořil rožmitálský rodák, lékař J. Kerber (psán též Körber) a zakreslil do něj pozůstatky hradiště, hradu i romantických úprav (obr. 3). Svě poznatky o Třemšíně zapsal do svých pamětí. Plánek zveřejnil ve své brožurce J. P. Hille (1913, 7).

Zajímavý je text z pera topografa J. G. Sommera (1840, 157). Ten rozlišuje mezi pozůstatky hradu a staršího hradiště. Stejně jako Schaller označuje hrad jako sídlo pánů z Třemšína, jehož poslední zbytky padly za obět parkové úpravě knížete arcibiskupa Salma. Navíc však zmiňuje i zbytky kamenných valů. Jejich původ vidí v před slovanské době, neví však, jakým národem ani k jakému účelu byly zbudovány. V 1. polovině 19. století píše o Třemšíně ještě F. A. Heber (1844, 233; k jeho osobě Bukačová 2002). Jeho stať však neznamenal zásadnější přínos a v popisných pasážích doslova uvádí Sommerovi poznatky. Můžeme jen litovat, že od tohoto autora nemáme pro Třemšín uvedeny jeho cenné osobní postřehy.

V 50. letech 19. století vytvořil první (v české i německé verzi) samostatně tištěnou mapu památek pro území Čech Antonín Prokop Schmitt. Tato ručně kolorovaná mapa v měřítku 1 : 500 000 zobrazovala památky pravěkého a středověkého stáří, včetně tehdy známých hradišť. Ty byly rozděleny na hradiště s kamennými a hliněnými valy. Jedno z devíti zaznamenaných hradišť s kamennými valy byl i Třemšín (Sklenář 2012, 520).

V literatuře 2. poloviny 19. století se třemšínské hradiště vyskytuje poměrně často a dle dochovaných zpráv je zjevné, že ho i několik tehdejších badatelů osobně navštívilo (srovnej Sklenář 1992, 272). Jedním z nich byl i švagr Matyáše Kaliny z Jäthensteinu, František Olbricht. Tento nej-

7 F. Olbricht dělil hradiště na „předčeská“ (keltská) a „česká“.

8 „Keltské“ období ve Vocelově pojetí se překrývá se současným chápáním doby bronzové (srov. Sklenář 1981, 287).

9 Starší plány Třemšína jsou nám známy celkem čtyři. Plány A. Prokopa a J. Čížka (viz dále) jsou však pouze odvozeny z těchto dvou plánů.

V roce 1872 začlenil architekt Bernhard Grueber Třemšín mezi hradiště (společně s např. Plešivcem /Rejkovice/ či Hradišťany /Mukov/), která měla mít vliv na pozdější stavbu hradů (Sklenář 2012, 529).

Ve 2. polovině 19. století se tedy Třemšín řadil mezi úhelné kameny v poznání českých hradišť a zaujímal důležité místo v pramenné základně tehdejší archeologie. Tento výrazný vrch budil pozornost i z jiného důvodu. Od 60. let 19. století do začátku 20. století proslul svými národními poutěmi, kterých se zúčastňovalo až na 5000 lidí z blízkého i vzdálenějšího okolí, např. z Kasejovic, Příbrami, Mirovic, Nepomuku, Plzně i Prahy (Hille 1913, 41–46; Kolektiv 1930, 41).

Přímo okouzlen byl návštěvou Třemšína známý historik A. Sedláček. Jeho text, obvykle zaměřený na shrnutí historie objektů a na jejich krátký popis, se v případě Třemšína značně vymyká. Téměř polovinu jeho textu totiž zabírá popis cesty, místa a vlastní interpretace podoby hradu. Ve svých pamětech dokonce píše, že se mu na dvou hradech tak zalíbilo, že se tam chtěl ještě alespoň jednou vrátit. Byly to hrady Ralsko a Třemšín (Sedláček 1997, 109). Věnujme se nyní krátce jeho interpretaci. Zaujala ho odlehlost místa a stejně jako mnoho badatelů před ním i daleký výhled. Především však zdůrazňuje, „že žádné sídlo panské se co do stáří toho, co my ještě spatřujeme a nepřetržitého bydlení od prastarých dob až do 15. věku Třemšínu nevyrovná“ (Sedláček 1897, 200). Dle jeho názoru, lze na hradě rozoznat dvě fáze výstavby. Původní „starodávnou českou“ dle zvyku 11. a 12. století a mladší „západní“.¹⁰ Z popisu však vyplývá, že za starší fázi považoval jednak valy hradiště, jednak některé parkové úpravy.

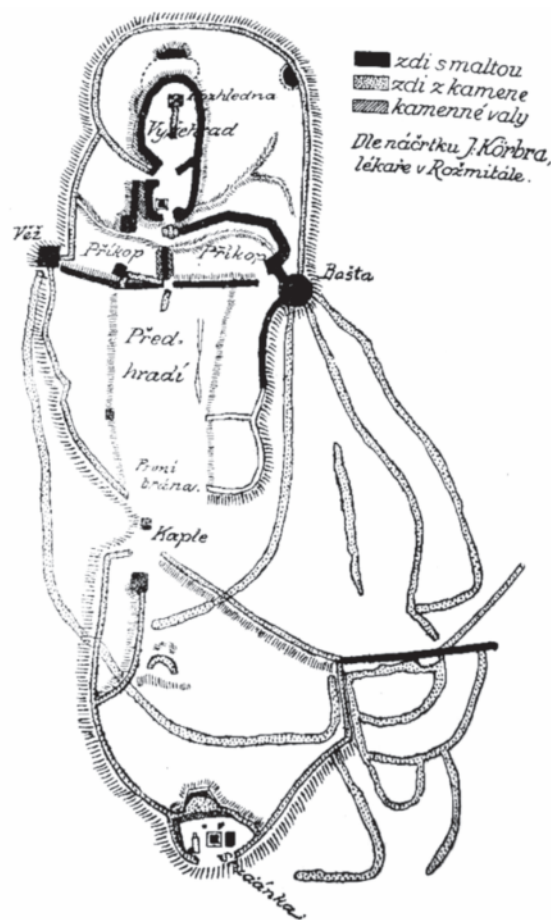
Obojí se totiž vyznačuje tím, že zde nepozorujeme pojivo. Rovnou vnitřní plochu hradu vysvětluje tím, že hradní budovy byly postaveny ze dřeva. Za zakladatele považuje rožmitálskou větev Buziců. Následuje vylíčení historie.

Třemšín se objevuje i v pracích regionálních badatelů. Sedláčkův přítel F. A. Slavík předpokládá výstavbu hradu ve 12. století a za zakladatele hradu také považuje Buzice (Slavík 1890, 79–83; Kolektiv 1930, 39–41).

Na počátku 20. století zařazuje Třemšín do své práce A. Prokop a publikuje zde drobně upravený plán W. Dresslera a J. Kiemanna (Prokop 1904, 6).

Dne 6. srpna roku 1907 navštívil hradiště J. L. Píč, který si nebyl jist zařazením ohrazení temene vrcholu do období prehistorie. Za nejspíše středověký považuje hluboký „rov“ s nábsem na jihu při vstupu, čímž měl pravděpodobně na mysli do skály vylámaný šíjový příkop středověkého hradu. Do prehistorie datoval val, který se táhne obloukem k jihu kolem kapličky a nazval jej „vnitřní ohradou“. Na tento val se pojí val druhý, v jehož „nejzazším oblouku“ rozpoznal vchod. Hradiště na Třemšíně zařadil J. L. Píč do skupiny tzv. hradišť s kamennými a spečenými valy. Uvádí též nález „pozdních hradištních“ střepů v popelovité vrstvě u kapličky¹¹ (Píč 1909, 211, 264, 362).

Celou monografii věnoval Třemšínu J. P. Hille (1913; k jeho osobě Soukupová 2011). Vyzdvihoval vysokou polohu a nepřístupnost hradiště, na základě čehož předpokládal refugiální funkci. Navíc dodává teorii o síti strážišť, které ho měly chránit z jižní strany. Vznik hradu klade do doby posledních

Obr. 3. Třemšín. Plán dle náčrtu J. Kerbera.
Převzato z: Hille 1913, 6

¹⁰ Sedláček odmítá možnost, že by Třemšín byl založen od „prvních Čechů, tím méně od Keltů“. Odmítl tedy existenci hradiště, které předcházelo stavbě vrcholně středověkého hradu.

¹¹ J. L. Píč považoval všechna hradiště opevněná kamennými valy za slovanská (Píč 1909, 258). „Pozdně hradištní“ keramiku uvádí i z dalších středověkých lokalit, např. z Drábských světniček. Patrně se ale jednalo o vrcholně středověkou keramiku. Této dataci by nasvědčoval i výzkum B. Dubského (viz dále).

Přemyslovců a za stavitele určuje rod příbuzný s pány z Rožmitálu. Opevnění dle jeho názoru měly tvořit kamenné valy kombinované se zdmi na maltu a dřevěné sruby. Přístup umožňovaly dřevěné brány a stavení uvnitř hradu měla být také dřevěná. Z popisu je opět patrné, že jeho autor již měl problém od sebe odlišit parkové úpravy romantismu od pozůstatků gotického hradu.

Do souvislosti s těžbou zlata v oblasti v době halštatské dával třemšinské hradiště E. Šimek. Vedla ho k tomu vzájemná podoba se skupinou hradišť, jejichž opevnění tvořily mohutné kamenné valy a rozkládaly se na dominantních kopcích. Do této skupiny zařadil např. Věvec u Lčovic (Zálezly), Sedlo (Albrechtice), Hrad (Boudy) a další. Jejich funkci spatřuje v ochraně obchodních stezek, refugií či k ochraně rýžovišť zlata (zde jmenovitě „Riesenschloss“ – Obří hrad /Studenec/, Sedlo /Albrechtice/ a Třemšín). Výstavbu připisuje keltskému kmenu Bójů (Šimek 1934, 35–37, 40–43).

Naopak zcela zpochybnil existenci hradiště jihočeský archeolog B. Dubský. Cituje pasáže Píče i Hil-leho a uznává, že vnější podoba může „svědět k úsudku o původně keltickém hradišti“. I přesto toto hypotetické určení považuje za nepřijatelné. I slovanský původ vylučuje. Keramiku, kterou při povrchovém sběru roku 1947 „v předhradí zjistil“, nelze, dle jeho názoru, datovat ani do nejmladší hradištní fáze (jako na Bozni, tj. Počaply – Šance u Březnice), ale měla by pocházet až z doby po 12. století (Dubský 1947; *týž* 1949, 666–667).

V blíže nespecifikované době provedl na třemšinském hradišti vizuální průzkum J. Maličský. Ten jej popsal jako dvojdílné s původně snad dvojitým valem a v nejuvýchodnější straně s bránou. Přiřadil jej do zvláštní skupiny hradišť tzv. „halštatsko-laténských“ společně s hradišti Sedlem u Sušice (Albrechtice), Věncem u Lčovic (Zálezly), Obřím hrádkem u Nicova (Studenec) a hradištěm u Konstantinových Lázní (Okrouhlé Hradiště). Od ostatních soudobých hradišť je odlišovala hlavně jejich odlehlost, vysoká poloha, větší velikost a funkce. Mělo se jednat o vysloveně útočištná hradiště z doby, kdy zdejší lid ztrácel svoji původní moc (Maličský 1950).¹²

A. Beneš s M. Doubovou navštívili hradiště v roce 1974 a zjistili, že nejspíše v roce 1969 došlo v důsledku těžby kamene a opravě lesních cest k poškození druhého valu a narušení systému klešťovité brány (Beneš – Doubová 1974).

Ve třetí třetině 20. století se hojněji objevují studie zaměřené na shrnutí osídlení regionů v minulosti. Tyto regiony byly vymezovány zpravidla podle povodí vodních toků či podle administrativního členění. Třemšinskému hradišti se práce zaměřené na pravěké a raně středověké osídlení okolních regionů nevěnují (Sakař – Sklenář 1987; Smejtek 1987; Fröhlich 1993). Nejspíše pro svou odlehlost, polohu na hranici regionů a absenci datování nebylo pro žádného tehdejšího odborníka dosti atraktivní. Podobné důvody vedly i k nezájmu o pozůstatky hradu. Jako reakce na historický přístup A. Sedláčka vzniká především umělecko-historicky zaměřené dílo D. Menclové (1976). Kvůli silnému postihu archeologickými transformacemi však Třemšín nevzbudil v tomto směru pozornost.

Naopak zájem neustal ze strany amatérských archeologů. V blíže neznámé době provedli nezávisle na sobě na Třemšíně povrchové sběry amatérští badatelé J. Miler z Plzně a J. Telenský z Příbrami. Oba nasbírali shodně 26 keramických střepů. Soubor J. Milera je dnes neznámý. Měl být údajně datovatelný do 14.–15. století s jedním střepem snad ze 13. století. Sběr J. Telenského pochází, dle údaje na sáčku, z prostoru předhradí. Nejspíše se tedy jedná o prostor dnešní louky před hradem. Několik střepů nese ještě znaky hradištní tradice, ostatní lze zařadit již do průběhu 14. a 15. století (Krofta – Čibera v tisku). Ve sbírce plánek opevněných lokalit z Čech, kterou shromáždil amatérský badatel J. Čížek, se nachází též plán Třemšína, který je však pouhou kopií plánu Kerberova.¹³

V moderní době psal o hradě na Třemšíně až T. Durdík (2000, 564–565). Upozorňuje na absenci modernějšího studia a na komplikace, které vedou k určení jeho stavební podoby způsobené existencí staršího hradiště a novověkými parkovými úpravami. Předpokládá dvojdílné oválné jádro a před ním předhradí, které bylo v romantismu zplanýrováno. V další práci (Durdík 2005, 256–257) upozorňuje na nezvykle vysokou polohu. Tu dává do souvislosti s posunem zahušťujících se osídlení do vyšších poloh. Dále uvádí, že vazba na hospodářské zázemí musela být touto polohou značně zkomplikována. Počátek hradu hledá v první polovině 14. století. Nutno však doplnit, že tyto postřehy uvádí T. Durdík pouze na základě znalosti starších popisů a plánu J. Kerbera. Třemšín osobně navštívil až v doprovodu jednoho z autorů této práce v dubnu 2011.

Poslední badatel, který se Třemšínu věnoval, L. Smejtek, hypoteticky zařazuje opevnění na Třemšíně do pozdní doby bronzové (společně s hradišti Hradec /Dobříš/, Plešivec /Rejkovice/ a Žďár u Rokycan

12 Maličského článek je psán výrazně pod vlivem kulturně historického paradigmatu.

13 Sbíрка se nachází v archivu Archeologického ústavu v Praze.

/Pavlovsko/), nevylučuje však ani pozdně halštatský původ (Smejtek 2005, 198). Největší problém při hodnocení této lokality spatřuje v absenci řádného archeologického výzkumu a přesného geodetického zaměření. Zmiňuje i možnost jisté formy raně středověkého osídlení na základě již zmiňovaných nálezů J. L. Píče (Čtverák et al. 2003, 343; Smejtek 2005, 195).

4. NEDESTRUKTIVNÍ VÝZKUM

4.1. Cíle a metody výzkumu

Provedený výzkum si kládł za cíl za pomoci široké palety nedestruktivních metod¹⁴ získat relevantní data pro zodpovězení základních otázek potřebných pro další úvahy. Zpočátku bylo důležité určit zachovalost a rozsah pozůstatků lidské činnosti z jednotlivých období a vzájemně je od sebe rozlišit. Následně bylo potřeba získat datovací materiál a data k poznání jejich stavební podoby.

V počáteční fázi probíhající od roku 2010 bylo využito vizuálního povrchového průzkumu (povrchového průzkumu reliéfních tvarů) spojeného s geodetickým zaměřením, tedy geodeticko-topografického průzkumu. Ten doplnila geobotanická indikace a povrchový sběr. Na tyto aktivity navázalo v roce 2013 geofyzikální měření, odběr pedologických vrtů a vzorkovací sondáž.

Výzkum měl opodstatnění i z hlediska památkové ochrany. Za důležité považujeme nejen zdokumentování současného stavu povrchu památky, ale i poznání podpovrchové situace. Intenzivním návštěvnickým provozem jsou nejen narušovány reliéfní tvary, ale sešlapem jsou degradovány i historické uloženy (zejména v exponovaném jádře hradu). Existuje i riziko stavební činnosti (plánovaná stavba nové rozhledny, potenciální úpravy související s návštěvnickým provozem).

4.2. Geodeticko-topografický průzkum

4.2.1. Metoda tvorby plánu

Po provedení vizuálního povrchového průzkumu, který určil rozsah hradu a hradiště, jsme přistoupili k vytvoření geodetického plánu za pomoci kombinace klasické tachymetrie, systému GPS a dat leteckého laserového skenování (dále jako LLS).¹⁵ Starší plány se ukázaly jako nepřesné, málo podrobné a celkově nevyhovující pro další studium.

Podrobné tachymetrické měření se zaměřilo na jádro hradu, jeho předpolí (srov. Krofta – Čibera v tisku) a prostor klešťovité brány hradiště (viz dále). Měření bylo provedeno v nepravidelné síti tak, aby měřené body vystihovaly morfologii vizuálně nápadných hran i jejich okolí.¹⁶ Průběh opevnění hradiště určený na základě vizuálního průzkumu byl dokumentován pomocí GPS přijímače (Trimble Pathfinder Pro XT) a v prostředí GIS porovnán s modelem reliéfu získaným pomocí LLS.

Při následné tvorbě plánů v prostředí GIS tvořila podklad již zmíněná data LLS. Ta byla poskytnuta Českým úřadem zeměměřickým a katastrálním ve dvou kvalitách. Jednak šlo o data Digitálního modelu reliéfu 4. generace (DMR 4G) a jednak o tzv. surová data po základní automatické robustní filtraci. V případě DMR 4G se jedná o data leteckého laserového skenování, která prošla automatickou klasifikací a filtrací. Z nepravidelné sítě uzlových dat byla vyinterpolována pravidelná čtvercová síť bodů o rozměrech 5 × 5 metrů. Tzv. surová data prošla pouze automatickou klasifikací a filtrací a jsou podkladem pro tvorbu DMR 4G a DMR 5G (Brázdil a kol. 2012a,b). Zde prezentovaný plán hradiště je tedy výsledkem kombinace všech tří výše zmíněných metod (obr. 4).

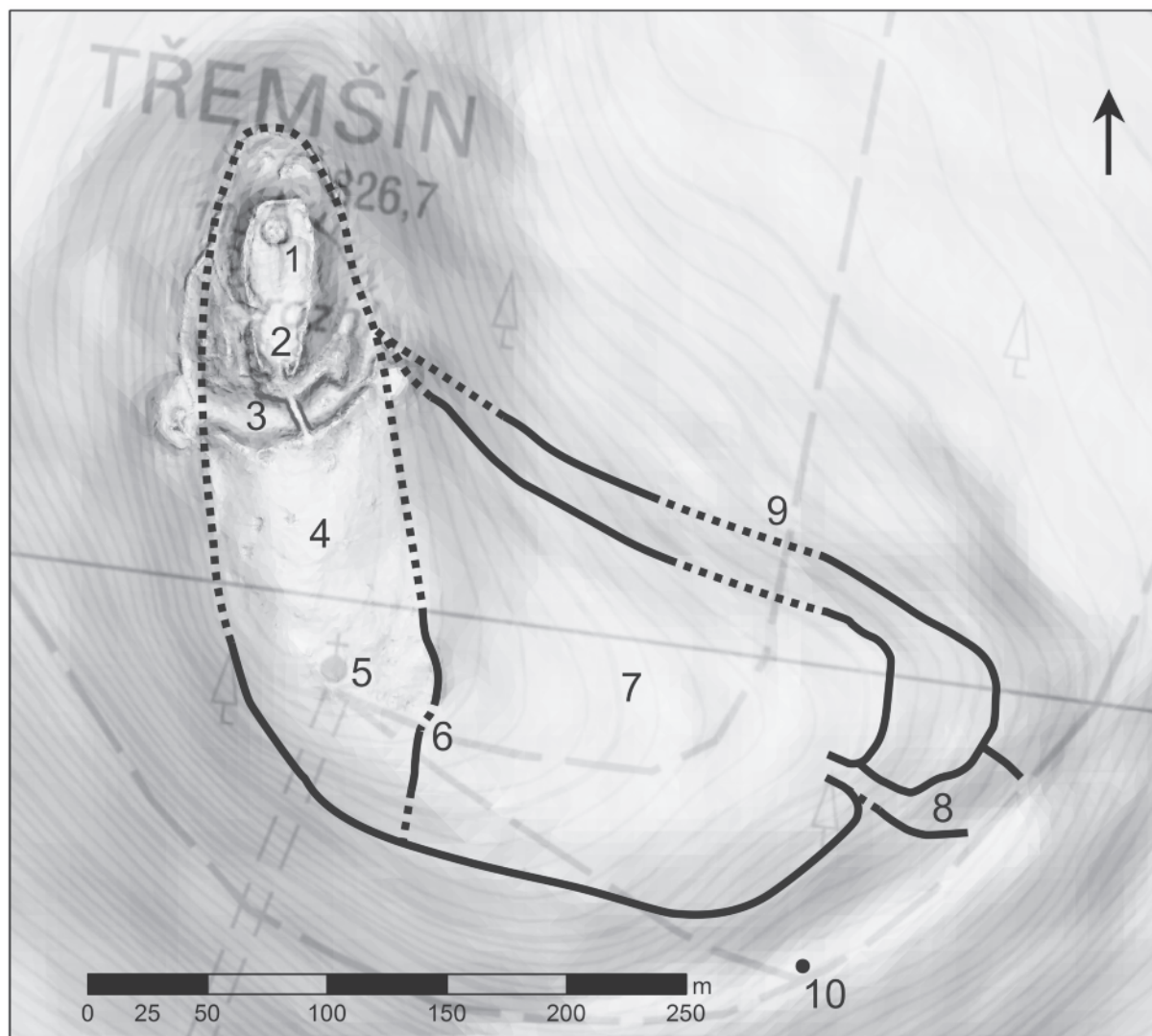
4.2.2. Popis vrchu

Ploché temeno vrchu Třemšín je dominantním jižním zakončením poledníkově orientovaného hřebene, ke kterému se na jihovýchodě připojuje širší nižší část. Kromě severní strany této nižší úrovně spadají

14 Nedestruktivní archeologii chápeme ve smyslu definice M. Kuna (2004, 15–16) jako: „soubor technik, metod a teorií, zaměřených na vyhledávání a vyhodnocení archeologických pramenů bez provedení destruktivního zásahu do terénu“ s dodatkem, že k „nedestruktivním postupům počítáme nejen ty, při kterých nedochází k žádnému rušivému zásahu do terénu, ale i ty, které do archeologického pramene zasahují jen v přijatelně malé míře“. K jednotlivým metodám blíže ostatní kapitoly této knihy (Kuna a kol. 2004). Vzorkovací sondáží bylo celkově zasaženo pouze 0,02% plochy hradiště.

15 K leteckému laserovému skenování (známé též jako LIDAR) více např. Gojda – John – Starková 2011.

16 Zvolená metoda kladení bodů v nepravidelné síti umožňuje zvýraznění některých vizuálně nápadných hran, které jsou důležité pro následnou interpretaci. Výsledné plány poté představují jakýsi kompromis mezi exaktní dokumentací a interpretací vizuálního vjemu ve smyslu F. Gabriela (2006, 21).

Obr. 4. Třemšín. Plán hradiště. Plnou čarou vyznačeny valy dochované, přerušovaně rekonstruovaný průběh valů. Číslování: 1 – rozhledna, 2 – jádro hradu, 3 – hradní příkop, 4 – akropole hradiště, 5 – kaplička, 6 – současný vstup na akropoli, 7 – předhradí hradiště, 8 – brána hradiště, 9 – současný vstup na hradiště, 10 – Třemšínská studna

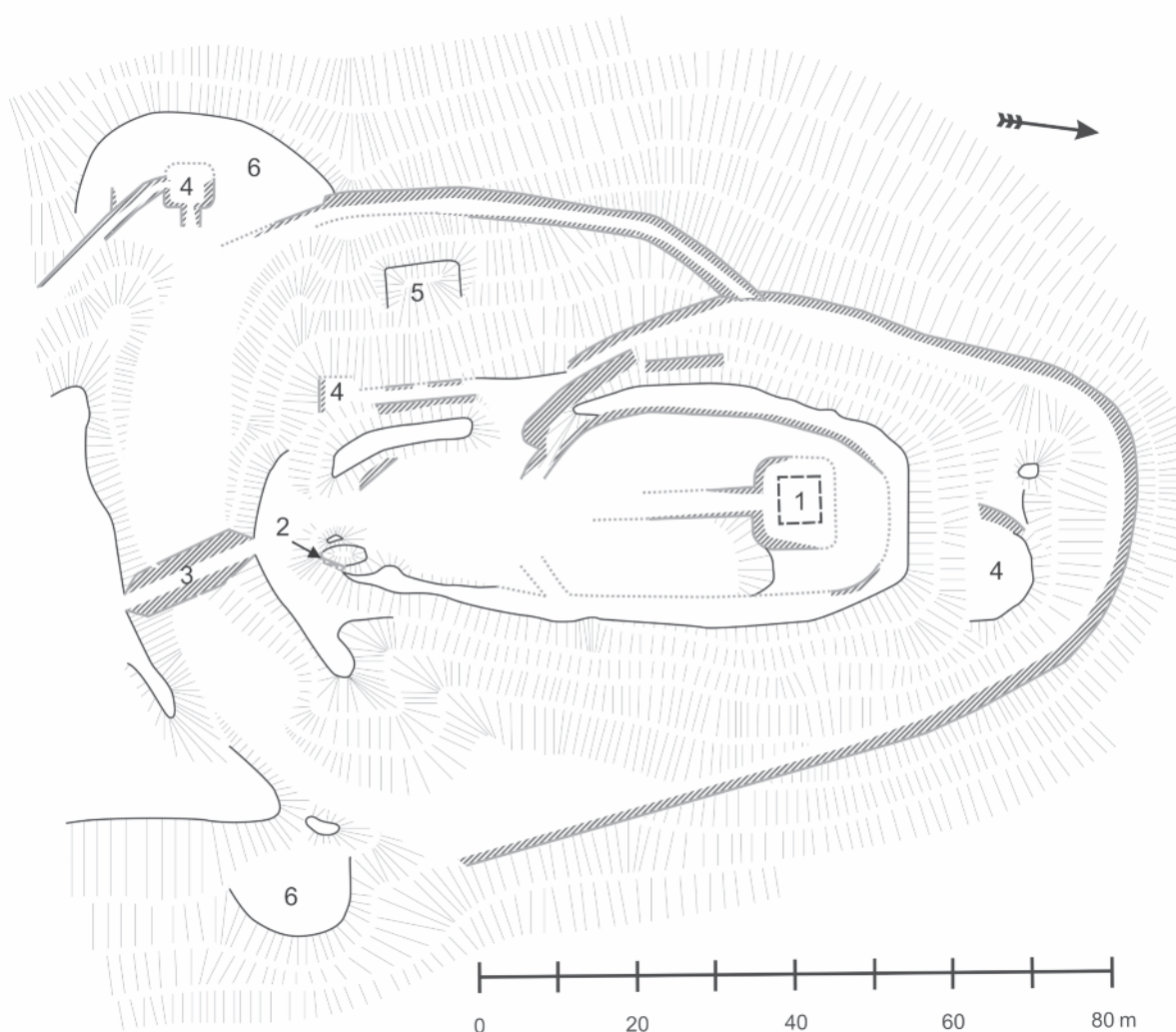
svahy prudce dolů, přičemž některé z nich tvoří nezazemněná kamenná moře (nejlépe vyvinutá na severním svahu pod vrcholem).

Nejvyšší část vrchu (pracovně nazývaná „jádro hradu“) byla od pokračujícího hřebene oddělena na jihu šíjovým příkopem. V současnosti se jedná o ploché prostranství obíhané valovitým tělesem, které je místy zpevněno kamennou plentou. V jihovýchodním rohu vystupuje krátký, zalomený úsek líce zdiva z místního lomového kamene pojeného vápennou maltou (obr. 5:2). Okružní val je přerušen na dvou místech. Na jihu jím prochází dnešní vstup vedený po kamenném mostě (obr. 5:3). Na západní straně z tohoto přerušení vybíhají dvě cesty zpevněné na sucho kladenou kamennou plentou. V severní části vnitřní plochy se nachází plošina ve tvaru čtverce se zaoblenými rohy zpevněná kamennou plentou. Na ní stojí současná dřevěná rozhledna (obr. 5:1). Směrem k jihu z této plošiny pozvolna klesá nástupní rampa, po stranách opět zpevněná kamennou plentou.

Svahy příkopem vyděleného prostoru jsou pokryty částečně zazemněnou sutí. Tu tvoří kameny o velikosti hran od několika centimetrů až po bloky s hranami více než metrovémi. Touto sutí prochází síť cest pro pěší, která je zpevněna různou mírou zachovanými lícovanými kamennými plentami. Tyto plenty vymezují i tři plošiny různé velikosti a tvaru (obr. 5:4). Na západním svahu se ještě nachází objekt, jehož tři strany tvoří valovité těleso a čtvrtou stoupající svah (obr. 5:5).

Již zmiňovaný šíjový příkop je překlenut mostem (resp. násypem s oboustrannou plentou z nasucho vyskládaného kamene; obr. 5:3). Jeho délka je 20 metrů. Jeden z kamenů boční plenty nese tesaný

Obr. 5. Třemšín. Plán jádra hradu. Šrafovaně kamenné plenty z romantismu. Číslování: 1 – rozhledna, 2 – úsek středověkého zdiva, 3 – most přes příkop, 4 – plošiny pro altány, 5 – valovitý objekt, 6 – výsyvky

letopočet 19. 7. 1862 a písmeno K. V nejširším místě příkop dosahuje až 30 metrů, hloubka se pohybuje kolem 4–5 metrů. Východní část se ale náhle zužuje na šířku 10 metrů. Na západním konci příkopu se nachází podkovovitý výběžek do svahu, který lze interpretovat jako výsypku materiálu vytěženého z příkopu (obr. 5:6). Podobný výběžek se nachází i na východním svahu, ale zde ho zakončení příkopu májí.

Před příkopem se nachází poměrně rovinný prostor (pracovně ho nazýváme „předpolí hradu“), který je dnes v západní části pokryt loukou a ve východní neprostupným porostem mladých buků a smrků. Ve starší literatuře je označován též jako předhradí a je uváděno, že byl v romantismu upravován (Hille 1913, 35). Tento prostor, přibližně o rozměrech 80 × 50 metrů, je na západní straně ohraničen prudkým svahem, na východní straně svahem mírnějším a na jižní, přístupové straně, terénní depresí (obr. 8). Na zarovnané ploše lze identifikovat několik konkávních a konvexních objektů, které však nelze na základě povrchového průzkumu interpretovat ani určit dobu jejich vzniku. Již za terénní depresí, na jižním okraji louky se nachází novověká kaplička založená roku 1771 (viz výše; obr. 4:5), kolem níž přichází současná cesta (obr. 4:6). V hustém porostu na východ od kaple lze identifikovat valovité těleso, které je porušeno zmíněnou cestou a je jí rozděleno na dva úseky, které se postupně v terénu vytrácejí. Pokračování na sever směrem k vrcholu kopce a ani směrem k jihu není patrné. Po západním i východním svahu lze sledovat špatně dochované pozůstatky cestičky zpevněné po krajích kamennou plentou. Na jih od kaple se nachází čtverhranná plošina s kamennou plentou, na které v současnosti stojí recentní dřevěná konstrukce zastřešeného stolu a laviček.

Nižší a širší jihovýchodní část kopce pokrývá velké množství konkávních a konvexních objektů. Podrobný průzkum a tvorbu plánu znemožňuje v současnosti hustý porost mladých smrků. Na jižním

svahu je dobře patrný kamenný val bez názaku jakéhokoli lícování. Ten pokračuje dále na východ, kde ústí do klešťovité brány a tvoří její pravou stranu (obr. 4:8). Na severní straně této části kopce evidujeme dvě linie ohrazení tvořené kamenným valem. Obě linie jsou poškozeny současnou přístupovou cestou (obr. 4:9). Na východní straně se tyto valy v prostoru klešťovité brány spojují a tvoří tak její levou stranu. Z pravé strany brány vychází další rameno valu. Místo napojení tohoto ramene na bránu je však převrstveno a pozměněno stratigraficky mladší cestičkou s kamennými plentami.

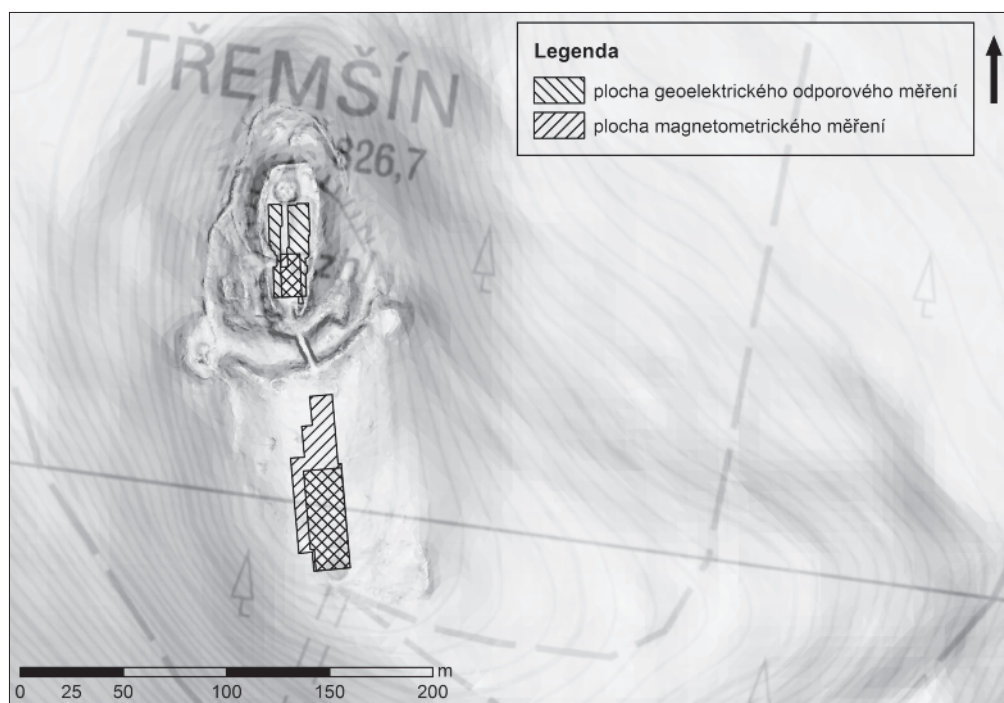
Zmíněná cestička poškozující prostor brány pokračuje jižním svahem až k tzv. Třemšínské studni (obr. 4:10). Tento objekt byl v nedávné době státním podnikem Lesy ČR vyčištěn, opraven a opatřen dřevěnou konstrukcí. Cestička odtud pokračuje dál západním směrem až k výše zmiňované obdélné plošině se zastřešenou lavičkou na jih od kaple. V místě přechodu přes val v prostoru mezi studnou a plošinou je patrné, že na stavbu kamenné plenty cestičky byly využity kameny z tohoto valu.

4.3. Povrchový sběr

Při provádění povrchového průzkumu jsme se snažili registrovat i movité nálezy. V komunikačně exponovaném prostoru jádra hradu dochází častým pohybem návštěvníků k narušování povrchu a drobnou erozí se dostávají na povrch keramické fragmenty. Celkově tak bylo z jádra hradu a z drobných narušení na jeho svazích získáno 260 keramických fragmentů. Dále jsme identifikovali pět kamenických prvků. Přes veškerou snahu se ale nepodařilo získat žádné nálezy z východní části areálu hradiště a to i přes pečlivou prohlídku vývratů či jiných narušení. Zhodnocení keramických nálezů i kamenických prvků následuje v kapitole 5.

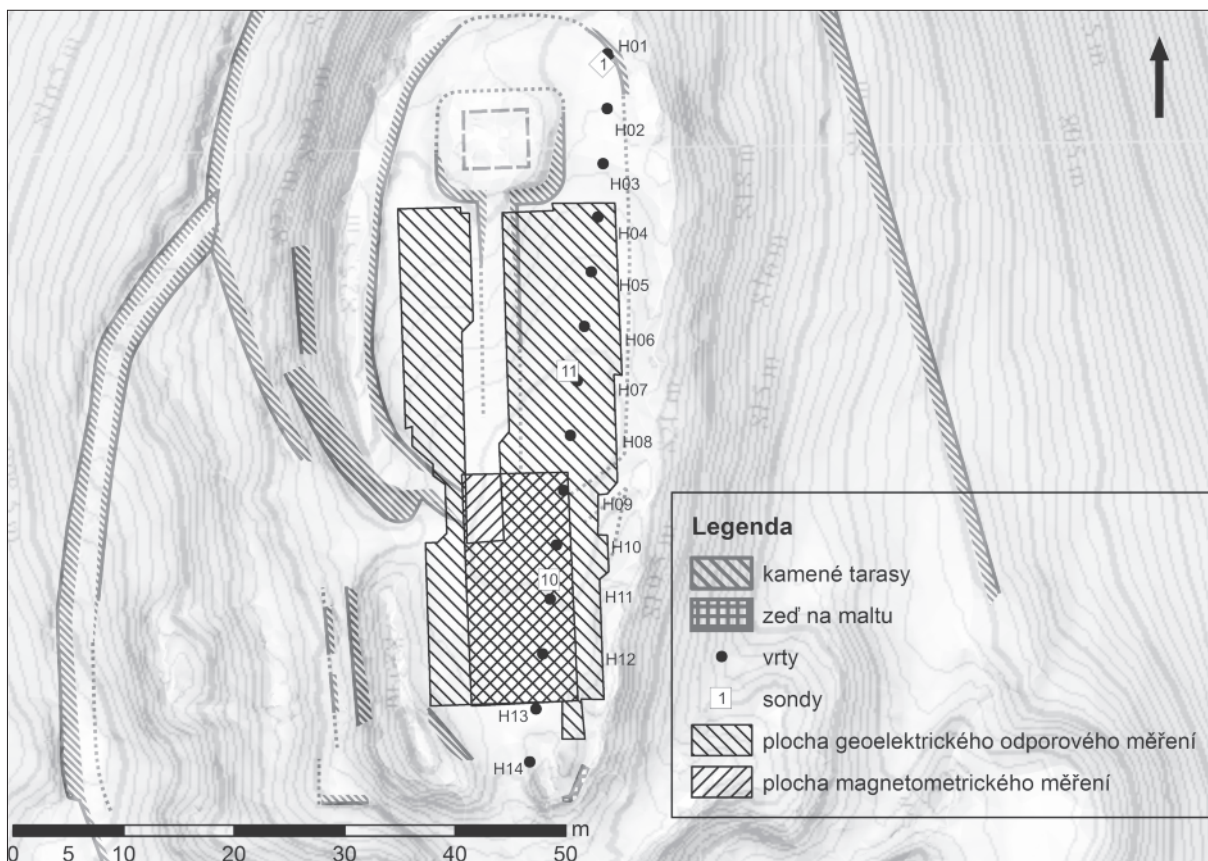
4.4. Geofyzikální průzkum

Účelem geofyzikálního průzkumu v jádře hradu bylo pokusit se o identifikaci nedochovaného členění (např. ve formě zasypaného příkopu či kamenné zdi) a zástavby na ploše jádra hradu. V předpolí bylo cílem identifikovat případnou zástavbu a zahlužené objekty a ověřit, zda je možné ztotožnit terénní depresi se zasypaným šíjovým příkopem předhradí, případně identifikovat jiné nedochované fortifikační prvky hradu či hradiště.¹⁷

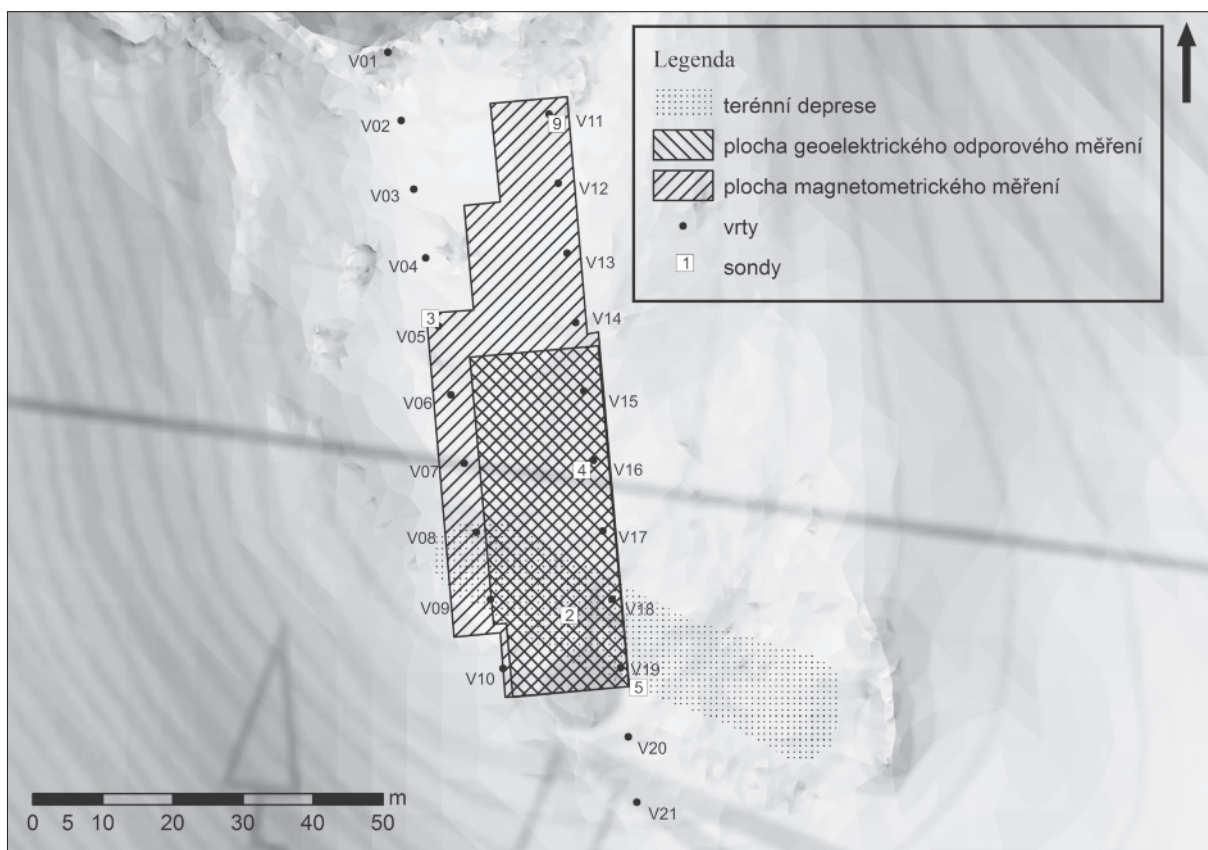

Obr. 6. Třemšín. Rozmístění ploch geofyzikálního měření na podkladě plánu hradu a základní mapy 1 : 10 000

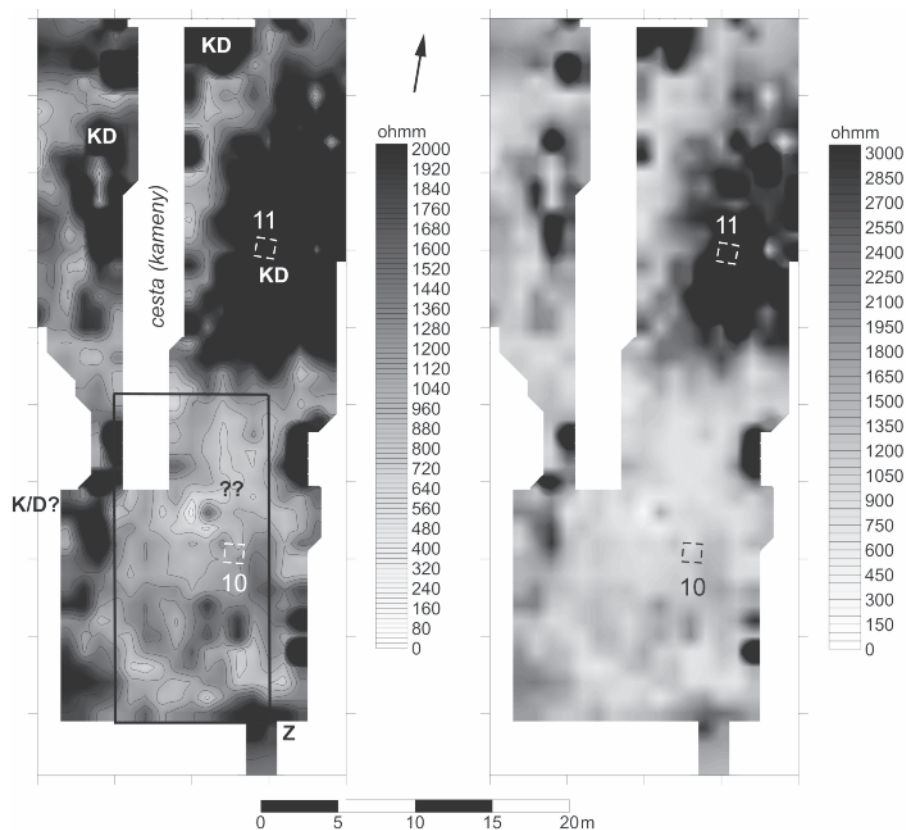
¹⁷ Jelikož metody a výsledky geofyzikálního měření byly již publikovány (Krofta – Křivánek 2014), dále uvádíme pouze krátký souhrn.

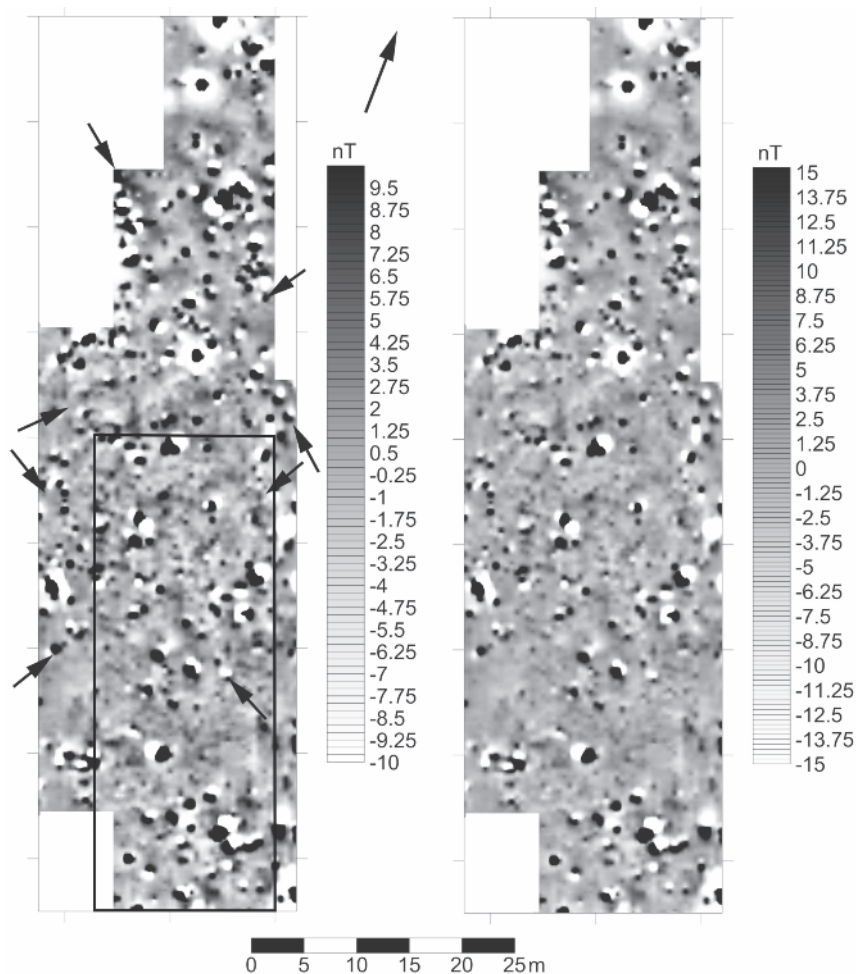
Obr. 7. Plochy geofyzikálního měření a rozmístění vrtů a sond v jádře hradu

Obr. 8. Plochy geofyzikálního měření a rozmístění vrtů a sond v předpolí hradu

Obr. 9. Třemšín. Dva příklady zobrazení výsledku geoelektrického odporového měření plochy uvnitř hradu s vyznačením dílčí plochy magnetometrického měření (KD – kamenné destrukce nebo kumulace, Z – relikv zdiva objektu vně měřené plochy, Z/D? – relikv zdiva nebo kamenné destrukce, ?? – hlinitokamenité vrstvy nebo narušení terénu, přerušovaná čarou sondy 10 a 11; plocha: cca 20 × 45 m). Měřil: Křivánek 2013

Obr. 10. Třemšín. Dva příklady zobrazení výsledku magnetometrického měření plochy jižního předpolí s vyznačením dílčí plochy geoelektrického odporového měření (šipky – náznaky linií magnetických anomálií; plocha: cca 20 × 85 m). Měřil: Křivánek 2013

Geofyzikálně byly zkoumány dvě plochy. Šlo o prostor v areálu jádra hradu a prostor v jeho předpolí (obr. 6). Plocha měření v jádře hradu byla limitována konstrukcemi z období romantismu vystupujícími nad povrch terénu (obr. 7), v předpolí hradu byla měřena jen západní část tvořená loukou (obr. 8), jelikož východní část je v současnosti porostlá těžko prostupnou houštinou tvořenou mladými smrky a buky. Využito bylo dvou geofyzikálních metod: magnetometrie a geoelektrického odporového měření (k metodice geofyzikálního průzkumu *Křivánek 2004*).

Ve výsledku magnetometrického měření v jádře hradu dominují rušivé projevy recentních kovů. Ostatní anomálie jsou těžko interpretovatelné (může se jednat např. o projev vypálených materiálů či vrstev). Výsledek geoelektrického odporového měření je ovlivněn výraznými podpovrchovými kamennými destrukcemi a kumulacemi. Dvě anomálie při okrajích měřené plochy je možné s velkou opatrností interpretovat jako relikt zdiva (obr. 9).

Rovněž ve výsledku magnetometrického měření na louce v předpolí hradu patří největší počet bodových magnetických anomálií pravděpodobně recentním rušivým kovům. Předpokládaný zasypaný příkop v místě terénní deprese se pásem magnetometrické anomálie neprojevil. Přítomnost příkopu nebo valu je zde málo pravděpodobná, příliš pravděpodobné při blízkém skalním podloží nebudou ani výrazněji zahloubené objekty. K původu čtyř na sebe navzájem kolmých linií slabých magnetických anomálií se nelze blíže vyjádřit (obr. 10). Ani výsledek geoelektrického odporového měření nepodporuje hypotézu o zasypaném příčném opevnění příkopem. Zjištěné anomálie jsou jiného směru než terénní deprese a snad by mohly souviset s přístupovou komunikací.

Nepříliš vypovídající a těžko interpretovatelné výsledky geofyzikálního měření byly způsobeny málo vhodnými podmínkami pro jejich provádění. Následně provedená vzorkovací sondáž však umožnila ověření a doplnění poznatků získaných geofyzikálním měřením a povrchovým průzkumem.

4.5. Pedologické vrty

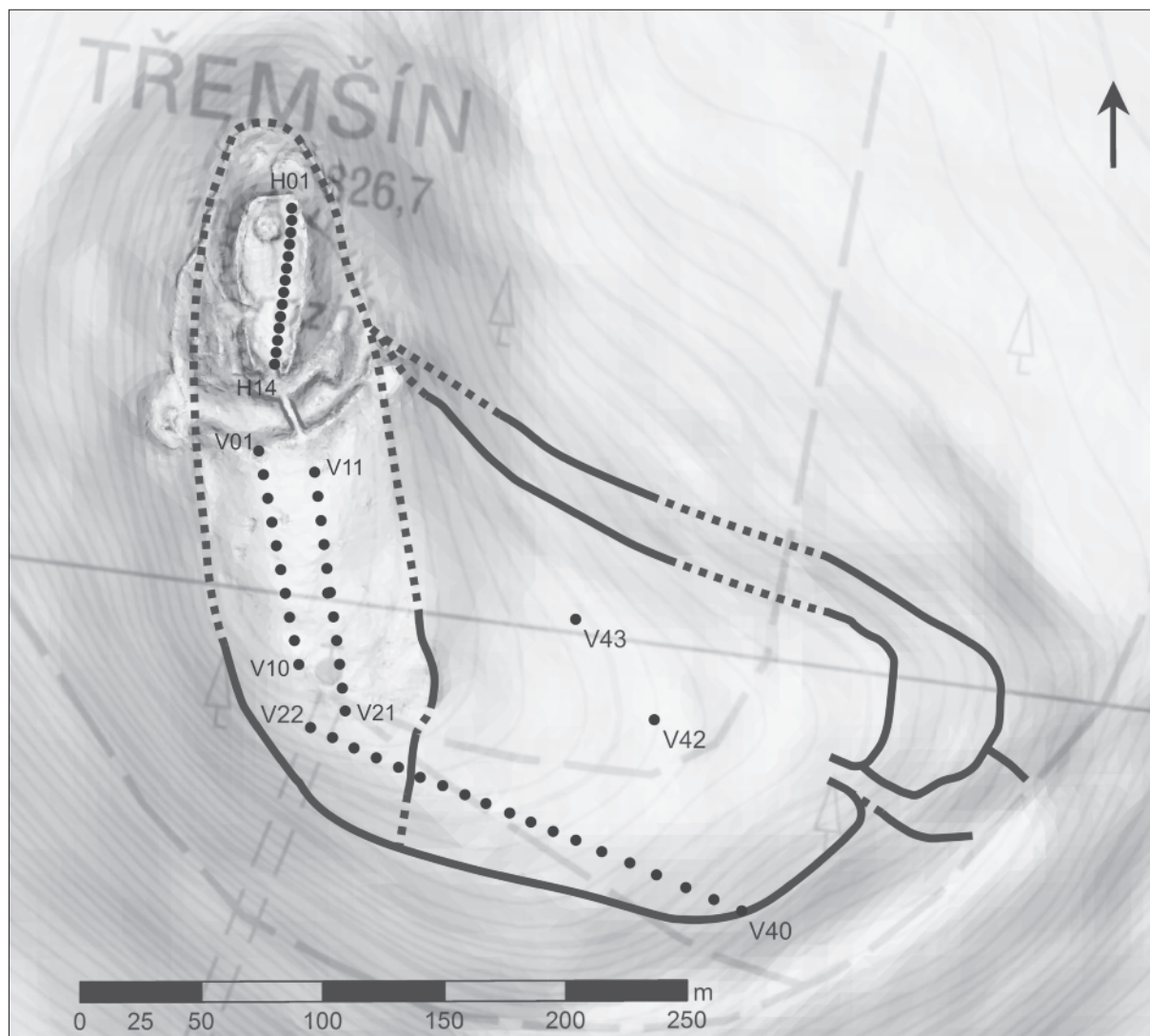
V areálu hradu a hradiště byly provedeny celkem čtyři linie pedologických vrtů (k metodice *Beneš – Hrubý – Kuna 2004*). První linie byla severojižní orientace a procházela jádrem hradu. Další dvě, taktéž severojižní orientace, protnul téměř souběžně předpolí hradu směrem od šíjového příkopu ke kapličce. Čtvrtá linie procházela hradištěm západovýchodním směrem (obr. 11). První tři též protnul prostory podrobené geofyzikálnímu průzkumu. Cílem této metody bylo ověření výsledků geofyzikálního průzkumu a poznání mocnosti historického nadloží a jeho charakteru.

Vrty byly prováděny ručně zatloukaným pedologickým vrtákem v pravidelných rozestupech 10 metrů (respektive 5 metrů v případě linie v jádře hradu). Již během provádění vrtů se ukázalo, že výsledky této metody mají v tomto prostředí pouze omezenou výpovědní hodnotu, což následná vzorkovací sondáž potvrdila. Vzhledem k značnému podílu skeletu v půdním profilu na celém vrchu nebylo často možné vrták zatlouci hlouběji než 5 cm do země. Maximální hloubky dosažené vrty proto nelze ztotožnit s mocností historického nadloží. Z tohoto důvodu bylo upuštěno od vytvoření pravidelné sítě vrtů.

V areálu jádra hradu bylo provedeno 14 vrtů severojižním směrem (H01–H14). U prvních tří byla zachycena 10–20 cm mocná hnědá písčité hlína. Pod ní se nacházela vrstva maltové drti. Dalších šest vrtů nebylo měřitelných. Vrty 10, 11, 13 a 14 obsahovaly pouze tmavě hnědou písčitou hlínu o mocnosti 20–60 cm. Vrt 12 tvořila šesticentimetrová vrstva hnědé písčité hlíny nasedající na hnědožlutý hlinitý písek.

V předpolí hradu vznikly dvě téměř paralelní linie taktéž severojižního směru (V01–V10 a V11–V21). Z nich osm nebylo měřitelných. U ostatních tvořila horní svrchní část hnědá a hnědočerná písčité hlína. Několik vrtů se podařilo zatlouci až do okrově zbarveného podloží. Důležitým zjištěním je, že ani touto metodou se nepodařilo prokázat výrazně hlubší profil nad podložím v západní části terénní deprese, kde bylo provedeno geofyzikální měření. Pouze vrt V19 nacházející se již na okraji geofyzikálně měřené plochy na okraji louky a lesní houštiny se vymykal. Byl hluboký 38 cm. Prvních 5 cm tvořila hnědá písčité hlína, pod níž byla 4 cm mocná vrstva maltové drti. Zbytek profilu tvořila černá uhlíkatá vrstva. V její blízkosti proto byla položena sonda 5 (viz dále).

Cílem čtvrté linie bylo ověření hloubky podloží a zejména nalezení potenciálních vrstev z té části hradiště, u které se dá předpokládat, že již nebyla přímo zasažena stavbou vrcholně středověkého hradu. Z důvodu snahy o nalezení vrstev s nálezy z doby existence hradiště byla linie vrtů vedena poblíž kamenného valu, neboť právě v těchto místech mohlo v minulosti docházet ke kumulaci erodovaného nadloží. Tato metoda se však vzhledem k extrémně kamenitému prostředí ukázala jako značně neefektivní. Z celkového množství 19 vrtů ve čtvrté linii (V22–V40) se ani v jednom případě nepodařilo získat měřitelný půdní profil. Z tohoto důvodu bylo upuštěno od pravidelné sítě a následně vrty byly prováděny náhodně v prostoru. Pouze ve vrtu V42 se podařilo pod travním drnem zachytit cca 15 cm mocnou vrstvu tvořenou hnědočernou písčitou hlínou. V těchto místech byla posléze položena sonda č. 7.

Obr. 11. Třemšín. Rozmístění pedologických vrtů

Metoda vzorkování vrstev prostřednictvím pedologického vrtáku, ač často velmi efektivní, se na pojednávané lokalitě pro velkou skeletovitost půdního profilu ukázala jako špatně využitelná.

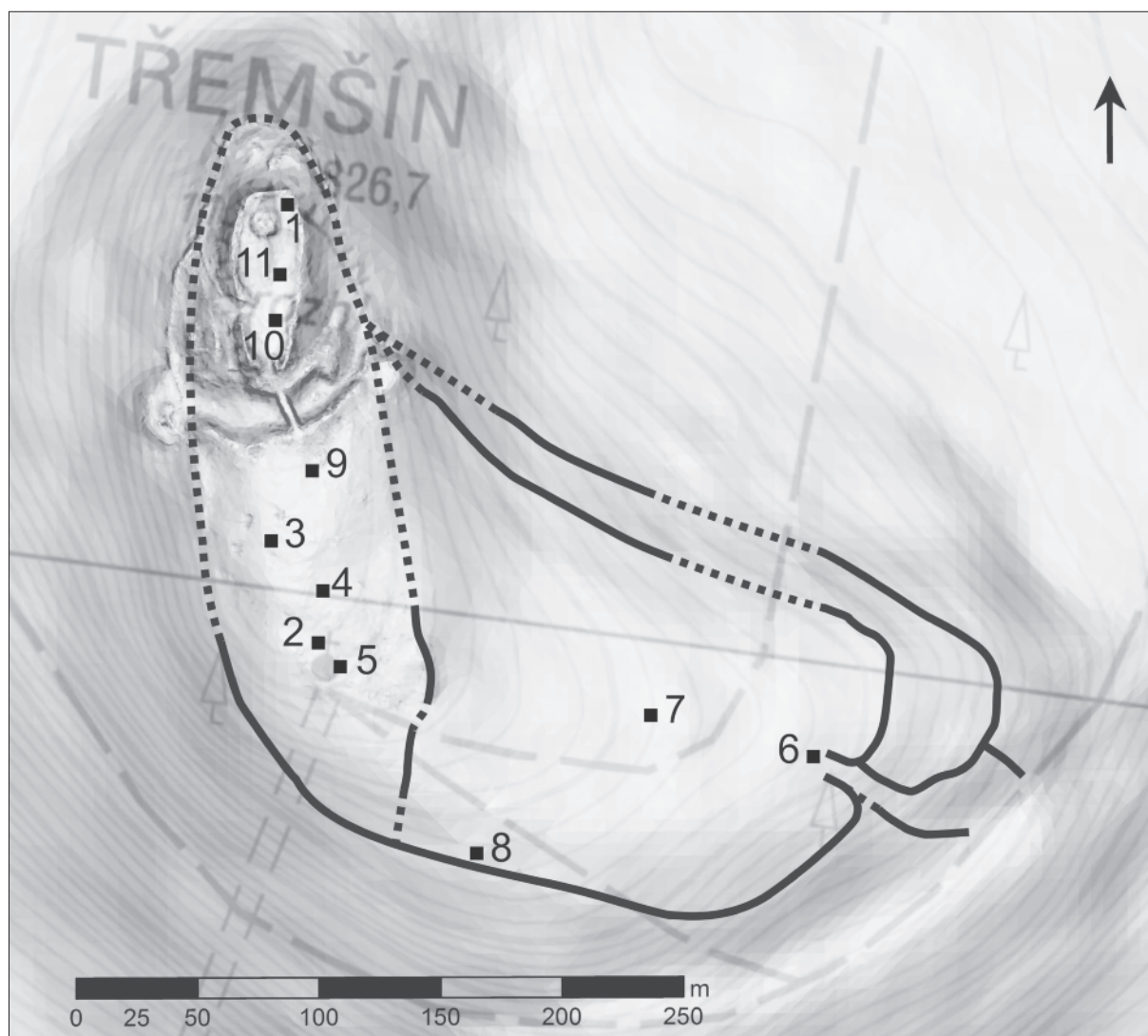
4.6. Vzorkovací sondáž

Po provedení geofyzikálního měření a následných pedologických vrtů byla vytipována místa pro položení vzorkovacích sond (k metodice Beneš – Hrubý – Kuna 2004; k přednostem a omezením též např. Baštová 1984). Jejich účelem bylo upřesnit poznatky o mocnosti a stratifikaci historického nadloží získané pedologickými vrty, získat datovací materiál a přinést podklady k upřesnění interpretace anomálií naměřených geofyzikálním měřením.

Provedení výzkumu bylo též důležité z hlediska památkové péče. Třemšín je oblíbeným výletním místem a dlouhodobě intenzivní návštěvníkový provoz způsobuje erozi povrchu terénu v jádře hradu. Na základě povrchového průzkumu byl vysloven předpoklad, že touto erozí jsou ničeny pozůstatky historického nadloží nasedajícího na mělko pod povrchem uloženou skálu. To by znamenalo v brzké době další rapidní snížení informačního potenciálu této lokality.

4.6.1. Metoda

Na průzkum pedologickými vrty navázala vzorkovací sondáž. Provedeno bylo celkem 11 sond o rozměrech 1 × 1 metr (obr. 12). Výjimkou byla pouze sonda 5, která byla rozšířena na rozměry 1 × 1,5 metru (viz níže). Sondy byly ručně kopány po stratigrafických jednotkách (dále jen SJ). Vykopaný materiál byl

Obr. 12. Třemšín. Rozmístění vzorkovacích sond

prosíván na sítech o velikosti ok 5 mm (vyjma velmi kamenitých vrstev, které prosívání neumožňovaly). Každá stratigrafická jednotka byla popsána dle Manuálu archeologického výzkumu (Procházka – Vařeka a kol. 2005).

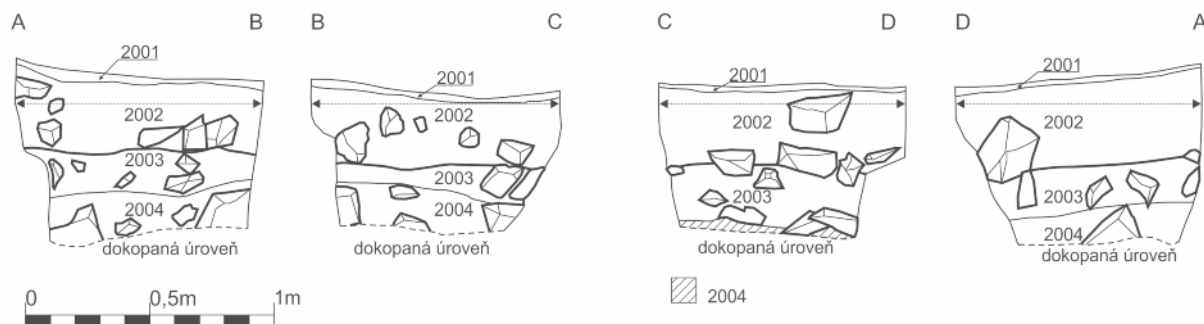
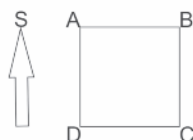
U všech sond byla provedena kresebná dokumentace všech profilů v měřítku 1 : 20. Pro kresebnou dokumentaci plošných situací nebyl ani u jedné sondy shledán důvod. K jejímu zachycení sloužila fotografická dokumentace.

4.6.2. Rozmístění sond a popis stratigrafické situace

Sondy nejsou v následujícím textu popsány postupně podle svého číselného pořadí, ale podle určitých logických celků. Tento způsob je výhodnější pro pochopení stratigrafických vztahů. Nejprve budou popsány sondy z jádra hradu v pořadí, jak následují od severu k jihu (sondy 1, 10 a 11), dále sondy z předpolí mezi jádrem a terénní depresí (sondy 3, 4 a 9), následně sondy situované přímo do této sníženiny (sondy 2 a 5) a nakonec sondy 6, 7 a 8, které se nacházely již mimo předpokládaný areál vrcholně středověkého hradu. S ohledem na členění hradiště lze uvést, že sondy 6, 7 a 8 byly umístěny do prostoru předhradí, zbytek se nacházel na akropoli. Sonda 6 byla rozměřena v těsném sousedství brány hradiště.

Sonda 1 byla umístěna na severním konci hradního areálu již mimo prostor geofyzikálního měření. Pod vrstvou hnědého hlinitého písku (SJ 1001) a ulehlé maltové drti (SJ 1002) byla identifikována suť tvořená z 90 % kameny o rozměrech 10–50 cm s velkými volnými mezerami bez výplně (SJ 1003).

Třemšín
Sonda 2
Výška osy: 812,13 m n. m.

Obr. 13. Třemšín. Profily sondy 2

Některé kameny byly dosud navzájem spojeny maltou. Jednalo se o místní stavební kámen (kambrický slepenec). V jednom případě šlo o amorfní zlomek granitoidu, který byl na hradě využíván pro tesané stavební prvky. Vzhledem k nemožnosti dalšího hloubení v omezeném prostoru byla sonda v hloubce cca 80 cm přerušena bez toho, aby bylo dosaženo dna této vrstvy. Charakter této vrstvy svědčí o jednorázovém vzniku a lze ho ztotožnit s úpravami hradního vrcholu v období romantismu. Nálezy pocházely pouze ze svrchní vrstvy SJ 1001 a tvořilo je 14 keramických fragmentů (datace VS2, Nov), tři zlomky kachlů a jedna kost.

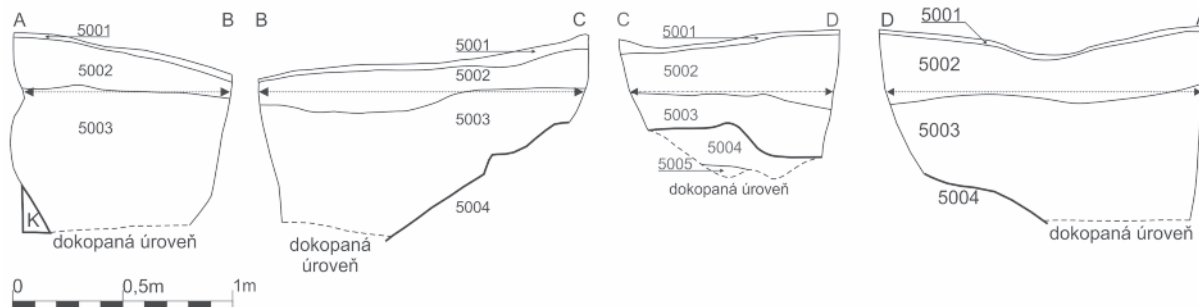
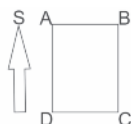
Umístění **sondy 11** bylo vybráno na základě výsledků geofyzikálního měření za účelem ověření situace v místě s vysokou odporovou anomálií, která naznačovala existenci skalního podloží těsně pod současným povrchem. Avšak po sejmutí drnu se objevila kamenná destrukce, která byla ve své svrchní části zřejmě uměle přeskládána tak, aby umožňovala pohyb po jejím povrchu. Dále měla podobný charakter jako destrukce v sondě 1. Sonda byla po sejmutí svrchní vrstvy kamenů ukončena. Pro další pokračování by bylo třeba rozšíření, jelikož odebírání do sebe zaklesnutých kamenů v takto omezeném prostoru dále nebylo možné. Vznik této jednorázové destrukce a přeskládání první vrstvy kamenů opět klademe do období romantismu. V této sondě bylo nalezeno šest keramických fragmentů (datace VS1, VS2).

Sonda 10 (obr. 15) byla naopak umístěna do míst s nižším geofyzikálně naměřeným odporem a koncentrací několika magnetických anomálií. Všechny čtyři identifikované vrstvy obsahovaly množství nálezů (SJ 10001: 480 ks fragmentů kuchyňské a stolní keramiky – datace VS1, VS2, 14 ks kamnářské keramiky, 27 ks kostí, 35 ks kovových artefaktů; SJ 10002: 264 ks keramických fragmentů – datace VS1, VS2, Nov, 2 ks kachlů, 13 ks kostí, 7 ks kovových předmětů; SJ 10003: 293 ks keramických fragmentů – datace VS1, VS2, Nov, 30 ks kostí, 10 ks kovových předmětů; SJ 10004: 6 ks keramických fragmentů – datace VS1, 2 ks kostí). V případě SJ 10001, SJ 10002, SJ 10003 se jednalo o písčitohlinité vrstvy černé barvy s množstvím drobných zlomků uhlíků, kamenů a štěrku. Tyto vrstvy obsahovaly též zlomky cihel a ve vrstvě SJ 10003 tvořila maltová drť cca 20 % její podstaty. Nejnižše položenou vrstvu SJ 10004 tvořila ulehlá šedookrová písčitá hlína s oranžovými ččkami. Obsahovala množství štěrku a kamenů, dále uhlíky a drobné úlomky cihel. Exkavace byla opět ukončena před dosažením podloží. Dalšímu pokračování bránily čtyři rozměrné kameny u dna sondy, které by bez rozšíření sondy nebylo možné odstranit.

Účelem **sond 3, 4 a 9**, vykopaných v prostoru mezi šíjovým příkopem jádra hradu a terénní depresí na jihu, bylo zjistit charakter podpovrchové situace v tomto prostoru (ve starší literatuře někdy označovaném v souvislosti s vrcholně středověkým hradem jako předhradí). Sondy 3 a 4 byly umístěny v blízkosti vrtů s největší dosaženou hloubkou v rámci západní, resp. východní linie. V obou případech se pod drnem nacházela hnědá (resp. hnědočerná) písčitohlinitá vrstva obsahující nálezy (SJ 3002: 4 ks středověké a novověké keramiky; z SJ 4002: 278 ks keramiky – datace VS1, VS2, Nov, 6 ks kovových artefaktů). Podloží u obou sond tvořila okrová, silně ulehlá písčitohlinitá vrstva se značným podílem štěrku a kamenů. V sondě 4 byla tato vrstva navíc kryta nepřilíživým, vyběleným horizontem. U sondy 3 bylo podloží dosaženo v hloubce 20 cm od povrchu, u sondy 4 to bylo 40 cm.

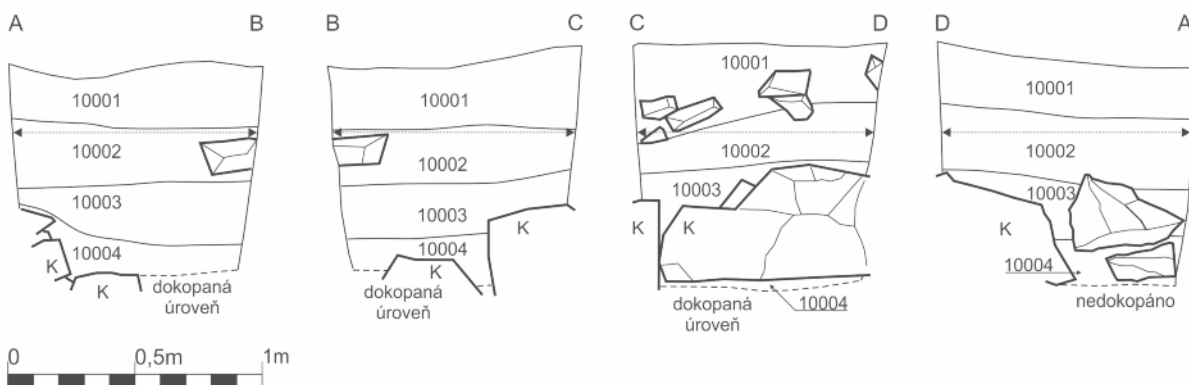
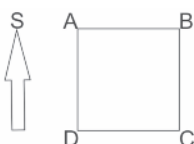

Třemšín
Sonda 5
Výška osy: 811,12 m n. m.

Obr. 14. Třemšín. Profily sondy 5

Třemšín
Sonda 10
Výška osy: 822,62 m n. m.

Obr. 15. Třemšín. Profily sondy 10

Situace v **sondě 9** byla v zásadě obdobná. Po skrytí drnu se objevila vrstva šedočerné písčité hlíny bez nálezů (SJ 9002) a pod ní vrstvy středně uhlělé šedohnědé písčité hlíny (SJ 9003) a kypré hnědookrové písčité hlíny (SJ 9004) nasadající na ukloněné, okrově zbarvené podloží. Nálezy byly získány pouze z SJ 9003 (50ks keramiky – datace VS1, VS2 a Nov, 5 kovových artefaktů a 3 skla) a z SJ 9004 (pouze 7 ks keramiky – datace VS2). Antropogenní vrstvy dosahovaly v této sondě mocnosti až 60 cm nad nejnižší úrovní podloží.

Sondy 2 a 5 byly umístěny tak, aby mohla být potvrzena či vyvrácena hypotéza o zasypaném příkopu opevnění předpolí hradu. V sondě 2 (obr. 13) se pod drnem objevila černohnědá písčité hlína (SJ 2002) obsahující zejména značné množství keramického materiálu z období od středověku po novověk (277 ks keramických zlomků – datace VS1, VS2, Nov; dále 4 zlomky kostí, 18 kovových předmětů a 8 skleněných střepů). Oproti očekávání bylo již v hloubce cca 30 cm naraženo na vrstvu značně uhlělého šedobílého hlinitého štěrku (SJ 2003), pod níž se nacházela okrová štěrkovitá hlína (SJ 2004). Poslední dvě zmíněné vrstvy (vzhledem k jejich charakteru a absenci nálezů) považujeme za podloží a vznik jejich zbarvení dáváme do souvislosti s procesem podzolizace (srov. Tomášek 2007).¹⁸

U **sondy 5** (obr. 14) byla zaznamenána odlišná situace. Pod vrstvami drnu a dvou kyprých hnědých písčitých hlín (SJ 5002 a 5003) se nacházelo k severu klesající podloží tvořené opět vyběleným horizontem

18 Za potvrzení našeho předpokladu, konzultace k problematice podloží v Brdech a vzniku podzolů děkujeme Mgr. Lence Lisé, Ph.D., a RNDr. Václavu Cílkovi, CSc., z Geologického ústavu Akademie věd ČR.

kryjícím okrovou silně ulehlou vrstvou. V jižní části sondy bylo tedy podloží zachyceno v hloubce 40 cm od povrchu. Aby jeho klesající průběh mohl být dále sledován, bylo přikročeno k rozšíření sondy o půl metru směrem na sever. Tím mohla být sonda vyhloubena až do 80 cm od povrchu, přičemž podloží dále klesalo. Movité nálezy pocházejí pouze z vrstvy 5002, která obsahovala úlomky cihel, maltovou drť a fragmenty čirého tabulového skla, porcelánové vázy a zátku od limonády. Z toho lze usuzovat na zaplnění tohoto prostoru v souvislosti s jednou z recentních oprav nedaleko stojící kapličky.

Sondy 6 a 8 byly položeny v blízkosti vnitřní strany kamenných valů staršího hradiště. Jejich účelem mělo být zejména získání materiálu pro dataci hradiště. Obě sondy ale žádný datovací materiál neposkytly. Jejich stratigrafie byla velice jednoduchá. Pod vrstvou lesní hrabanky (SJ 6001, resp. SJ 8001) se nacházel kyprý hnědošedý hlinitý štěrka se značnou příměsí kamenů (štěrka a kameny do velikosti 10 cm tvořily až 90 % složky). Výzkum byl zastaven na svrchní úrovni vrstev SJ 6003, resp. 8003, které měly charakter silně ulehlého šedobílého hlinitého štěrku s kameny o velikosti 10–20 cm (až 85 % zastoupení).

Sonda 7 byla umístěna do centrální části předhradí hradiště v místech předchozího pedologického vrtu V42, neboť se jednalo o jediné místo na předhradí hradiště, kde se podařilo prostřednictvím pedologického vrtáku odebrat profil zeminy. Pod travním drnem (SJ 7001) byla odkryta kyprá hnědočerná písčité hlína (SJ 7002), která nasedala na středně ulehlou šedohnědou písčitou hlínu s čtyřicetiprocentním zastoupením kamenů o velikosti do 10 centimetrů (SJ 7003). Obě vrstvy byly bez nálezů. Jako podloží byla identifikována silně ulehlá vrstva SJ 7004, kterou tvořila žlutá písčité hlína se šedobílým mramorováním obsahující 90 % štěrku a kamenů (až do velikosti 40 cm).

4.6.3. Zhodnocení

Vzorkovací sondáž umožnila ověření a doplnění poznatků získaných geofyzikálním měřením a povrchovým průzkumem. V areálu jádra hradu byla na dvou místech zachycena několik decimetrů mocná vrstva tvořená kameny a maltou s volnými mezerami. To naznačuje její jednorázový vznik a lze ji dávat do souvislosti s romantickými úpravami areálu. S velkou mírou pravděpodobnosti proto předpokládáme, že by se pod ní mohly nacházet intaktně dochované vrstvy z období života hradu a z doby těsně po jeho zániku, které budou obsahovat značný informační potenciál pro interpretaci této lokality. Zároveň předpokládáme, že díky této destrukci nemohly geofyzikální metody pro nehomogenitu svrchních vrstev i omezený hloubkový dosah identifikovat případnou zástavbu.

Ve shodě s výsledky geofyzikálního měření potvrdila vzorkovací sondáž to, že podloží v předpolí hradu je již nehluboko pod povrchem. Dále sondáž ukázala, že podloží tvoří silně ulehlé kamenité vrstvy. Ani tato metoda však nepřinesla jednoznačné indicie k interpretaci výrazné sníženiny v jižní části předpolí hradu. Plošně nevelkou sondáží nebylo též možné jednoznačně odpovědět na otázku, jakým způsobem bylo předpolí hradu ve středověku využíváno. Zejména v sondě 2 a 4 bylo nalezeno velké množství převážně keramického materiálu z doby života hradu. Za současného stavu vědomostí ale zatím nelze vyloučit, že nalezený materiál se do tohoto prostoru dostal až s romantickými úpravami.

Všechny tři sondy položené mimo předpokládaný areál zasažený stavbou vrcholně středověkého hradu (sondy 6, 7 a 8 na předhradí hradiště) se vyznačovaly absencí jakýchkoliv artefaktů či ekofaktů. Naplněn nebyl ani předpoklad kumulace erodovaných vrstev z doby existence hradiště v okolí vnitřní strany kamenného valu.

4.7. Diskuse k některým výsledkům nedestruktivního výzkumu

Prostřednictvím provedené vzorkovací sondáže se nesporně rozšířily naše znalosti ohledně podpovrchových situací na předhradí i akropoli hradiště, neboť průzkum prostřednictvím pedologického vrtáku se v takto extrémně kamenitém prostředí ukázal jako málo efektivní. Předpoklad potenciální kumulace erodovaného nadloží v okolí vnitřní strany kamenného valu nebyl naplněn.

Absenci očekávatelných intaktních souvrství antropogenního původu obsahujících pravěké artefakty lze hledat v potenciální míře redukce blížící se v tomto případě 100 %. Míru redukce zásadním způsobem ovlivňuje prostředí, čas a materiál (k problematice redukce např. *Neustupný 2007*, 58–60). Vzhledem k pedologickým a geologickým podmínkám a nepříznivému horskému podnebí nelze vyloučit, že se „kulturní“ vrstvy nevytvořily, neboť podléhaly erozi již během svého utváření. Tím by zároveň došlo k větší míře redukce artefaktů, neboť by nedošlo k jejich překrývání dalšími vrstvami, které by je potenciálně alespoň do určité míry chránily proti působení klimatických a biologických vlivů (*Neustupný 1996*, 505–506). Obecně známý je taktéž postřeh, že v oblastech s větší kyselostí půdy dochází k horšímu dochování keramiky oproti územím tzv. starých sídelních oblastí (*Beneš 1998*, 173).

Na základě mocnosti a charakteru uloženin zachycených v jednotlivých sondách je taktéž pravděpodobné, že se na ploše hradiště neodehrávaly v době jeho života intenzivní sídelní aktivity. Nepříliš

hojně doklady osídlení vrchu v některém z období zemědělského pravěku pak byly patrně vystaveny zmiňovaným extrémně nepříznivým vlivům, v jejichž důsledku hypoteticky došlo k takovéto míře redukce. Jakékoliv závěry jsou pochopitelně limitovány naší omezenou znalostí podpovrchových situací, neboť z celkové plochy hradiště činící 5,5 ha bylo prostřednictvím vzorkovací sondáže prozkoumáno celkem 11,5 m².

Ani jedna použitá metoda nepřinesla jednoznačné indicie k interpretaci výrazné sníženiny v jižní části předpolí hradu (obdobný problém řeší *Hložek – Křivánek – Menšík 2011*). Původní interpretace jako zasypaného příkopu předhradí byla vyloučena geofyzikálním měřením i následnou sondáží (sonda 2). Nicméně ve východněji položené sondě 5 bylo detekováno silně se svažující podloží a jejího dna nebylo ani v hloubce 80 cm od povrchu dosaženo.

V současnosti se proto úvahy nad tímto prostorem mohou odvíjet třemi směry. Může se jednat o sníženinu přírodního charakteru dále člověkem neupravenou. Zcela vyloučit dosud nejde ani možnost, že se skutečně mělo jednat o příkop, který však nebyl dokončen v plánovaném rozsahu a byl přerušen v počáteční fázi, kdy byla odebrána pouze zemina a k následnému hloubení do skály však již v celém zamýšleném rozsahu nedošlo. To by mělo částečnou analogii v hradním příkopu jádra, u kterého je patrné, že jeho východní část je dokončena až dodatečně a v mnohem skromnějších rozměrech.¹⁹ Pokud by skutečně existoval záměr zřídit v tomto místě příkop, stal by se Třemšín jedním z největších hradů v Čechách. Třetí směr interpretace terénní deprese naznačilo geoelektrické odporové měření. Na jeho základě lze dávat podobu sníženiny do souvislosti s úpravami terénu, které si vynutila přístupová cesta. Její úvoz je částečně dochován a mohla by s ním souviset i anomálie zjištěná geofyzikálním měřením. Z výše naznačeného vyplývá, že problematika terénní deprese dosud není uzavřena.

5. VYHODNOCENÍ MOVITÝCH NÁLEZŮ

Ze sběrů a sond bylo získáno celkem 2160 movitých nálezů, z toho 1947 fragmentů stolní a kuchyňské keramiky, 20 kusů kamnářské keramiky, 83 kovových artefaktů, 15 kusů skla a 78 fragmentů kostí (*tab. 1*). Pouze sondy 6, 7 a 8 byly nálezově negativní. Ostatní sondy poskytly alespoň jednu stratigrafickou jednotku, z níž byly vyjmuty movité nálezy. V této kapitole hodnotíme i identifikované kamenické články.

Veškeré movité nálezy svým charakterem odkazují na datování od období vrcholného středověku po recentní dobu. Při povrchových sběrech, ani při provádění vzorkovací sondáže se přes veškerou snahu nepodařilo zachytit ani jeden movitý nález, který by mohl přispět k chronologickému zařazení hradiště.

č. s.	SJ	ke	ko	kov	kach	sklo	ostatní	datace
1	1001	14	1		3		2	VS2, Nov
2	2002	177		10		7		VS1, VS2, Nov
3	2002	42						VS1, VS2
4	2002	58	4	8		1	2	VS1, VS2, Nov
5	3002	4						VS2, Nov
6	4002	278		6				VS1, VS2, Nov
7	5002	7				4	3	Nov /recent/
8	9003	50		5		3		VS1, VS2, Nov
9	9004	7					1	VS2
10	10001	73	1	3	1			VS1, VS2
11	10001	278	20	19	12		2	VS1, VS2
12	10001			1				VS2
13	10001	129	5	12	1			VS1, VS2, Nov
14	10002	58	1	2	1			VS1, VS2
15	10002	105	4	5				VS1, VS2
16	10002	101	9		1			VS1, VS2, Nov
17	10003	166						VS1, VS2
18	10003	127	30	10				VS1, VS2, Nov
19	10004	6	2					VS1
20	11001	6					2	VS1, VS2, Nov?
Celkem		1686	77	81	19	15	12	

Tab. 1. Třemšín. Seznam sáčků a nálezů

¹⁹ Další představu o tom, jak probíhalo hloubení příkopů, nám poskytují hrady, které byly opuštěny ve fázi výstavby, tedy ještě před svým dokončením. Jsou to např. nedaleký Hengst (*Nováček 1991; Durdík 2000, 159*), hrad na Babské skále (*Anderle – Švábek 1989, 121; Durdík 2000, 172*) či nedostavěný hrad u Újezdu u Kunštátu (*Šimeček 2011*). Obecně k výstavbě příkopů se vyjadřují *Durdík s Bolinou (2001, 62–64)*.

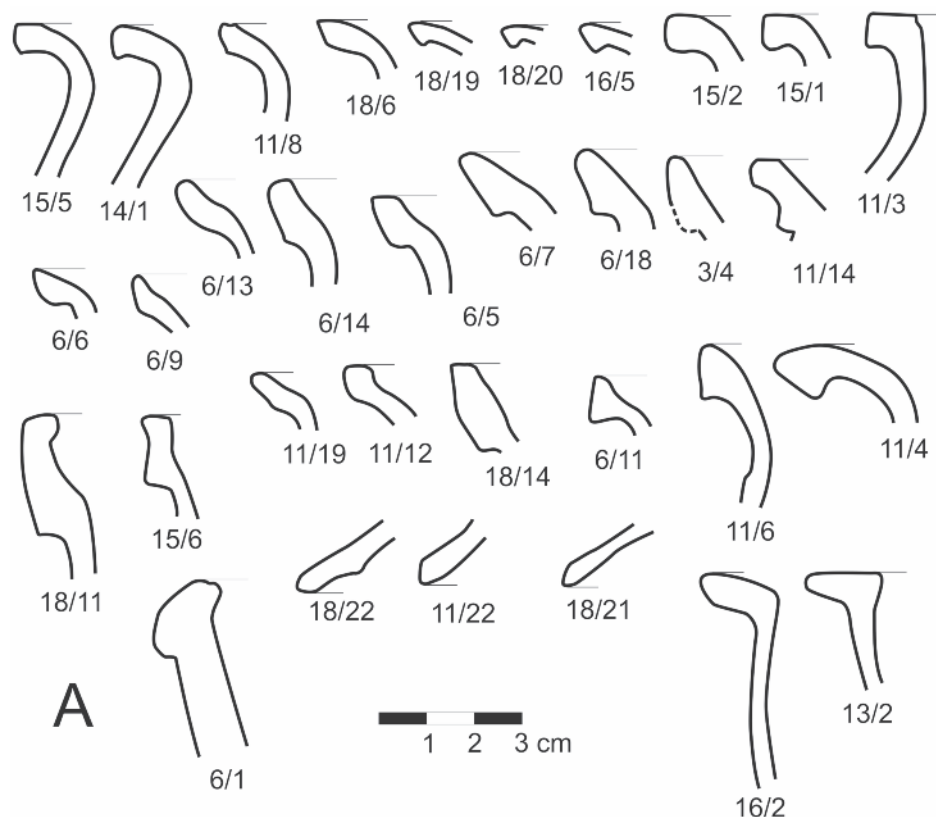
5.1. Stolní a kuchyňská keramika

Při hodnocení keramického souboru z Třemšína narážíme na několik problémů. V první řadě je nutné brát na zřetel, že lokalita prošla v novověku parkovou úpravou. Při ní bylo patrně zplanýrováno jádro hradu i jeho předpolí. Svědčí o tom jednak údaje starších badatelů (viz kapitola 3), jednak zachycená stratigrafická situace (viz kapitola 4.6.2). U veškerých nálezů datovatelných před tuto parkovou úpravu musíme tedy počítat se značným vlivem postdepozičních transformací (k pojmu transformací *Neustupný 2007*, 46–75). Při pokusu o přesnější chronologii se nelze opírat o jejich stratigrafický kontext. Výzkumem zachycené vrstvy byly při parkových úpravách přemístěny a promíšeny a většinu nálezů z nich můžeme označit jako reziduální (k pojmu blíže *Nováček 2003*). Intaktně dochované vrstvy z doby života hradu a těsně po jeho zániku předpokládáme v jádře hradu až ve větší hloubce, která vzorkovací sondáží nemohla být z technických důvodů dosažena. Na základě dosavadních poznatků se zdá, že v předpolí hradu byly původní vrstvy ovlivněny novověkým využíváním prostoru až na podloží.

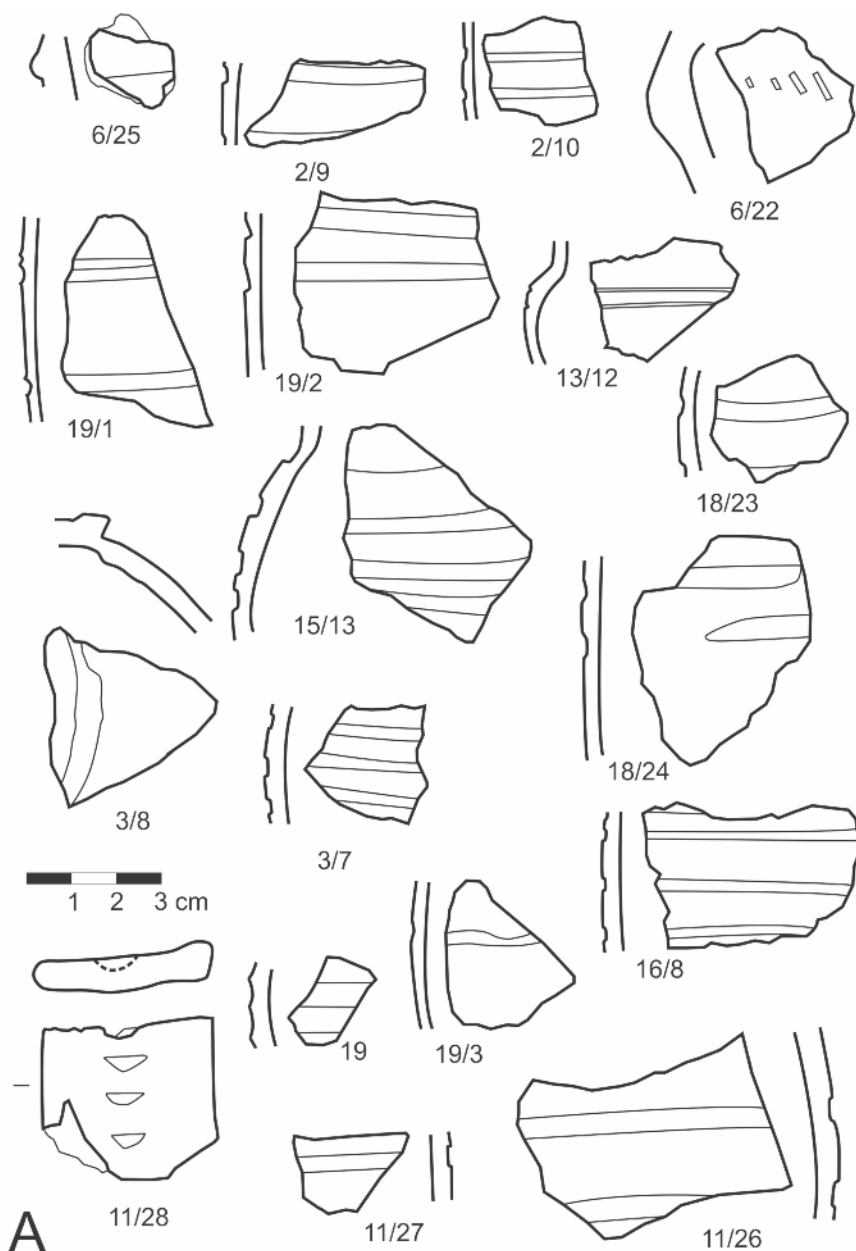
Analýzu keramického materiálu dále ztěžuje jeho značná fragmentárnost. Ani v jednom případě se nepodařilo získat dostatečně velký fragment či větší počet zlomků jedné nádoby, aby bylo možné rekonstruovat celý tvar. Tato značná fragmentárnost je pravděpodobně způsobena již zmiňovanými postdepozičními transformacemi. Relativní četnost drobných zlomků lze také vysvětlit metodou výzkumu. Při prosívání byly zachyceny i zlomky, které by při běžném výzkumu unikly pozornosti.

Již při předběžném zpracování se projevila značná různorodost ve složení keramické hmoty a v technologickém zpracování. Zamýšlenou součástí této práce měla být i publikace materiálu rozčleněného do keramických tříd. Nakonec jsme od tohoto záměru upustili. Zmiňovaná značná variabilita materiálu totiž vedla k vyčlenění značného počtu těchto tříd. Vzhledem k nálezovým okolnostem souboru by však jeho příliš podrobné členění spíše komplikovalo další práci s ním. Za nejpalcivější problém jsme ale považovali nemožnost jeho srovnání s obdobně zpracovaným souborem z okolí. Jako mnohem vhodnější se ukázalo použití keramických skupin, které chápeme jako pojem nadřazený keramickým třídám (slučuje vzájemně podobné třídy). Využití keramických skupin se nám zdá za současného stavu poznání jako nejvíce nosné (obdobně postupovala např. *Matějková 2014*). Pro keramický soubor z Třemšína jsme vyčlenili sedm keramických skupin označených velkými písmeny (skupina A–G).

Skupina A představuje keramiku vycházející z předchozího vývoje. Označujeme ji tedy jako tzv. keramiku hradištní tradice. Do této skupiny byly řazeny keramické třídy spíše hrubší, se znaky méně kvalitního výpalu a úpravy povrchu. Materiál je zpravidla středně zrnitý s četnou příměsí ostrohranného

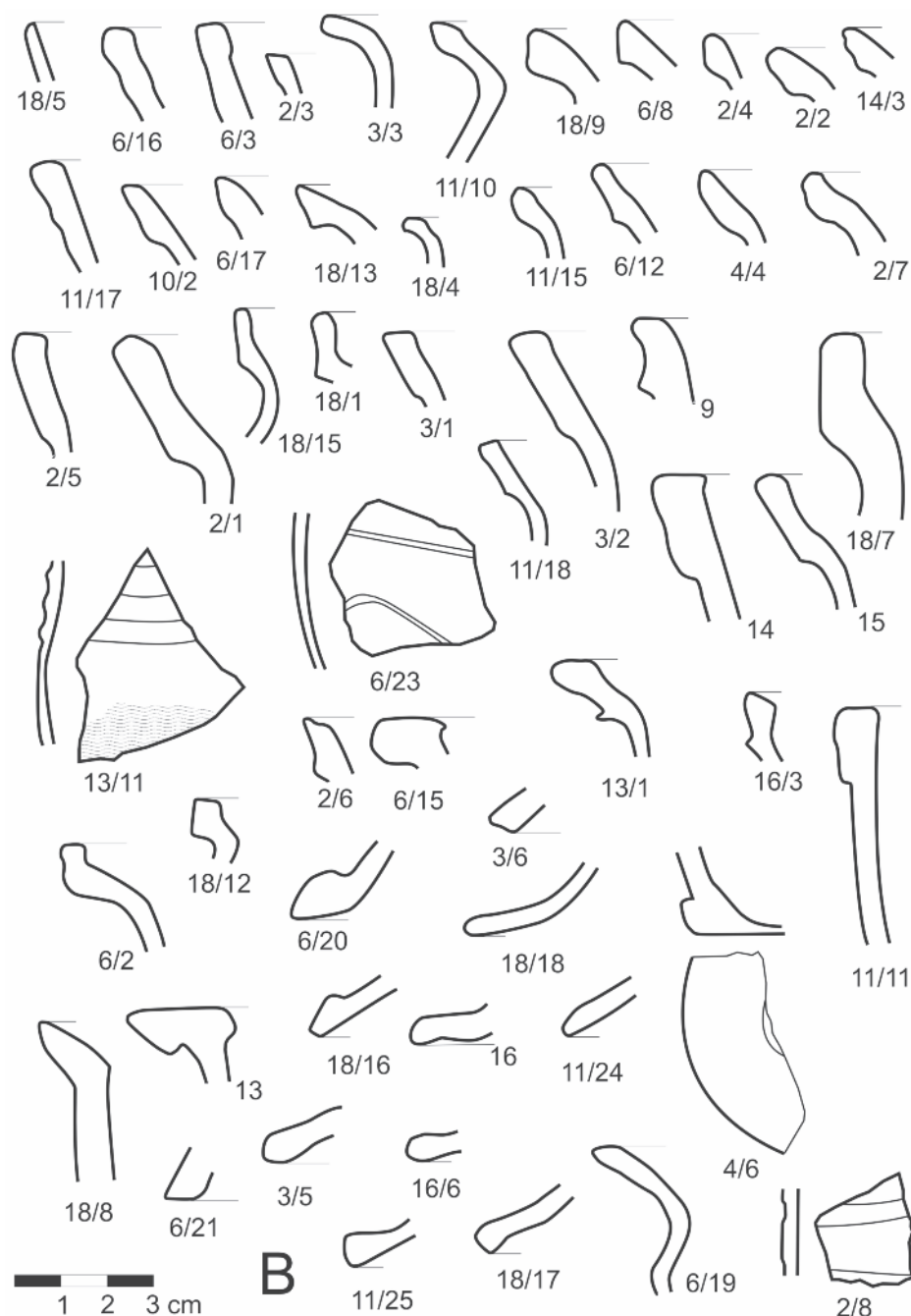
Obr. 16. Třemšín.
Okrajové profily nádob
keramické skupiny A.
Číselný kód sestává
z čísla sáčku/pořadového
čísla střepu v sáčku

Obr. 17. Třemšín. Výběr zdobených zlomků keramické skupiny A. Číselný kód sestává z čísla sáčku/pořadového čísla střepu v sáčku

písku (převážně křemičitý) a s výraznou příměsí slídy (ta někdy vytváří až dojem lesklého povrchu). Povrch je jemně drsný až drsný, příměs vystupuje na povrch. Síla střepu se pohybuje kolem 5 mm, méně často je střep silnější (výjimečně až 10 mm). Jsou identifikovatelné stopy po lepení a obtáčení. Výpal je středně tvrdý (méně se vyskytuje měkký či tvrdý) a probíhal v nestálém oxidačně-redukčním prostředí. Často se vyskytuje tzv. sendvičový efekt a odlišné zbarvení vnitřního a vnějšího povrchu střepu. Někdy barva kolísá i v rámci stejného povrchu jednoho střepu. Barva se pohybuje v tónech béžové, okrové až cihlově červené, šedohnědé, hnědošedé až hnědočerné. Lom bývá černý či v tmavých odstínech šedé. Dna nesou stopy podsýpky či dřevěné podložky. Výzdobný motiv nejčastěji tvoří ryté vícenásobné linie, většinou poměrně široké. Jedno ucho je zdobeno nehtovými vrypy (*obr. 17:11/28*) a u jedné výdutě zaznamenáváme přesekávaný, lištovitě zduřelý lom (*obr. 17:6/22*). Z tvarů nádob lze identifikovat pouze hrnce, mísy a puklice. Okraje jsou nejčastěji jednoduché, vně vyhnuté či s náběhem na okružní (římsovité) – viz *obr. 16*.

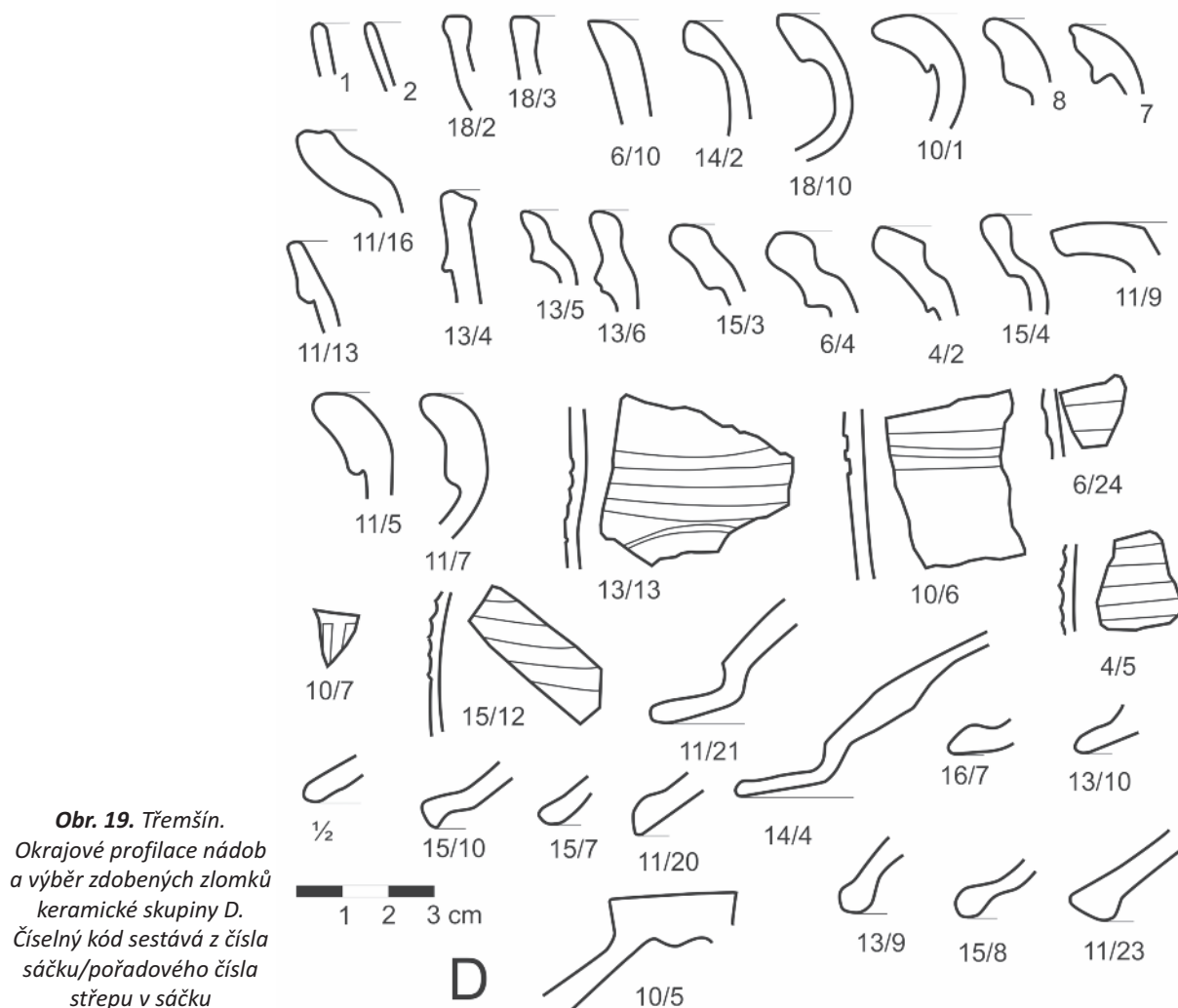
Skupina B představuje také tzv. keramiku hradištní tradice. Od předchozí skupiny se odlišuje jemnějším zpracováním, kvalitnějším výpalem a úpravou povrchu. Do této skupiny byly počítány třídy jemně až středně zrnité s mírnou příměsí písku a slídy (ta je většinou miniaturních rozměrů). Povrch je jemně drsný až hladký, příměs (zejména slída) vystupuje na povrch. Síla střepu se pohybuje nejčastěji

Obr. 18. Třemšín.
Okrajové profily nádob
a výběr zdobených
zlomků keramické
skupiny B. Číselný kód
sestává z čísla
sáčku/pořadového čísla
střepu v sáčku. Vlnovka
značí kouřové líčko

kolem 5 mm, méně často je střep tenčí (až 2 mm) či silnější (10 mm). Nádoby byly patrně tvarovány lepením a obtáčením. Výpal je středně tvrdý až tvrdý. Prostředí v peci bylo patrně nestálé, oxidačně-redukční, některé keramické třídy se vypalovaly do světlých, oxidačních barev. Sendvičový efekt lze identifikovat spíše výjimečně, častý je však výskyt odlišně zbarveného vnitřního a vnějšího povrchu střepu. Barva se pohybuje od tónů béžové přes okrové po hnědé a šedé. Dna nesou stopy podsýpky, v jednom případě bylo patrně označeno značkou (obr. 18:4/6). Ojedinele se vyskytující výzdoba je tvořena rytou linkou, jednoduchou vlnicí nebo vývalkovou šroubovicí. V tvarovém spektru nádob lze identifikovat hrnce, mísy, poklice, kahánek a patrně i džbány. Okraje se opět nejčastěji řadí k formám jednoduchým či k různým variantám okruží (obr. 18).

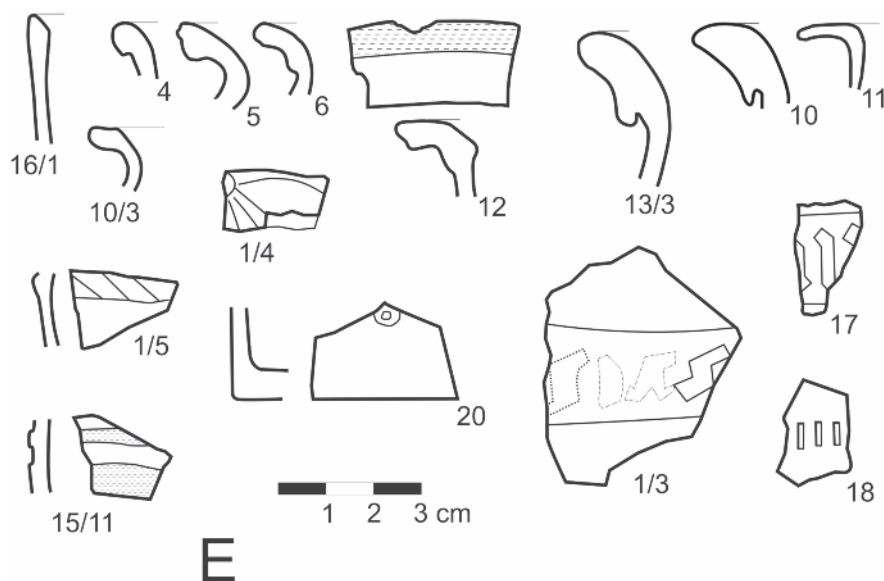
Skupina C zahrnuje málo početnou tuhovou (grafitovou) keramiku. Třídy této skupiny jsou jemně, středně i velmi hrubě zrnité a obsahují velké množství (některé až 50 %?) jemně namletého či zrnkového grafitu. U některých tříd se nahodile či četně vyskytují i zrnka písku a stříbrná slída. Povrch je jemně drsný, otřelý, s vystupujícími zrnky písku a slídy či grafitu. V některých případech by se mohlo jednat

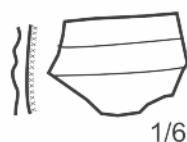
Obr. 19. Třemšín.
Okrajové profilace nádob
a výběr zdobených zlomků
keramické skupiny D.
Číselný kód sestává z čísla
sáčku/pořadového čísla
střepu v sáčku

o úpravu povrchu jemnou hlinkou, která je většinou silně abradovaná. Střep je spíše silnější, 10–20 mm. U jediné třídy, kde se zachoval větší zlomek, svědčí dochované stopy o obtáčení. Střep je měkký až středně tvrdý. Výpal opět probíhal pravděpodobně v nestálém oxidačně-redukčním prostředí. Barva povrchu střepu se vyskytuje okrová, šedookrová, hnědá či tmavě šedá, lom je (tuhově) šedý. Žádné zlomky den ani okrajů se nezachovaly. Jeden zlomek nese na vnějším povrchu širokou, rytou, jednoduchou rýhu. Vzhledem k značné hrubosti zlomků, předpokládáme, že se jednalo o zásobnice.

Do skupiny D byla zařazena nedokonalá redukční (resp. oxidačně-redukční) keramika. Jedná se o jemnozrnné či středozrnné třídy s mírně až hojně se vyskytující příměsí písku (v některých případech patrně křemičitého) a miniaturních šupinek slídy. Povrch je hladký až jemně drsný, v některých případech krupičkatý, ojediněle leštěný. Zpravidla jsou na povrchu viditelné miniaturní šupinky slídy (ojediněle o velikosti do 1 mm). Síla střepu je různá, nejčastěji do 5 mm. U některých střepů jsou pozorovatelné drobné rýžky, které svědčí pro vytáčení, obtáčení některých nádob zase napovídají stopy podsýpky na některých dnech. Výpal je tvrdý (méně často středně tvrdý) a probíhal v redukční či oxidačně-redukční atmosféře. Barva povrchu se pohybuje v různých odstínech a stupních šedé od světle bílošedé po tmavě černošedou či modrošedou, případně okrovošedou. Lom je v některých případech světlejší než povrch a není výjimkou, že vnitřní i vnější povrch mají odlišnou barvu (vnitřní zpravidla světlejší). Jak již bylo řečeno, dna nesou stopy podsýpky, ale vyskytují se i taková, která byla odříznuta či nesou stopy po podložce. Výzdoba je poměrně archaická, vycházející ze starší tradice. Tvoří ji ryté linie, jednoduchá vlnice či vývalkovitá šroubovice. Vyskytuje se však i jednoduchý radýlkový ornament (obr. 19:10/7). Z okrajových profilací lze usuzovat na zastoupení hrnců, mís, puklic a patrně i džbánů (drobný zlomek výlevky, obr. 19:11/13). Z okrajových profilací převažují různé typy okruží, a to s vnitřním prožlabením i bez (obr. 19).

G

1/6

4/1

Obr. 20. Třemšín. Okrajové profilace nádob a výběr zdobených zlomků keramické skupiny E a G. Číselný kód sestává z čísla sáčku/pořadového čísla střepu v sáčku. Čárkování značí leštěný povrch, křížky glazuru

Skupina E již představuje kvalitní, plně redukční zboží. Materiál je jemnozrný či bez makroskopicky patrné neplastické složky (celistvý). Případnou příměs tvoří nahodile se vyskytující písek a ojediněle patrné miniaturní šupinky slídy. Povrch je jemně drsný, hladký či leštěný, někdy i krupičkatý. Síla střepu se pohybuje do 5 mm. Dle dochovaných stop je možné soudit, že nádoby byly vytáčeny. Výpal je tvrdý až velmi tvrdý (téměř slinutý), redukční. Povrch je tmavě šedý, lom bývá světlejší. Dna nesou stopy odříznutí i podsýpky. Z výzdobných motivů se uplatňuje gotické písmo, složitější a blíže neidentifikovatelná plastická výzdoba (obr. 20:1/4), drobná lišta navozující dojem tordování (obr. 20:1/5), kolek, ryté vícenásobné linie v kombinaci s leštěním a jednoduché radýlko. Fragmenty pravděpodobně pocházejí z hrnců, mís a pohárů. Malý počet okrajů lze zařadit k jednoduše profilovaným, ovaleným, různým variantám okruží a vodorovně vyloženým.

Skupina F obsahuje pouze jedinou třídu. Ta je od všech ostatních pro své charakteristické znaky snadno odlišitelná. Materiál, ze kterého byly nádoby vyrobeny, je středozrný. Příměs tvoří ostrohranný písek, z větší části tvořený křemenem. Zastoupení písku ve hmotě je asi 30 %. Dále jsou patrné drobné šupinky zlatavé slídy (ojediněle až do velikosti 1 mm). Ty se společně s pískem uplatňují i na povrchu. Ten je jemně drsný na vnitřní straně, vnější strana je pečlivě upravena, hladká, leštěná. Síla střepu se pohybuje mezi 6 a 10 mm, ojedinělé zlomky jsou mírně tenčí či silnější. Nádoby byly pravděpodobně obtáčeny. Výpal je poměrně kvalitní, tvrdý. Barva vnějšího povrchu je středně hnědá až okrovohnědá, místy přechází do černohnědé. Vnitřní strana je zbarvena šedočerně. Lom je šedohnědý či okrovošedý. Žádný výzdobný motiv nebyl zaznamenán, nepodařilo se nalézt ani žádný okraj.

Třídy glazované keramiky byly zahrnuty do **skupiny G**. Střep je celistvý až jemnozrný, příměs tvoří nahodilá zrnka písku. Povrch, pokud není pokryt glazurou, je jemně drsný až hladký. Síla střepu je kolem 3 mm. Nádoby byly vytáčeny. Výpal velmi tvrdý (či částečně slinutý) v oxidační atmosféře. Povrch šedý, šedobílý, béžový či okrový, lom okrovošedý, šedobílý či béžový. Glazura byla aplikována na vnitřní či vnější straně, někdy na obou stranách nádoby, a to transparentní, zelenohnědá, hnědá, světle zelená.

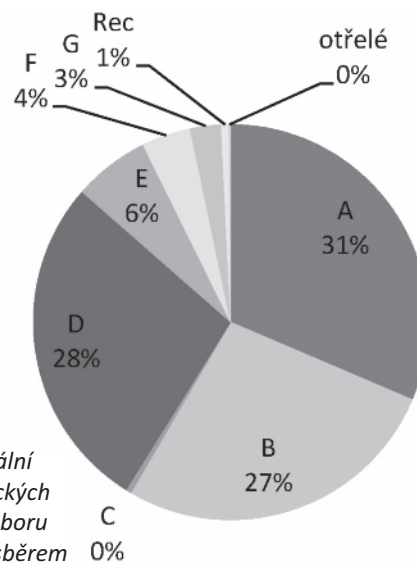
Již mimo vymezené skupiny se vyskytly v SJ 2002 dva drobné zlomky bělniny a po jednom fragmentu polokameniny a porcelánu. Z povrchových sběrů pochází dva zlomky porcelánu a šest zlomků bělniny. Část porcelánové vázičky byla nalezena také v SJ 5002.

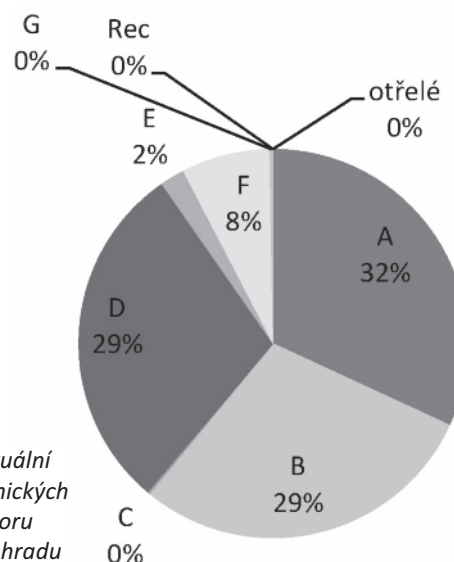
Vzhledem k výše uvedeným faktům (zejména silnému postižení postdepozicičními transformacemi) dále hodnotíme keramický soubor jako celek a nikoli podle stratigrafických jednotek či podle sond. Dále přihlížíme k rozdílu mezi soubory získanými sběrem a sondáží a k rozdílu mezi soubory z prostoru jádra hradu a jeho předpolí. V hodnocení celého souboru (získaného sondáží i sběry; *graf 1*) převažuje keramika hradištní tradice – skupina A (31 %) a B (27 %). Dále je početná skupina D (28 %), menší zastoupení již mají skupina E (6 %), F (4 %), G (3 %). Zbytek tvoří silně otřelé, nehodnotitelné fragmenty, zlomky tuhových nádob (C) a pozdně novověkých až recentních druhů keramiky (bělnina, polokamenina, porcelán).

Soubor získaný pouze sondáží v jádře hradu (*graf 2*) obsahuje opět převážně keramiku hradištní tradice skupin A (32 %) a B (29 %) a keramiku skupiny D (29 %). Výrazněji se zde projevuje skupina F (8 %), méně již E (2 %). Zlomky tuhové a glazované keramiky se vyskytly pouze ojediněle (2, resp. 3 zlomky). Oproti tomu v předpolí hradu (*graf 3*) zcela dominují skupiny A (40 %) a B (32 %). Procentuálně výrazně méně je zastoupena skupina D (17 %), naopak zvýšení zaznamenáváme u skupiny G (7 %).

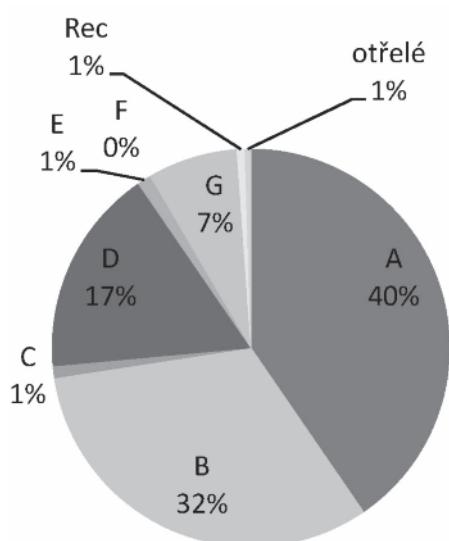
Naprostě odlišné hodnoty vykazuje soubor získaný sběrem (*graf 4*). Zde keramika hradištní tradice dosahuje pouze 8 % v případě skupiny A a 7 % u skupiny B. Naopak téměř polovinu tvoří skupina D (46 %) a oproti souboru získanému sondáží je výrazně vyšší zastoupení skupiny E (36 %).

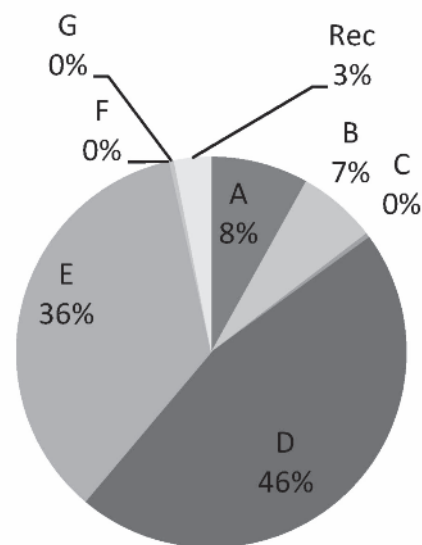
Graf 1. Procentuální zastoupení keramických skupin v celém souboru získaném sondáží a sběrem

Graf 2. Procentuální zastoupení keramických skupin v souboru z prostoru jádra hradu

Graf 3. Procentuální zastoupení keramických skupin v souboru z prostoru předpolí hradu

Graf 4. Procentuální zastoupení keramických skupin získaných povrchovým sběrem

Při pokusu o datování keramického souboru se nelze opřít o relativní chronologii na základě stratigrafie. Hodnotit musíme proto soubor jako celek. Dataci zakládáme převážně na komparaci se soubory z okolí. Zde je však nutno upozornit, že znalost okolní keramické produkce je na velice nízké úrovni. Při využívání vzdálenějších analogií už zase nastává problém v rozrůzněnosti středověkého vývoje, který se výrazně projevoval i na podobě keramiky (Vařeka 1998; zejména pak Gabriel – Peřina 2009).

Keramická třída skupin A a B lze srovnávat s nejstarší keramikou identifikovanou na nedalekém hradě v Rožmitále pod Třemšínem (Smejtek – Nováček 1993), ve městě Březnici (Nováček 1994), v souboru ze sídliště v Tochovicích (okr. Příbram; Nováček 1990) a keramikou ze zaniklé středověké vesnice Sadonice u Rožmitálu (Klápště 1979). Za nejstarší je pokládán soubor z Tochovic, datovaný do 1. poloviny 13. století (s možným s přesahem do období mladšího a snad i staršího). Soubory z Rožmitálu a Sadonice jsou považovány za pokročilejší a na základě výskytu konvice a džbánu datovány do 2. poloviny 13. století. Tato datace byla přisouzena i nejstarší keramice získané z Březnice.²⁰

Dataci keramiky skupin A a B do 13. století napovídá existence tzv. zvonovité misky (obr. 18:6/19), která byla identifikována v souboru v Tochovicích (Nováček 1990, obr. 4:8), v Rožmitále (Smejtek – Nováček 1993, 190) i Sadonicích (Klápště 1979, obr. 1:12). Podobnou okrajovou profilaci nacházíme zejména v souboru z Březnice (Nováček 1994, obr. 6, 8), ale analogické okraje nalezneme i v dalších výše zmíněných souborech. Dataci do 13. století neodporuje ani výzdoba tvořená rytými liniemi, nehtovými vrypy (obr. 17:11/28) a přesekávaným zlomem výduti (obr. 17:6/22).

Keramikou hradištní tradice z Třemšína můžeme tedy za současného stavu znalostí zařadit nejpravděpodobněji do 2. poloviny 13. století, u některých zlomků vyloučit zcela nelze ani datování starší. Vzhledem k nízkému stavu poznání keramiky v oblasti i k charakteru hodnoceného souboru se však nelze vyjádřit ani k možnému přesahu datování do 14. století. Z tohoto období totiž zatím žádný zpracovaný soubor z okolí nepochází. Otázkou tedy zůstává, kdy v této oblasti tzv. keramika hradištní tradice vyznívá, zda tomu bylo již na přelomu 13. a 14. století, v průběhu 1. poloviny 14. století, nebo zda byla v oběhu ještě hluboko do 14. století. Zrádnost při srovnávání změn v keramické produkci periferních oblastí a center vývoje nedávno ukázal F. Gabriel s I. Peřinou (2009) na základě keramiky ze středního Pojizeří a Českolipska.

Velice slabě zastoupenou byla skupina C – tuhová keramika, což patrně souvisí již se značnou vzdáleností od jihočeských výrobních center tohoto druhu zboží. Vzhledem k nízkému počtu se nelze vyjádřit k její dataci.

Obdobný problém jako při určení horní hranice pro dataci skupin A a B řešíme při určení spodní hranice pro skupinu D. Ta se v souborech ze 13. století ve zkoumané oblasti nevyskytuje a pro 14. století zase postrádáme soubory ke srovnání (ty máme pak až k 15. a 16. století). Je proto nutné sáhnout k již méně jistým analogiím ze vzdálenějších lokalit. Tato (i následující skupina E) se řadí do okruhu redukční keramiky, která byla ve vrcholném a pozdním středověku rozšířena v jižních a západních Čechách (Vařeka 1998). V Plzni střídá redukční zboží keramiku hradištní tradice v 1. polovině 14. století (Nováček 2000; Orna a kol. 2011; Krasanovská 2013, 74–76). Otázkou je opět, kam je možno klást nástup redukční keramiky v oblastech vzdálenějších od tohoto významného centra. Ani na základě výzkumů v prostoru města Nepomuku, vzhledem k uváděným nálezovým situacím, nelze počátek oběhu redukční keramiky přesněji určit (srov. Kostrouch – Šmejdivá – Sůvová 2005; Šmejdivá – Tetour 2006; Postránecká – Procházka 2011; Postránecká 2013). Celkově velice nízká je úroveň poznání keramiky i z města Blovice (Krasanovská 2013, 37). Vnitřně prožlabená okružní často zastoupená v třemšinském souboru jsou typická i pro plzeňskou keramiku 14. století, zaznamenány byly i na nádobách ze století následujícího (Orna a kol. 2011, 14). Také střídmost výzdoby tvořené rytými horizontálními liniemi, jednoduchou vlnicí, vývalkovou šroubovicí a jednoduchým radýlkem odpovídá výzdobě užívané na plzeňské keramice 14. století (srov. Nováček 2000, 20). I přes nejistotu v dataci počátku výskytu, můžeme skupinu D z Třemšína datovat do průběhu 14. století. Neřešitelnou otázkou je i možný přesah do 15. století.

Malým počtem atypických střeptů je zastoupena skupina E. Pro její datování je podstatný zejména výskyt nápisového radýlka, který je kladen do 1. poloviny 15. století (Nekuda – Reichertová 1968, 71; Čapek 2010, 15; Orna a kol. 2011, 7–8). Důležitá je též absence složitějších typů radélek vyskytujících se v souborech z okolí datovaných do 2. poloviny 15. až 1. poloviny 16. století (Dohmal – Korený 2003; Čapek a kol. 2014, 482–487). Charakter keramické hmoty i profilace okrajů též svědčí pro zařazení do 15. století,

20 Materiál skupin A a B byl srovnáván i s keramikou hradištní tradice pocházející z nedalekého Nepomuku (Kostrouch – Šmejdivá – Sůvová 2005). Ta se ukázala jako odlišná. Srovnání s lépe chronologicky ukotvenými, ale vzdálenějšími soubory z Českých Budějovic (Čapek 2010), Starého Plzeňska a Plzně (Nováček 2000) se též pro nejstarší keramiku vzhledem k vzájemné odlišnosti ukázalo jako nemožné.

jsou srovnatelné s nálezy z okolí (Nováček 1994; Nováček – Petr 2009). Pro malou početnost typických prvků ji chronologicky nemůžeme blíže určit než do průběhu 15. století, spíše jeho 1. poloviny. Zde je nutno upozornit i na nápadný nepoměr mezi procentuálním zastoupením výskytu této třídy ve sběrech a v sondáži. Zdá se, že kontexty s touto nejmladší středověkou keramikou nebyly sondáží zasaženy.

Stále nedatovaná zůstává keramická skupina F, obsahující leštěnou hnědou keramiku. Absence okraje i jakékoli analogie ke keramické hmotě a způsobu její úpravy nám nedovoluje ani rámcové chronologické zařazení. Keramiku skupiny G, obsahující kvalitní oxidační glazovanou hrnčinu, lze pouze rámcově datovat do průběhu novověku.

Keramický soubor z hradu Třemšín lze tedy nejpravděpodobněji datovat do 2. poloviny 13. století až 1. poloviny 15. století. Jak již bylo několikrát zmíněno, nálezový kontext ale považujeme za mladší a souvisí s výraznou parkovou úpravou v novověku. O tom svědčí i marginální výskyt novověké glazované keramiky společně s keramikou středověkou.

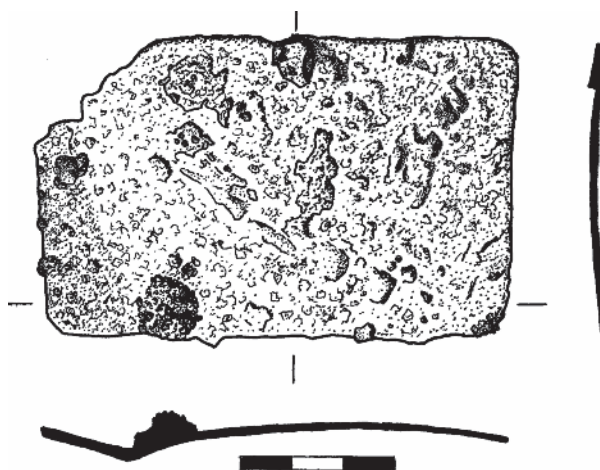
5.2. Kovy

Celkem bylo nalezeno 81 kovových artefaktů.²¹ Ty lze rozdělit do skupin militaria, součásti oděvu a stavební kování. Část předmětů nelze pro jejich fragmentárnost či silné poškození korozí blíže určit.

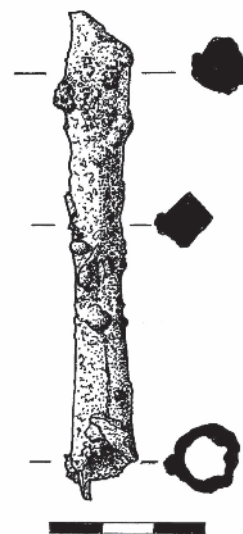
Ke kategorii militarií je možno přiřadit dva předměty – lamelu z brigantiny a šipku do kuše. Lamela z brigantiny byla nalezena v sondě 10 v SJ 10001. Jedná se o mírně prohnutý železný plech obdélného tvaru o rozměrech 90 × 57 mm, tloušťce přibližně 1 mm a současné váze 40 g. Rohy jsou oblé, jeden je odlomený. Na silně zkorodované ploše lze dva výstupky identifikovat jako nýtky. Po původním podkladu se nezachovaly žádné makroskopicky viditelné stopy (obr. 21). Velikost lamely z Třemšína zapadá do variační šíře rozměrů 144 lamel z území České republiky, které shromáždila L. Zitová (2013), a její obdélný tvar je taktéž zcela obvyklý. Samotná lamela dataci neumožňuje, brigantiny jsou jistě doloženy pro 14. století a jejich rozvoj přísluší především 15. století. Ani bližší určení sociálního postavení majitele brigantiny z Třemšína není možné. Existují doklady užívání brigantin jak řadovými bojovníky, tak i společensky výše postavenými jedinci (Žákovský 2006, 56–65; Zitová 2013; Krofta 2014).

Železná šipka (obr. 22) pochází taktéž ze sondy 10 a byla vyjmuta ze SJ 10002. Současná maximální délka šipky z Třemšína činí 90 mm a váha 35 g. Délkováhový index 2,57 ji proto řadí mezi šipky do kuše (srv. Durdík 1989; Žákovský 2006, 30–41; inovativně a velmi podnětně se i šipkám věnuje Koscelník 2013; ke kuším Brych a kol. 2012). Průřez je kosočtverečný a je zakončena tulejí. Její špička je ohnutá, takže se dá předpokládat, že byla vystřelena a k deformaci došlo dopadem na tvrdý povrch. Vlastní šipky střel do kuše nepředstavují chronologicky citlivý materiál. V případě třemšínské šipky lze konstatovat, že její tvar i rozměry se nikterak nevymykají z obvyklé variační šíře. Další informace by mohl přinést jedině metalografický rozbor materiálu, ze kterého byla vyrobena (Krofta 2014).

Patrně jako součást oděvu sloužila přezka nalezená v sondě 4 v SJ 4002. Zařadit ji lze do

Obr. 21. Třemšín. Lamela brigantiny ze sondy 10 (SJ 10001).
Kresba T. Mařík

Obr. 22. Třemšín. Šipka do kuše
ze sondy 10 (SJ 10002).
Kresba T. Mařík

21 Zde je potřeba uvést, že kovové předměty dosud nebyly konzervovány, a proto je v některých případech jejich bližší hodnocení nemožné.

Obr. 24. Třemšín. Kostěná střenka nože ze sondy 10 (SJ 10002)

Obr. 23. Třemšín. Přezka ze sondy 4 (SJ 4002)

kategorie přezek oválných s odsazenou rovnou stranou a s týlní přichytnou destičkou (obr. 23). Její podélný rozměr i s destičkou činí 50 mm, šířka rámečku 35 mm. Přesný tvar destičky vzhledem ke korozi není možné určit. Původně se patrně jednalo o destičku ve tvaru písmene D s výstupkem ve vrcholu (?). Jednoznačné určení předmětu jako přezky umožňuje dochovaný trn. Ač jsou přezky poměrně častým nálezem, dosud stále chybí jejich souhrnné zpracování. Postrádáme zejména stanovení chronologie jednotlivých typů, a proto i přezku z Třemšína nemůžeme blíže datovat²² (zatím nejkompaktněji Zúbek 2002).

Ze stavebního železa bylo nalezeno celkem 60 kusů hřebíků a 6 klíčů. U velké části hřebíků vzhledem ke stavu dochování nelze určit jejich původní tvar a velikost. Z typů se vyskytují hřebíky svitkové, křídlové a se širokou hlavicí. Svitkové hřebíky (též šindeláky) byly používány k připevnění šindelů, hřeby se širokou hlavicí pak k připevnění kování. U křídlových hřebíků není dosud jisté, zda se nezačínají objevovat až od 15. století (Belcredi 2006, 352).

5.3. Kosti

Vzorkovací sondáží bylo nalezeno 77 fragmentů kostí. Tento materiál dosud nebyl podroben archeozoologické analýze. Vzhledem k tomu, že soubor nelze podle kontextu blíže chronologicky zařadit (zlomky mohou pocházet z celé doby existence hradu a nelze vyloučit ani mladší původ části souboru), nebylo by snadné výsledky jednoznačněji interpretovat.

Blíže si však všimneme jednoho artefaktu vyrobeného z kosti a nalezeného v SJ 10002. Jedná se o cca 6 cm dlouhý (není zachován v celé délce) a 1,5 cm široký předmět. Na průřezu je jedna strana mírně vypouklá, druhá rovná. Předmět byl v pravidelných odstupech provrtán a je druhotně přelomen na dvě části (obr. 24). S největší pravděpodobností ho můžeme interpretovat jako kostěnou střenku nože.

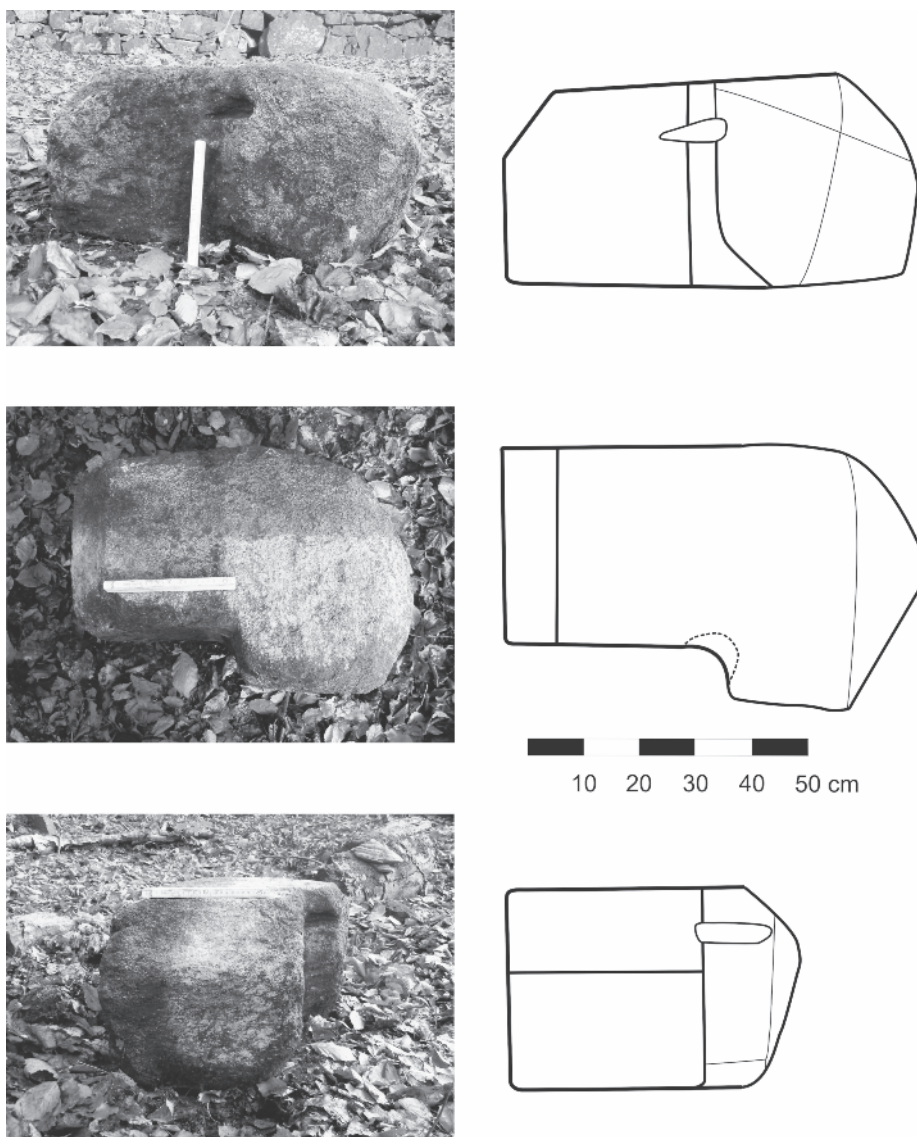
5.4. Ostatní nálezy

Z ostatních kategorií registrujeme zlomky skla. Ze SJ 2002 pochází 8 ks tmavě zeleného lahvového skla, v SJ 5002 byly nalezeny čtyři zlomky čirého tabulového skla. V obou případech se jedná o sklo novověké či recentní. Nejistá je datace tří drobných amorfních kapkovitých zlomků skelné hmoty světle zelené barvy ze SJ 9003. Dokladem o vytápění interiérů hradu je 19 zlomků kachlů. Vzhledem k fragmentárnosti lze pouze říci, že se jednalo o kachle nádobkové. Dále bylo nalezeno několik fragmentů strusky. U dvou nalezených drobných zlomků z dlaždice či tvarovky s tmavě hnědou glazurou na povrchu nelze jednoznačně rozhodnout, zda mají středověký nebo mladší původ.

5.5. Kamenické články

Z hradu je dosud známo pět kamenických prvků. První se nachází v příkopu a jedná se o odrazník z brány, který na svém boku nese stopy po otáčení konstrukce (obr. 25). Druhý leží na západním svahu v kamenné suti. Je to kvádr o přibližně čtvercovém profilu, který má jednu hranu prožlabenou (obr. 26:2). Třetí článek byl identifikován na východním svahu, již v prostoru kamenného moře. Dle jeho za-

22 Pravděpodobně nejbližší analogií (vzhledem ke stavu dochování a korozi obou srovnávaných předmětů poměrně diskutabilní), kterou se nám podařilo nalézt, je železná přezka ze středověkého hřbitova na Oškobrhu. Kontext, ve kterém byla nalezena, byl datován na základě keramiky přibližně do sklonku 13. a do 14. století (Hrdlička – Richter 1974, 145, obr. 36:7).

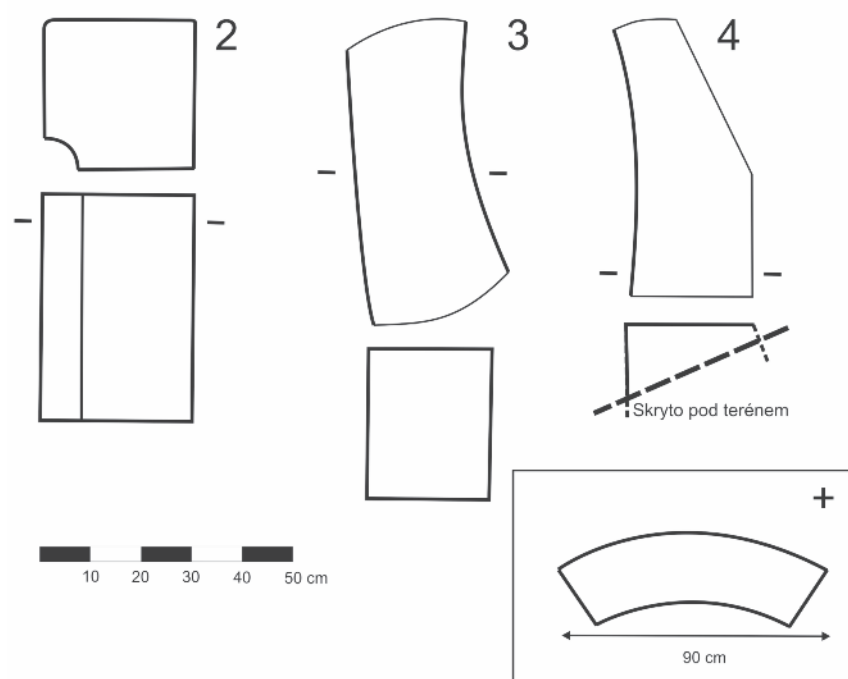
Obr. 25. Třemšín.
Odrázník portálu brány

křivení se dá předpokládat, že byl součástí ostění portálu ve tvaru lomeného oblouku. Prvek má mírně obdélný průřez (*obr. 26:3*). Čtvrtý článek je svou profilací podobný předchozímu. V současné době nelze posoudit celý tvar, jelikož je součástí pozůstatků okružní kamenné plenty z romantismu a jeho část je skryta pod terénem (*obr. 26:4*). Součástí této plenty je i pátý článek. Jeho vyčnívající část má taktéž jednoduše pravoúhloú profilací. Při současném průzkumu již nebyl nalezen článek, který měl ležet v příkopu a zmiňuje se o něm J. Čáka (1999, 196). Někdy po roce 1950 pořídil jeho skicu (*obr. 26:+*).²³ Na hradě lze nalézt ještě několik drobnějších amorfních zlomků, jeden byl získán i při exkavaci sondy 1.

Profilace článků je velmi jednoduchá, a neumožňuje proto jejich jednoznačné chronologické zařazení. Materiálově se jedná o blíže neurčený granitoid. Tento druh horniny byl používán na tvorbu architektonických prvků i na okolních stavbách po celý středověk i dále v novověku.

Ač samotná profilace nalezených článků neumožňuje datování, k otázce stavebníka by mohlo poskytnout indicii samotné přesné určení horniny a jejího původu. Vhodné by bylo materiálové určení kamenických článků z hradu a jejich následné srovnání s analogickým určením nejen z prestižních staveb v okolí, na kterých participoval panovník (např. královský hrad Kamýk, klášter Nepomuk), ale i z dalších staveb datovatelných do 13., 14. i mladšího středověkého období (hrad v Rožmitále, kostely ve Starém Rožmitále, Bubovicích, Bělčicích, Újezdci, Hvožd'anech, Budislavicích a tvrz ve Hvožd'anech). S tím by bylo vhodné se následně pokusit o identifikaci ložisek. Na základě této metody byla např. zamítnuta souvislost stavby hradu Bukova s prestižními stavebními hutěmi (*Dvořák – Unger 1996*).

23 Za poskytnutí skici mu tímto děkujeme.

Obr. 26. Třemšín. Kamenické články. Křížkem označen článek dokumentovaný J. Čákou a v současnosti nezvěstný

6. SHRnutí VÝSLEDKŮ A DISKUSE

Za posledních 50 let nebylo hradišti ani hradu na Třemšíně věnováno příliš odborné pozornosti. Mimo jiné to bylo pravděpodobně způsobeno i mylnou představou o malé míře jejich dochování a možnosti rozpoznání jejich pozůstatků od pozdějších úprav. Při provádění zde referovaného výzkumu se však ukázalo, že doklady minulých lidských aktivit jsou poměrně dobře vzájemně rozlišitelné. Navíc lokalita přináší mnoho důležitých informací a její bližší poznání může výrazně přispět k tématům současné archeologie.

6.1. Hradiště

Pozůstatky hradiště v severní části vrcholu zcela setřela stavba vrcholně středověkého hradu a parková úprava z období romantismu. Vnitřní val severojižní orientace oddělující akropoli od předhradí se dochoval pouze částečně (délka cca 70 m), převážně ve své jižní části, kde je přerušena současnou cestou. Vzhledem k celkové situaci je pravděpodobné, že tato přístupová cesta na akropoli vede v místech, kde se nacházel i vstup původní. Val posléze pokračuje dále na jih. V místech, kde se původně napojoval na val vnější, a tím uzavíral akropoli, je poškozen další cestou, a tak jeho ukončení není zcela zjevné.

Vnější val obepínající akropoli na západní straně se dochoval pouze částečně a v terénu se jeví jako nepatrná terénní vlna. Oproti tomu na jižní straně je v terénu mnohem lépe zachovalý a viditelný. Ve stejném stavu dochování pokračuje dále na východ, kde ústí na předhradí v pravou stranu klešťovité brány. Na severní straně předhradí evidujeme dvě linie ohrazení, které pravděpodobně vycházely z dnes již nedochovaného opevnění akropole. Obě linie jsou v severním průběhu poškozeny současnou cestou. Na východní straně se tyto valy sbíhají a tvoří tak levou stranu klešťovité brány. Zvláště vnější val je v těchto místech výrazný a dosahuje na vnější straně místy až 3 m výšky. Vzdálenost mezi protilehlými konci křídel vstupu na vnitřní straně činí 3 m. Brána na Třemšíně si zasluhuje zvláštní pozornost, neboť obsahuje nestandardní prvek organizující prostor před ní. Z jižního oblouku kamenného valu vychází další rameno²⁴ o délce cca 40 m, které se stáčí na sever, a kopíruje tak průběh dvou zmiňovaných linií táhnoucích se ze severu. Val je posléze přerušena v místě pravděpodobného původního vstupu. Následující situace je kvůli pozdějším antropogenním činnostem na vrchu nejasná, nicméně se přikláníme

24 V těchto místech je napojení bohužel poškozeno vydlážděnou novověkou cestou zbudovanou v rámci romantických parkových úprav.

k možnosti, že zmiňované rameno valu po svém přerušení pokračovalo dále a napojovalo se na vnější severní val, neboť ten se v tomto místě jeví jako rozvalený, byť neztrácí nic na své výšce. Tímto řešením tak došlo k rapidnímu prodloužení vstupního koridoru o celkové délce 70 metrů se sedmnáctimetrovým převýšením.

Původní podoba třemšínského opevnění není známá. Vzhledem k variabilitě pravěkých opevnění, se nabízí několik variant, jak mohla být hradba na Třemšíně řešena (od oboustranně lícované kamenné hradby obsahující vnitřní zpevňující armaturu až po jednoduchý val tvořený nasypáním kamením). Tato otázka by mohla být jednoznačně rozřešena pouze prostřednictvím archeologického výzkumu zaměřeného na vybraný segment dochovaného opevnění. Ten však na Třemšíně dosud nebyl realizován.

V současnosti nejbližší vodní zdroj představuje tzv. Třemšínská studna, která se nachází na jihovýchodě, 20 m od opevnění předhradí. Původní podoba místa před vyhloubením studny není známa. Dalším současným vodním zdrojem je až pramen nad serpentinou tzv. Salmovy cesty, vzdálený 250 metrů od valu předhradí.

Plocha akropole v předpokládaném maximálním rozsahu činila 1,9 ha, celková plocha hradiště pak 5,5 ha. Veškeré valy jsou v současnosti tvořeny nasucho kladenými kameny (obr. 27) a jejich délka činí cca 875 m. Celková délka fortifikace včetně valů rekonstruovaných pak činila cca 1500 m.

I přes pečlivě vedený terénní výzkum se nepodařilo získat materiál, na jehož základě by bylo možné datovat dobu vzniku a užívání třemšínského hradiště.

Na základě současného stavu poznání není možné jednoznačně určit primární důvody založení hradiště a k této problematice se lze vyjádřit pouze na úrovni hypotéz. V prostředí české archeologie existují dva hlavní názory na funkci ohrazených areálů pravěkého stáří. První, přisuzující těmto nadkomunitním areálům primárně praktickou funkci, lze příkladně ilustrovat názory S. Vencla. „*Za nejobecnější společný znak fortifikací je třeba považovat jejich vojenskou stránku a hodnotu. Jakékoliv opevnění vyjadřuje snahu po zabezpečení lidí i majetku, tedy společenských hodnot*“ (Vencl 1983, 288), případně, že „... většinu ohrazení lze funkcionalisticky vykládat jako materializovanou podobu obav o život, majetek a kulturní identitu, za projev o zachování vlastní existence“ (Vencl 2002, 431). Takovéto postoje pramení z přesvědčení, že nejdůležitějším aspektem účelu těchto nemovitých artefaktů je zcela nezpochybnitelná praktická funkce (k problematice účelu artefaktů Neustupný 2007, 31; podrobněji *týž* 2010, 83–92). Tyto názory obecně zastává procesuální archeologie, která kulturu chápe jako nezbytný prostředek adaptace člověka pro své přežití.

Diametrálně odlišným postojem se prezentuje archeologie postprocesuální, která vnímá lidskou kulturu jako množinu symbolů užívaných v určitých sociálních strategiích. Důraz, který je někdy kladen na praktickou funkci artefaktů, se zdá logickým východiskem v případech, kdy nahlížíme na minulé lidské populace jako na společnost, která se řídila výhradně principy racionality a prostřednictvím ryze praktických kroků bojovala o své přežití. Na základě takto striktně racionálního postoje protěžujícího aspekt „praktičnosti“, bychom však byli nuceni specifikovat určité skupiny artefaktů (hroby, umělecká díla či ozdoby) jako nepraktické, jak poukazuje v reakci na S. Vencla M. Kuna. Artefakty označované jako „nepraktické“, však nelze zároveň chápat jako „neúčinné“, neboť, jak již bylo uvedeno, každý artefakt byl vytvořen za nějakým účelem, ať už to bylo např. pro uspokojení sociálních či duchovních potřeb (Kuna 2002, 436–437).

Z těchto důvodů není naším záměrem vyzdvihovat pouze jeden potenciální aspekt účelu výstavby třemšínského hradiště, ale postupně se věnujeme relevantnosti všech tří kategorií účelu.

Praktická funkce hradiště jakožto opevněné polohy, kam se během válečných nepokojů uchyluje okolní obyvatelstvo, je nasnadě. Kamenné valy zajisté skýtaly v případě nutnosti možnost obrany i ochrany. V případě posuzování Třemšína jakožto refugia je diskutabilní jeho rozloha, která by se mohla zdát naddimenzovaná. Nelze ovšem vyloučit, že především plocha předhradí, mohla pohodlně posloužit pro případné ustájení stád dobytka. V neprospěch interpretace Třemšína jakožto refugia vypovídá jeho

Obr. 27. Třemšín. Kamenné valy hradiště

situování na vrcholu kopce, který je dominantou okolní krajiny. V tomto případě bychom spíše očekávali nenápadnou polohu zabezpečující ochranu a nabízející vhodné zázemí. V areálu hradiště však v současné době nenevidujeme jakýkoliv zdroj vody. Dominantní poloha by při hodnocení praktických funkcí spíše naznačovala využití Třemšína jakožto pevnosti střežící okolní krajinu. V tomto případě by byl nespornou výhodou dobrý rozhled. Ten by však mohl být zaručen výstavbou méně náročné pozorovatelné.

Vybudování hradiště v takto extrémní poloze muselo být náročným počinem, který nebyl v reálných možnostech jedné pravěké komunity. Z pohledu moderního člověka lze jeho výstavbu označit za ekonomicky racionální jen stěží. Možné důvody realizace takto náročného projektu, je však možné spatřovat právě v jejím nezanedbatelném sociálním aspektu, na což upozornil např. M. Oliva (2002). V tomto pojetí pak není nejdůležitějším aspektem vybudování daného díla, ale právě jeho budování, během kterého dochází k setkávání lidí z jednotlivých komunit. Pro argument interpretace Třemšína jakožto jednoho z nadkomunitních areálů (k pojmu *Neustupný 2010*, 148–149), jejichž společným rysem je odlehlost od areálů jednotlivých komunit, hovoří i naše dosavadní znalosti osídlení okolí Třemšína (viz dále).

Společenský význam hradiště lze taktéž spatřovat v jeho potenciálu jakožto neutrálního centra obchodu, kde po jeho výstavbě docházelo k setkávání jednotlivých komunit. Obecně lze obchod klasifikovat jako důležitý sociální vztah podporovaný artefakty i ekofakty (*Neustupný 2010*, 87–88), který vede ke specializaci mezi lidmi (*Neustupný 2010*, 225–266).

V kontextu hodnocení ohrazení a fortifikací, jakožto symbolů určených ke komunikaci s ostatními lidmi či s nadpřirozenými bytostmi (symbolický smysl artefaktů), jsou důležité pojmy „tvorba artefaktů ve vertikální dimenzi“ a „tvoření artefaktů v řadě (linii)“. Vzhledem k předpokladu, že se pravěcí lidé pohybovali převážně ve dvou dimenzích, byl potenciální pohyb v dimenzi třetí něčím vzácným. Tento akt lze tedy považovat za vysoce symbolický a nepříliš častý. Ohrazení tvořená linií jsou zase prvkem, který se v přírodě přirozeně nevyskytuje, lze jej tedy chápat jako prvek vytvářející pořádek, strukturu v lidském světě. U takto vymezených ploch lze proto předpokládat jejich posvátnou podstatu (*Neustupný 2010*, 89–91; k obdobné myšlence vymezení se vůči okolní přírodě a budování rituálních hranic např. *Beneš 1995*).

Při hodnocení možných praktických důvodů výstavby hradiště na Třemšíně je nutné zohlednit taktéž jeho přírodní prostředí, které není příliš vhodné pro celoroční obývání. Třemšín je navíc jedním z nejvýše situovaných českých hradišť. Výše položené je pouze hradiště Albrechtice (902 m n. m., rozloha 3 ha) a dosud stále diskutabilní hradiště Studenec (980 m n. m., rozloha 2,5 ha).

Nejbližší nález dokládající lidské aktivity z období zemědělského pravěku pochází z katastru obce Hutě pod Třemšínem, kde byla na pravém břehu Kotelského potoka nalezena broušená sekera datovatelná do období staršího až středního eneolitu (*Stolz – Korený 2008*). Další nález představuje cca 7 km vzdušnou čarou vzdálený depot keramických nádob z obce Vacíkov, který je datován do střední doby bronzové (*Dubský 1949*, 104; *Korený 2006*). Za nejbližší doklad stabilního osídlení lze považovat halštatské ploché žárové pohřebiště v trati U okrouhlce, nacházející se na katastrálním území obce Pročevily (*Dubský 1949*, 345; *Soudská 1956*). Z Pročevil je znám taktéž ojedinělý nález kamenného mlátu s oběžným žlábkem ze starší doby bronzové, který byl však nalezen v druhotné poloze (*Hájek 1954*, 156, obr. 20:7; *Fröhlich 1993*, 37), dále pak ojedinělý nález masivního zdobeného bronzového náramku z polohy Ve vosiči (*Dubský 1949*, 345; *Fröhlich 1993*, 39) a zlomky laténské keramiky z polohy Na cihelně (*Drda 1987*, 552; *Fröhlich 1993*, 40). Ojedinělý nález keramického střepu rámcově datovaného do doby bronzové či halštatské pochází z Rožmitálu pod Třemšínem.²⁵ Podle dosavadního stavu bádání je v pravěku hustěji osídlena až oblast kolem města Březnice (srov. *Fröhlich 1993*).

Budeme-li vycházet z těchto předpokladů a údajů, pak se vybudování hradiště v dobře viditelné a poměrně těžko přístupné poloze, jeví jako opodstatněný počín, zejména co se týče jeho předpokládaného společenského významu a symbolického smyslu.

6.2. Hrad

Pro stavbu vrcholně středověkého hradu bylo vybráno vysoko položené, poměrně rozsáhlé, nápadně protáhlé a úzké staveniště (cca 75 × 30 m; 1700 m²). Hrad měl obvodovou hradbu vystavěnou z místního kamene spojovaného maltou. Kámen mohl být získán jak sběrem na okolních kamenných mořích, tak z valů staršího hradiště, ale i při těžbě příkopu. Obvodová hradba je v současnosti z velké části kryta násypem s kamennou plentou z období romantismu. Dokládá ji několik drobných úseků, kde hradba

25 Zápis v ADC. Zpráva BZO, kód: PB/ROŽMITÁL P/2001/355.

z násypu vystupuje, a porost některých druhů rostlin, které se vážou na místa obohacená vápennou maltou. Šířku hradby se zatím nepodařilo zjistit.

I přes provedený výzkum se nelze blíže vyjádřit k charakteru zástavby, jelikož povrch uvnitř hradeb je víceméně rovný a byl vytvořen během radikální úpravy areálu v romantismu. Tato úprava byla zřejmě spojena s jednorázovou destrukcí hradních staveb, což dokládá mohutná kamenná suť zjištěná pod současným povrchem geofyzikálním průzkumem i následnou sondáží. Tato suť sice neumožnila použitým metodám poznání situace pod ní, dá se však předpokládat, že pozůstatky zástavby i intaktní uložení z doby života hradu pod ní budou zachovány. To by znamenalo vysoký informační potenciál případného budoucího výzkumu. Přerušeni okružních naspů a drobné výběžky směrem dovnitř areálu přibližně v polovině délky jádra nelze spojovat se středověkou situací. Jedná se nejspíše o novotvary z romantismu, ze kterého pochází i platforma pro stavbu rozhledny. Pro její středověký původ nic nesevidí. Budovy středověkého hradu měly kamenná ostění a alespoň některé z nich byly kryty šindelem a vytápěny kachlovými kamny.

Od zbytku vrchu je jádro hradu odděleno mohutným šijovým příkopem. Podkovovité výběžky na jeho koncích interpretujeme jako výsypky vytěženého materiálu (k tomu nejnověji *Varhaník 2014*). Kambrický slepenec, v němž byl příkop vyhlouben, je jednou z nejtvrdějších hornin v Čechách. Vykopání takto mohutného příkopu muselo být velice pracné. Náhlá změna šířky příkopu, jeho vztah k výsypkám i samotná existence těchto výsypků dle našeho názoru poukazují na nedokončenost původního záměru. Za starší považujeme západní, širší část. Z ní byl materiál vyvážen do obou svahů. Rozměrově skromnější východní úsek příkopu byl odtěžen až dodatečně. Stavba hradu tedy byla patrně přerušena a později dokončena ve skromnější podobě.

Dosud nebylo uspokojivě vysvětleno využití předpolí hradu. Jeho možné začlenění do opevnění areálu nemohlo být ani po provedení výzkumu zcela vyloučeno ani potvrzeno. V tomto ohledu je nutné brát na zřetel, že hrad nejspíše nebyl dokončen v původním záměru (viz situace šijového příkopu).

Hrad na Třemšíně nebyl postaven z hlediska přírodních podmínek a hospodářských možností v příliš výhodné poloze. Hrad i jeho obyvatelé byli vystaveni nepříznivým klimatickým poměrům vysokého horského vrcholu a okolní krajina neskýtala vhodné podmínky pro rozvoj zemědělství. Značné převýšení nad okolím také znesnadňovalo dopravní dostupnost. Původní cesta na hrad vedla patrně od vesnice Roželov. Její nepatrné pozůstatky v podobě několika úvozů byly identifikovány analýzou dat LLS a následně ověřeny v terénu povrchovým průzkumem.

Zdá se, že hrad byl založen nejspíše v průběhu 2. poloviny 13. století bez silnější vazby na hospodářské zázemí a byl od nejbližší trvalé sídelní jednotky vzdálen více než dva kilometry.²⁶ Tato situace se v průběhu jeho života nezměnila. Hrad zaniká v průběhu 15. století.

Důležitou otázkou je, kdo měl zájem postavit takto rozsáhlý hrad v této vysoké, odlehlé poloze. Hrad na Třemšíně, jakožto každý jiný artefakt, byl spojen se dvěma procesy – vytvořením a účelem. Už hledání vhodného staveniště a stavební podoby muselo být podřízeno jeho zamýšlenému účelu. Musely být brány ohledy na jeho budoucí praktické funkce, společenský význam a symbolický smysl. Zároveň při jeho stavbě (vytváření) musela být splněna podmínka akceptovatelnosti pro společnost (srov. *Neustupný 2010*, 32, 83–92).

Nejprve se zaměříme na jeho praktické funkce. Lze konstatovat, že z obranného hlediska byla poloha pro stavbu vhodná. Máme i nepřímé doklady pro plnění funkce obytné (kachlová kamna, kuchyňská a stolní keramika). Komplikaci musíme vidět v dostupnosti hradu z okolí a umístění ve velké nadmořské výšce s nepříznivými klimatickými podmínkami. To muselo způsobovat i komplikace se zásobováním. Z praktického hlediska tedy nebyl výběr polohy pro plnění obytné a rezidenční funkce vhodný.

Další praktickou funkcí je funkce hospodářská. Jako nejbližší hospodářské zázemí mohla sloužit plocha před šijovým příkopem jádra. Nedestruktivním výzkumem se nepodařilo zjistit žádné jasné interpretovatelné struktury, které by umožnily blíže specifikovat její využití i začlenění do hradního areálu (pouze komunikačně využívaný prostor?, odpadové areály?, neopevněné podhradní osídlení?, předhradí?). Nejbližší jisté hospodářské zázemí lze hledat v podobě více než 2 km vzdušnou čarou vzdálené vsi Roželov.

26 Práce zaměřené na studium hradu a hospodářského zázemí ukázaly, že nejbližší vesnice bývají od šlechtických hradů vzdáleny do dvou kilometrů (*Gabriel – Kraciková 2004; Hogen 2008; Kasl 2008*). U sídel nižší šlechty se předpokládá nutnost ještě bližšího provázání sídla s jeho ekonomickým zázemím, a proto byly tvrze a rezidenční dvory umísťovány do bližšího vztahu s intravilánem vesnic (*Plaček 2008*). Naopak královské hrady neměly být hospodářským centrem zboží a jejich vztah k zázemí by měl být čistě spotřebitelský (*Durdík 1983*, 471; *Durdík – Bolina 2001*, 64–68).

Dalším aspektem je přístupnost staveniště pro dovoz materiálu (Krenn 2006, 225). Kámen a dřevo patrně byly relativně snadno dostupné na místě. Dováženo muselo být ale vápno a písek na výrobu malty. Jakým způsobem byla zajištěna voda, potřebná také pro obytný i hospodářský provoz, dosud nevíme.

Shrneme-li předchozí odstavce, je patrné, že z praktických funkcí nebyla potlačena vojenská, ostatní již pro výběr polohy nehrály nejspíše takovou roli (obytná, rezidenční, dostupnost stavebního materiálu) a v případě hospodářské musíme konstatovat výběr polohy za značně nevhodný.

Stavba hradu na Třemšíně však měla i společenský význam. Pokud můžeme soudit, jeho podoba splňovala atributy hradu, a splňoval tedy soudobé nároky na sídlo feudála.

Více pozornosti je potřeba věnovat symbolickému smyslu. Volba staveniště na osamělém kopci vedoucímu krajině plně vyhovuje potřebě vyzařovat nějaké sdělení do velké vzdálenosti. Z tohoto pohledu bylo zvoleno místo pro výstavbu hradu Třemšín ideálně. Ve 13. století si měly přední šlechtické rody pomoci hradů – „symbolů moci a permanentní přítomnosti“ – cíleně vymezovat sféry svého budoucího vlivu (Šimůnek 2010, 189). Podobně postupoval i panovník a v tomto kontextu lze na hrad nazírat jako na prostředek mocenského boje, který vyvrcholil v období vlády Přemysla Otakara II. Tehdy se střetla silně autoritativní vláda krále se vzrůstajícím sebevědomím emancipované šlechty (k tomu Žemlička 2011).

Z dosud uvedeného plyne, že pro výběr polohy pro stavbu hradu Třemšín hrála prvořadou úlohu potřeba zaujetí významného místa v krajině a nikoli potřeby praktických funkcí. Výběrem této polohy byly přístup a zásobování hradu zkomplikovány, a tím se i snižovalo pohodlí. Ač stavební podobu hradu na Třemšíně neznáme, samotná jeho poloha ho předurčovala být symbolem ovládnuté krajiny a současně zástupným symbolem svého stavebníka.

Pro 2. polovinu 13. století, kdy předpokládáme vybudování hradu, nacházíme v oblasti jediný významnější rod. Byli jím páni z Rožmitálu, jedna z větví rozrodu zvaného Buzici (Kotlářová 2008).²⁷ Z nich Oldřich, připomínaný v 50. a 60. letech 13. stol, patřil do okruhu nejvýznamnějších pánů v zemi a pohyboval se v okolí panovníka. Tím navázal na postavení svých předků, zejména svého otce Budislava, vlivného rádce krále Václava I. Po Oldřichově smrti se ale páni z Rožmitálu z pramenů vytrácejí a objevují se výrazněji opět až v 1. polovině 14. století. Zdá se tedy, že ve 13. století byl posledním významnějším členem rodu Oldřich. Patrně on by mohl připadat v úvahu jako potenciální stavebník hradu na Třemšíně; je však považován za stavebníka Rožmitálu,²⁸ který se pak stal rodovým sídlem. Bylo by těžko vysvětlitelné, nač by stavěl další, podobně rozsáhlý hrad v mnohem prestižnější poloze.

V 2. polovině 13. století však existovala osoba, která mohla mít na takové prestižní stavbě – za kterou hrad Třemšín považujeme – zájem a i ekonomické předpoklady k jejímu vybudování. Byl jím český král. Stavba hradu na Třemšíně by zapadala do budovatelské aktivity Přemysla Otakara II., který cílevědomě budoval síť svých opor. Ne bez významu patrně bylo, že Třemšín je ve vizuálním kontaktu s Pasovskou stezkou, která přicházela z oblasti Přemyslovy expanzivní politiky. Samotná poloha hradu by snesla srovnání s důležitým Přemyslovým zakladatelským počinem – Bezdězkem. Nejen, že pro založení královského Bezdězu bylo vybráno také protáhlé a úzké staveniště na vysokém dominantním kopci, které mělo symbolický podtext, ale paralelu by bylo možné najít i v nehostinném přírodním prostředí, které zamezilo dalšímu rozvinutí záměru (k tomu Šimůnek 2010, 193). Právě podlouhlé staveniště je typické pro hrady 2. poloviny 13. století, které jsou spojovány s králem (Kamýk, Bezděz, Jívno, Vitějovice, Špilberk; Durdík – Bolina 2001, 85).

Nelze vyloučit, že královská stavba probíhala v součinnosti s pány z Rožmitálu. Zde je nutné zdůraznit výrok J. Žemličky (2003, 533–534) o tom, kdo byl vlastně více majitel – zda král, iniciátor stavby, nebo šlechtic, který stavbu na jeho příkaz a z jeho prostředků prováděl. Je docela možné, že v nejisté době po smrti Přemysla Otakara II. či po smrti Václava III. vzali páni z Rožmitálu staveniště hradu i s okolními majetky „pod svou ochranu“. K dostavbě hradu v původním záměru však již nebyl důvod. Tím by se dala vysvětlit i majetková expanze rodu ve 14. století. Rozestavěný hrad na Třemšíně pak mohl být ve skromnější podobě dokončen a využit posléze jako sídlo pánů z Třemšína, patrně vedlejší větve pánů z Rožmitálu.

27 Páni z Třemšína byli patrně jejich příbuznými. Dá se tak usuzovat podle společného erbovního znamení – sviní hlavy.

28 Hrad Rožmitál byl založen v údolní poloze. Jeho stavební vývoj není dosud příliš znám. Do dnešní podoby byl formován dlouhým obdobím přestaveb. Za nejstarší část se považuje obvodová hradba, která vymezuje nepravidelně oválné jádro o výměře 2800 m² (Durdík 2000, 486–487).

6.3. Montánní činnost

V nižší výškové úrovni hradiště i v jeho bezprostřední blízkosti evidujeme velké množství konkávních a konvexních objektů. Ty lze ztotožnit s blíže nedatovanou montánní činností. S ní by mohla souviset zmínka Hönigera z roku 1885 o dolových haldách po těžbě zlata na Třemšíně či Pošepného popis vysokých hald na východním úbočí a rýžoviště v údolí Závišinského potoka od hájovny Na Dědku a dál po proudu z roku 1895 (oboje dle *Kratochvíl 1963, 419*).

Na Závišinském potoce máme doloženo rýžování sekundárních ložisek zlata v podobě dodnes dobře dochovaných sejpů. Zda je možné ztotožnit montánní činnost na Třemšíně s pouhým vyhledáváním primárních ložisek, či snad s jejich těžbou, zůstává otevřené. Rozlišení kutacích (prospekčních) objektů od těžních je totiž povrchovým průzkumem obtížné (*Nováček 1993*). V případě Třemšína se k tomu připojuje problém s neprostupným porostem mladých smrčků, které brání jak vizuálnímu posouzení areálu, tak jeho pozemnímu podrobnému geodetickému zaměření a neumožňují proniknout ani paprskům LLS. Celkový plán proto v současnosti nelze vytvořit. Zároveň se nepodařilo získat žádný datovací materiál, který by šlo vztáhnout k této činnosti. Lze pouze uvést, že některé objekty narušují valy hradiště a jedná se o činnost mladší. Vztah k vrcholně středověkému hradu je nejasný. Vzhledem k absenci písemných zpráv je patrně možné vyloučit novověkou dataci.

6.4. Novověké aktivity

Ke způsobu využití vrcholu Třemšína po zpusnutí hradu nemáme až do 2. poloviny 18. století žádné doklady. V této době byla zbudována dosud stojící kaple a proběhla razantní parková úprava. Jak ukázal provedený výzkum, došlo patrně k demolici dosud stojících pozůstatků hradu a prostor jádra byl zplanýrován a po jeho obvodu navršen val, který zpevnily plenty z nasucho vyskládaných kamenů. Obdobným způsobem byl překlenut i šíjový příkop. Od jádra hradu vybíhá několik cestiček, které jsou taktéž zpevněny nasucho skládanými kameny. Ty propojovaly několik altánů. Z nich se dochovaly plošiny různých tvarů, které byly zpevněny kamennými plentami. Uvnitř jádra vznikla obdélná platforma, na které byla vystavěna rozhledna.

Planýrka pravděpodobně proběhla i v prostoru předpolí hradu a úprav se dočkaly komunikace zpřístupňující Třemšín s okolím. Při budování systému cestiček vedoucích k tzv. Třemšínské studni byly porušeny valy hradiště.

7. ZÁVĚR

Malý zájem odborníků o Třemšín v poslední době jasně ukazuje na velký dluh české archeologie v poznání poloh vyšších, v minulosti periferních a zemědělsky marginálních. Nízká úroveň zájmu je ještě více kontrastní při srovnání s obdobím 2. poloviny 19. století, kdy byl Třemšín jedním ze základních kamenů tehdejšího poznání. Zde referovaný výzkum ale jasně ukazuje, že takovéto lokality jsou opomíjeny neprávem.

Ač pravěké osídlení oblasti nedosahovalo velké intenzity a třemšínské hradiště leželo na jejím okraji, plnilo pravděpodobně roli centrálního místa. O výrazném genu loci svědčí i výběr vrchu pro stavbu hradu, zřízení parku a pro pořádní národních poutí. I současná obliba místa jako turistického cíle svědčí o jeho přetrvávajícím významu. Vrch byl využíván pro různé lidské aktivity od dávných dob, a to i přes značnou nadmořskou výšku, nepříznivé přírodní podmínky a vzdálenost od trvalého osídlení.

Provedený výzkum nepřinesl datovatelný materiál, který by bylo možné klást do souvislostí se založením a užíváním hradiště. Dále docházíme k závěru, že k výběru staveniště vrcholně středověkého hradu vedla jeho stavebníka spíše potřeba demonstrovat své postavení nežli praktický aspekt stavby jako rezidence a hospodářského centra dominia. Ač nemůžeme předložit žádný nesporný důkaz, pro podporu naší hypotézy o královském založení, domníváme se, že předložené argumenty k tomuto názoru opravňují.

Využití kombinace několika metod nedestruktivní archeologie při výzkumu na vrchu Třemšíně dovolilo částečně eliminovat některá omezení jednotlivých metod a zároveň umožnilo zdůraznění jejich výhod.

PRAMENY A LITERATURA

- Adler, J. 1974–1975: Sklárný na Příbramsku, Vlastivědný sborník Podbrdsko 8–9, 111–116.
- Anderle, J. – Švábek, V. 1989: Hradý na Strašicku – pokus o rekonstrukci jejich postavení v životě oblasti před polovinou 14. století, *Castellologica Bohemica* 1, 105–123.
- Anonym 1861: Schůzka dne 15. prosince 1860, *Památky archeologické* 4/2, 44–45.
- Anonym 1868: Schůze archeologického sboru musea kr. Českého, *Památky archeologické* 7, 317.
- Bařtová, D. 1984: Vývoj pravěkého osídlení v povodí Střely, *Archeologické rozhledy* 36, 156–172.
- Belcredi, L. 2006: Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi. Brno.
- Beneš, A. – Doubová, M. 1974: Třemšín, k. ú. Voltuš, okr. Příbram. Rkp., Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR Praha, č. j. 3025/78.
- Beneš, J. 1995: Les a bezlesí. Vývoj synantropizace české části Šumavy, *Zlatá stezka* 2, 11–33.
- Beneš, J. 1998: Keramika, ornice a reliéf. Výzkum polykulturního osídlení v Kozlech, o. Louny (SZ Čechy), *Archeologické rozhledy* 50, 170–191, 334.
- Beneš, J. 2008: Archeologie rostlin. In: Beneš, J. – Pokorný, P. (eds.), *Bioarcheologie v České republice. České Budějovice–Praha*, 39–72.
- Beneš, J. – Hrubý, P. – Kuna, M. 2004: Vyhledávání a vzorkování vrstev. In: Kuna, M. a kol., *Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle*. Praha, 353–378.
- Bína, J. – Demek, J. 2012: Z nížin do hor. Geomorfologické jednotky České republiky. Praha.
- Blažek, V. 2000: Co vypovídají místní jména o historii osídlení příbramského regionu?, *Podbrdsko* 7, 7–13.
- Brázdil, K. a kol. 2012a: Technická zpráva k digitálnímu modelu reliéfu 4. generace. ČÚZK. Praha.²⁹
- Brázdil, K. a kol. 2012b: Technická zpráva k digitálnímu modelu reliéfu 5. generace. ČÚZK. Praha.³⁰
- Brych, V. a kol. 2012: *Arma diaboli. O kuši a střelcích*. Praha.
- Břizová, E. 2008: Reconstruction of vegetation development on the floodplain of the Litavka River in the Holocene (Central Bohemia, Brdy Mts.), *Sborník Národního muzea v Praze, řada B – Přírodní vědy* 64, 173–184.
- Bukačová, I. 2002: F. A. Hebera České hrady, zámky a tvrže I. Západní Čechy. Úvodní část. Praha.
- Cílek, V. – Ložek, V. 2005a: Reliéf a geomorfologie. In: Cílek, V. (ed.), *Střední Brdy*. Příbram, 59–69.
- Cílek, V. – Ložek, V. 2005b: Pokryvné útvary a půdy. In: Cílek, V. (ed.), *Střední Brdy*. Příbram, 70–74.
- Culek, M. ed. 1996: *Biogeografické členění České republiky*. Praha.
- Čáka, J. 1999: *Toulání po Brdech*. 4. přepracované vydání. Praha.
- Čapek, L. a kol. 2014: Nové poznatky o stavební podobě tvrže v Řesanících, okr. Plzeň-jih, *Archaeologia historica* 39, 473–501.
- Čapek, L. 2010: Depoziční a postdepoziční procesy středověké keramiky na parcelách Českých Budějovic. Plzeň.
- Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha.
- Demek, J. – Mackovčín, P. a kol. 2006: *Hory a nížiny. Zeměpisný lexikon ČR*. Brno.
- Dohnal, M. – Korený, R. 2003: Archeologický výzkum v prostoru bývalého hradního příkopu v Rožmitále pod Třemšínem v roce 2001, *Podbrdsko* 10, 9–33.
- Drda, P. 1987: Keltské oppidum Hrad u Nevězic, *Archeologické rozhledy* 39, 517–556.
- Dubský, B. 1947: Třemšín, k. ú. Voltuš, okr. Příbram. Nálezová zpráva. Rkp., Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR Praha, č. j. 6295/47.
- Dubský, B. 1949: *Pravěk jižních Čech*. Blatná.
- Durdík, T. 1983: Hospodářské objekty a doklady výroby na hradech v povodí Berounky a severním Podbrdskem, *Archaeologia historica* 8, 471–478.
- Durdík, T. 1989: Železné předměty z hradu Rábí, *Castellologica Bohemica* 1, 279–294.
- Durdík, T. 2000: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. 2. vydání. Praha.
- Durdík, T. 2005: *Hrady*. In: Cílek, V. (ed.), *Střední Brdy*. Příbram, 214–230.
- Durdík, T. – Bolina, P. 2001: *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha.
- Dvořák, J. – Unger, J. 1996: Hrad Bukov ve světle studia horninového stavebního materiálu, *Archeologické rozhledy* 48, 513–515.
- Fröhlich, J. 1993: Pravěké a slovanské osídlení povodí Skalice, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 8, 35–48.
- Gabriel, F. 2006: *Teoretické aspekty studia hradních staveb. Ústí nad Labem*.

29 Dostupné na: http://geportal.cuzk.cz/Dokumenty/TECHNICKA_ZPRAVA_DMR_4G_15012012.pdf.

30 Dostupné na: http://geportal.cuzk.cz/Dokumenty/TECHNICKA_ZPRAVA_DMR_5G.pdf.

- Gabriel, F. – Kracíková, L. 2004: Die Burgen und die Siedlungen in Nordböhmen. In: Ruttkay, A. – Ruttkay, M. – Bednár, P. (eds.), *Castrum Bene* 7. Burg und Siedlungsstruktur. Nitra, 79–86.
- Gabriel, F. – Peřina, I. 2009: Problém vývoje keramiky ve středním Pojizeří, *Archaeologia historica* 34, 71–83.
- Gojda, M. 2000: Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny. Praha.
- Gojda, M. – John, J. – Starková, L. 2011: Archeologický průzkum krajiny pomocí leteckého laserového skenování. Dosavadní průběh a výsledky prvního českého projektu, *Archeologické rozhledy* 63, 680–698.
- Hájek, L. 1954: Jižní Čechy ve starší době bronzové, *Památky archeologické* 45, 115–192.
- Hájek z Libočan, V. 2013: *Kronika česká*. K vydání připravil J. Linka. Praha.
- Heber, F. A. 1844: *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser*. Band 1. Prag.
- Hille, J. P. 1913: Třemšín. Náčrtek historicko-místopisný. Rožmitál.
- Hložek, J. – Křivánek, R. – Menšík, P. 2011: Kozí hrádek (okr. Tábor). Předhradí, nebo hospodářské zázemí?, *Archaeologia historica* 36, 223–242.
- Hoffmann, G. 1974–75: Železárny na bývalém velkostatku Rožmitál pod Třemšínem, *Vlastivědný sborník Podbrdsko* 8–9, 93–110.
- Hogen, O. 2008: Hrad na sopečných kuželech Českého středohoří a jejich ekonomické zázemí. Diplomová práce, Katedra archeologie ZČU v Plzni. Plzeň.
- Hrdlička, L. – Richter, M. 1974: Slovanské a středověké osídlení Oškobrhu u Poděbrad, *Památky archeologické* 65, 111–184.
- Kasl, F. 2008: Ekonomické zázemí středověkého hradu na Plzeňsku. Diplomová práce, Katedra archeologie ZČU v Plzni. Plzeň.
- Klápště, J. 1979: Nález keramiky na zaniklé středověké osadě Sadonice (k. ú. Skuhrov, o. Příbram), *Archeologické rozhledy* 31, 580–583.
- Kolektiv 1930: F. A. Slavíka Rožmitál pod Třemšínem a jeho okolí. 2. rozšířené vydání. Rožmitál.
- Korený, R. 2006: Depot keramiky ze střední doby bronzové z Vacíkova, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 19, 77–83.
- Koscelník, P. 2013: Archeologie konfliktního areálu v Čechách v 15. století. Disertační práce. Katedra archeologie ZČU v Plzni. Plzeň.
- Kostrouch, F. – Šmejdivá, M. – Sůvová, Z. 2005: Nepomuk, Přesanické nám. Nálezová zpráva. Rkp., ZIP, o. p. s., č. j. 442/05.
- Kotlářová, S. 2008: Páni z Rožmitálu. Edice Šlechta zemí České koruny – 6. svazek. České Budějovice.
- Krasanovská, H. 2013: Výroba a distribuce keramiky ve městech 13.–15. století. Diplomová práce, Katedra archeologie ZČU v Plzni. Plzeň.
- Kratochvíl, J. 1963: *Topografická mineralogie Čech*. 6. díl, S–T. Praha.
- Krenn, M. 2006: Bauplatz Burg. In: Durdík, T. (ed.), *Castrum Bene* 9. Burg und ihr Bauplatz. Praha, 217–230.
- Krofta, T. 2012: Hrad obra Třemšína, místo druidského kultu či privatizovaný královský hrad? O konstruování minulosti jednoho vrchu. In: Křišťuf, P. (ed.), *Konstruování minulosti*. Sborník z 3. ročníku studentské konference Katedry archeologie a Katedry antropologie Fakulty filozofické ZČU v Plzni. Plzeň, 29–40.
- Krofta, T. 2014: Militaria z hradu Třemšín, Hláška – Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka 25/4, 54–56.
- Krofta, T. – Čibera, J. *v tisku*: Hrad Třemšín. Dosavadní stav poznání a výsledky nového povrchového průzkumu, *Castellologica Bohemica* 13.
- Krofta, T. – Křivánek, R. 2014: Hrad Třemšín. Geofyzikální průzkum a jeho ověření pomocí vrtů a vzorkovací sondáže, *Archaeologia historica* 39, 503–517.
- Křivánek, R., 2004: Geofyzikální metody. In: Kuna, M. a kol., *Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle*. Praha, 117–183.
- Kuna, M. 2002: O věcech praktických a nepraktických. Komentář k poznámkám S. Vencla, *Archeologické rozhledy* 54, 436–438.
- Kuna, M. 2004: Nedestruktivní terénní postupy v archeologii. In: Kuna, M. a kol., *Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle*. Praha, 15–29.
- Kuna, M. a kol. 2004: *Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle*. Praha.
- Ložek, V. – Cílek, V. 2005: Význam a postavení Brd v rámci Čech. In: Cílek, V. (ed.), *Střední Brdy*. Příbram, 9–15.
- Maličský, J. 1950: Předslovanská hradiště v jižních a západních Čechách, *Památky archeologické* 43 (1947–1948), 21–42, 136–137.
- Matějková, K. 2014: Keramický soubor turnovských domácností. Možnosti zpracování keramických souborů z městských souvrství, *Archaeologia historica* 39, 89–117.
- Menclová, D. 1976: *České hrady* 1, 2. 2. doplněné vydání. Praha.
- Mikyška, R. a kol. 1968–72: *Geobotanická mapa ČSSR*. 1. České země. Praha.
- Musil, F. 2006: Úvod do kastelologie. 1. část. Hradec Králové.

- Nekuda, V. – Reichertová, K. 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno.*
- Neustupný, E. 1996: Poznámky k pravěké sídlištní keramice, Archeologické rozhledy 48, 490–509.*
- Neustupný, E. 2007: Metoda archeologie. Plzeň.*
- Neustupný, E. 2010: Teorie archeologie. Plzeň.*
- Nováček, K. 1990: Nález sídliště z 13. století v Tochovicích, okres Příbram, Muzeum a současnost 11, 67–78.*
- Nováček, K., 1991: Hengst u Rožmitálu pod Třemšínem. Předsunuté opevnění, rezidence či nedostavěný objekt?, Hlaska 2, 15–17.*
- Nováček, K. 1993: Klasifikace povrchových stop po zaniklé těžbě surovin. Příspěvek k metodice povrchového průzkumu, Studie z dějin hornictví 23, 7–11.*
- Nováček, K. 1994: K počátkům Březnice, Podbrdsko 1, 17–37.*
- Nováček, K. 2000: Středověký dům v Plzni. Archeologický výzkum parcely v Sedláčkově ul. 1 (čp. 187), Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie 15, 5–66.*
- Nováček, K. 2003: Rezidualita v městských souvrstvích. In: Šmejda, L. – Vařeka, P. (eds.), Sedmdesát neustupných let. Plzeň, 131–146.*
- Nováček, K. – Petr, L. 2009: Praepositura in solitudo: Ostrovská cella Baštiny (Teslín) a archeologie nejmenších řádových založení, Archeologické rozhledy 61, 285–302.*
- Oliva, M. 2002: Těžní jámy, rondely, hradiska... jak se to rýmuje? In: Neustupný, E. (ed.), Archeologie nenalézaného. Sborník přátel, kolegů a žáků k životnímu jubileu Slavomila Vencla. Dobrá Voda, 153–186.*
- Orna, J. a kol. 2011: Keramická produkce města Plzně v období 14. a 15. století. Plzeň.*
- Píč, J. L. 1909: Starožitnosti země České. Díl III. Čechy za doby knížecí. Svazek 1. Část archeologická. Praha.*
- Plaček, M. 2008: Ke vztahu sídel nižší šlechty a jejich hospodářského zázemí, Archaeologia historica 33, 209–220.*
- Postránecká, K. 2013: Nepomuk, ul. U Pošty, Plzeňská, Na Kaplance, Myslivecká, Na Čiháku, Luční. Nálezová zpráva. Rkp., ZIP, o. p. s., č. j. 41/13.*
- Postránecká, K. – Procházka, J. 2011: Nepomuk, ppč. 1560/3, 1568/1. Nálezová zpráva. Rkp., ZIP, o. p. s., č. j. 81/11.*
- Profous, A. 1951: Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. Díl 3. M–Ř. Praha.*
- Profous, A. – Svoboda, J. 1957: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV. S–Ž. Praha.*
- Procházka, R. – Vařeka, P. a kol. 2005: Manuál terénního archeologického výzkumu odkryvem. Popis stratigrafických jednotek. Plzeň.*
- Prokop, A. 1904: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung. Wien.*
- Quitt, E. 1971: Klimatické oblasti Československa. Studia geographica 16. Brno.*
- RBM V: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars V. 1346–1355. J. Spěváček ed. Praha 1958.*
- Sádlo, J. – Peške, L. 1993: Environmental conditions within the ALRNB research transects, Památky archeologické 84, 95–101.*
- Sádlo, J. – Pokorný, P. – Hájek, P. – Dreslerová, D. – Cílek, V. 2005: Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí. Praha.*
- Sakař, V. – Sklenář, K. 1987: Nástin vývoje pravěkého osídlení Podbrdsko, Vlastivědný sborník Podbrdsko 32–33, 5–20.*
- Sedláček, A. 1897: Hradý, zámky a tvrze Království českého 11. Prachensko. Fotoreprint původního vydání z roku 1997. Praha.*
- Sedláček, A. 1997: Paměti z mého života. 2., upravené vydání. Praha.*
- Schaller, J. 1790: Topographie des Königreichs Böhmen. Dritter Theil. Prachiner Kreis. Prag–Wien.*
- Slavík, F. A. 1890: Rožmitál a jeho okolí. Rožmitál.*
- Sklenář, K. 1981: Jan Erazim Vocel. Zakladatel české archeologie. Praha.*
- Sklenář, K. 1992: Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Prehistorie a protohistorie. Praha.*
- Sklenář, K. 2001: Pravěké a raně středověké lokality středních Čech v topografiích 1785–1850, Archeologie ve středních Čechách 5, 9–31.*
- Sklenář, K. 2005: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů. Praha.*
- Sklenář, K. 2006: Franz Olbricht: Podkrušnohorský romantický archeolog ve středních Čechách, Archeologie ve středních Čechách 10, 111–122.*
- Sklenář, K. 2011: Pravěké a raně středověké nálezy v Čechách do roku 1870. Pramenná základna romantického období české archeologie. Fontes Archaeologici Pragenses 36. Pragae.*
- Sklenář, K. 2012: Hradiště jako předmět studia v počátcích české archeologie, Archeologie ve středních Čechách 16, 497–611.*
- Smejtek, L. 1887: Vývoj osídlení Příbramska v mladším pravěku a jeho vztah k přírodnímu prostředí, Vlastivědný sborník Podbrdsko 38–39, 313–367.*

- Smejtek, L. 2005: Hradiště a archeologické nálezy. In: Cílek, V. (ed.), Střední Brdy. Příbram, 179–200.
- Smejtek, L. – Nováček, K. 1993: Výsledky archeologického výzkumu na zámku v Rožmitále pod Třemšínem (okr. Příbram), *Castellologica Bohemica* 3, 187–200.
- Sommer, J. G. 1840: *Das Königreich Böhmen. Prachiner Kreis*. Prag.
- Soudská, E. 1956: Halštatsko-laténské pohřebiště v Pročevilech u Blatné, *Archeologické rozhledy* 8, 822–826.
- Soukupová, S. 2011: Jan Pavel Hille. Blatenský kněz a regionální historik. Blatná.
- Stolz, D. – Korený, R. 2008: Broušené nástroje ze sbírky Hornického muzea Příbram, *Archeologie ve středních Čechách* 12, 141–150.
- Šimeček, P. 2011: Zrození hradu. K technologii počáteční fáze nedokončeného hradu u Újezdu u Kunštátu. In: Měřínský, Z. (ed.), *Hrad jako technologický problém. Technologie a formy výstavby středověkých opevněných sídel* (Brno 20. 11. 2007), *Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana* 2/2010, 117–121.
- Šimek, E. 1934: Keltové a Germáni v našich zemích. Spisy filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 38. Brno.
- Šimůnek, R. 2010: Hrad jako symbol v myšlení české středověké šlechty, *Český časopis historický* 108, 185–219.
- Šmejdová, M. – Tetour, M. 2006: Nepomuk – Dvorec. Nálezová zpráva. Rkp., ZIP, o. p. s., č. j. 412/06.
- Štěpán, J. 1982: Poznámky k fytoogeografii Brd a Podbrdská, *Vlastivědný sborník Podbrdská* 22, 127–141.
- Štěpán, J. 1988: Členění Brd a Podbrdská podle některých přírodních faktorů, *Vlastivědný sborník Podbrdská* 27 (1984), 5–15.
- Tomášek, M., 2007: *Půdy České republiky*. 4. vydání. Praha.
- Varhaník, J. 2014: K využití materiálu získaného hloubením hradního příkopu, *Archaeologia historica* 39, 421–437.
- Vařeka, P. 1998: Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách, *Archeologické rozhledy* 50, 123–137.
- Vencl, S. 1983: K problematice fortifikací v archeologii, *Archeologické rozhledy* 35, 284–315.
- Vencl, S. 2002: Poznámky k interpretaci ohrazení v Klech, okr. Mělník, *Archeologické rozhledy* 54, 431–436.
- Vocel, J. E. 1865: Keltické ohrady, *Památky archeologické* 6, 1864–1865, 254–263.
- Vocel, J. E. 1866–68: *Pravěk země České*. Praha.
- Vocel, J. E. 1869: O hradištích a branách zemských, *Památky archeologické* 8, 1868–1870, 321–330.
- Zitová, L. 2013: Archeologické doklady brigantin ze 14.–15. století ve středoevropském prostoru. Bakalářská práce, Katedra archeologie ZČU v Plzni. Plzeň.
- Zůbek, A. 2002: Středověké přezky v brněnských nálezech, *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada archeologická* (M) 51/7, 123–153.
- Žákovský, P. 2006: Analýza železných předmětů z Ježova hradu u Stínavy. Diplomová práce, Ústav archeologie a muzeologie Masarykovy univerzity v Brně. Brno.
- Žemlička, J. 2011: Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků. Praha.

A NON-DESTRUCTIVE SURVEY OF THE HILL OF TŘEMŠÍN IN THE SOUTHERN BRDY MOUNTAINS

The paper publishes the results of a non-destructive archaeological survey carried out on the hill of Třemšín in the Brdy mountains, Central Bohemia. The hill of Třemšín is a landmark in the surrounding landscape. It contains the remains of a hillfort, a high medieval castle, montane activities and park landscaping from the turn of the 18th and 19th centuries. The hillfort of Třemšín is one of the longest known hillforts in Bohemia. However, modern research has not paid much attention to it and neither any support for its dating nor an accurate map of the terrain features are available. The situation concerning the medieval castle was until recently practically the same.

In the first place, the aim of the survey was to determine the degree of preservation and the extent of remains of human activities from different periods and to distinguish them from each other. Subsequently, it was necessary to obtain dating material and data for the understanding of their structural appearance and the purpose of their construction. A combination of methods and approaches of non-destructive archaeology was used – geodetic-topographical survey, surface collecting, geophysical survey, and sampling probes. The survey also resulted in the production of the first modern plan of the hillfort. With regard to the fact that it was quite isolated from the surrounding settlement, different reasons for its construction are discussed. Despite a lot of effort, no material usable for dating purposes has been recovered.

The survey also provided interesting findings regarding the interpretation of the high medieval castle. It appears in written records from the mid-14th to the 15th century. Based on several mentions of the castle's owners, it has been

supposed that the castle had been small and rather unimportant. However, the testimony of the archaeological record is just the opposite. Our survey has established that it actually had been a large castle, built probably already in the second half of the 13th century, and without a stronger link to its commercial hinterland. In the process of selection of the castle's location, practical functions were suppressed, and symbolic functions were highlighted instead.

Fig. 1. Location of the site on a map of Bohemia

Fig. 2. Třemšín. Plan made by W. Dressler and J. Kiemann

Fig. 3. Třemšín. Plan based on a drawing by J. Kerber

Fig. 4. Třemšín. Plan of the hillfort. The full line indicates the preserved ramparts, the interrupted line indicates the reconstructed course of the ramparts. Numbering:

1. lookout tower, 2. core of the castle, 3. moat, 4. acropolis of the hillfort, 5. chapel, 6. current entrance to the acropolis, 7. bailey of the hillfort, 8. gate of the hillfort, 9. current entrance to the hillfort, 10. Třemšín well

Fig. 5. Třemšín. Plan of the castle's core. Stone dividing walls from the Romantic period are hatched. Numbering:

1. lookout tower, 2. section of medieval masonry, 3. bridge across the moat, 4. platforms for gazebos, 5. feature resembling a rampart, 6. spoil tips

Fig. 6. Distribution of geophysically surveyed areas

Fig. 7. Geophysically surveyed areas and the distribution of test pits in the castle's core

Fig. 8. Geophysically surveyed areas and the distribution of test pits in the castle's foreground

Fig. 9. Two examples of visualization of the results of geoelectric resistance measurement in the area inside the

castle with indication of the constituent area of magnetometric measurement

Fig. 10. Two examples of visualization of the results of geoelectric resistance measurement in the southern foreground with indication of the constituent area of geoelectric resistance measurement (arrows – hints at lines indicating magnetic anomalies)

Fig. 11. Distribution of pedological probes

Fig. 12. Distribution of sampling probes

Fig. 13.–15. Profiles of test pits 2, 5 and 10

Fig. 16.–20. Rim profiles of vessels and selected decorated fragments from the individual ceramic groups

Fig. 21. Segments from a brigandine from test pit 10

Fig. 22. Crossbow arrowhead from test pit 10

Fig. 23. Buckle from test pit 4

Fig. 24. Bone knife handle from test pit 10

Fig. 25. Spur-stone from a portal gate

Fig. 26. Masonry elements

Fig. 27. Stone ramparts of the hillfort

English by Jan Machula